

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

10

AXEL
ROSMAN.

OKTOOBER 1937

Vaenlast tulistamas.

Telegrammid: LEVINOWITSCH-TALLINN

Telefonid: 308-19, 306-91

TRANSPORT KONTOR
V. S. LEVINOWITSCH
Asut. 1875 a.

TALLINN, ESTONIA, U. Hollandi 5

A/S. „EESTI-AGA“

TALLINN

Juhatus: Vene t. 11-a, kõnetr. 441-33. ● Vabrikud: Põhja t. 5, kõnetr. 439-96

- *Atsetüleengaasi ja hapniku tööstus.*
- *Autogeenilise keevitamise seadete ja materjalide müük.*
- *Elektri keevitamise elektrodide ja agregaatide müük.*
- *Keevitamise kool.*

Enne kui omandate keevitamise sisseseade, pöörake suusõnaliselt ehk kirjateel meie poole, meilt saate õiglase ja asjatundliku juhatuse.

BALTOLIN

Sillamäe tehase toodang on võrdne parima välismaa bensiinile, seal juures aga ökonoomsem.

Autoomanikud tarvitage

BALTOLINI

ja Teie hoiate kokku

MÜÜGIKOHAD:

Tallinn, Veneturg, „Kalevi“ vastas ja Balti jaama vastas.
KONTOR: Väike Karja tän. 1-4. Telefon 465-07.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

OKTOOBER 1937

NR. 10 (13)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks

Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Kilde Bermond-Avaloffi päevilt.

A. Hinnom.

Olukorrast.

„Bermond-Avaloffi avantüüri“ nimetuse all tuntakse viimast Landeswehri katset alistasida Baltimaid. Bermond-Avaloff, kui isik, ei ole millegagi ärateeninud, et ta nimi jäädvustati ajaloo lehekülgedele. Ta oli vaid sildiks, mille all Landeswehr, R. krahv v. d. Goltz, üritas oma viimast katset vallutada Eestit ja Lätit.

1919. a. juunis, kus ta esimene ja suurem üritus varises meie täakide vastu kokku, ei heitnud ta veel oma vallutamiskava nurka. Ta leidis, et ta ebaõnn on vaid tingitud sellest, et ta mitte kõiki oma jõude ei rakanud korraga tegevusse...

Ta valmistus uuele pealetungile, täiendas oma vägesid uute vabatahtlikkudega. Ta armee oli liitlaste petmiseks ümberristitud Vene-Lääne armeeks Bermond-Avaloffi nimelisel juhtimisel. Armee oli arvuliselt tublisti suurenenud, kuid arv veel igakord ei tähenda jõudu. Ka ei arvestanud ta nüüdki õieti poliitilist olukorda ja eestlaste ja lätlaste vabadusiha; pigemini selles ebaõiges arvestamises on süüdi ta nõuandjad — parunid.

Ta oli küll mõningaid kokkuleppeid sobitanud teiste Vene valgete rühmitustega, (Loodearmees oli temal vastuvaidlematult liitlasi, kes meeleldi oleksid omad täägid suunanud Eesti vastu), kuid neid kokkulepeid

peid ei saa pidada kuigi tõhusaks. Mitte sellepärast, et Vene valgete rühmitused oleksid meisse suhtunud heatahtlikult; ei, need oleksid healmeelil hävitanud meie iseseisvuse.

Süüdi nende kokkulepete ebaõnnestumises olid Bermond-Avaloffi isik ja teda toetavad sakslased. Kindral Denikin oli Avaloffi esindajale lasknud ütelda:

„Käigu kuradile see Avaloff oma sakslastega.“

Venemaa oli sõdinud mitu aastat Saksa-maaga, venelasist kõrgemad väejuhid ei võinud nii kergesti saada sakslastele sõbralikkudeks. Neile ei meeldinud, et sakslased hakkavad päästma Venemaad ja sellega omale selle eest nõutama eesõigustatud seisukohta. Pealegi olid nad siis veel võidukad...

Vene-Lääne armee juhi kohale aga ei leitud ühtegi nimekat Vene kindrali. Keegi, kelle poole krahv v. d. Goltz pöördus, ei tahtnud asuda sellele kohale, kas sellepärast, et nad oleksid olnud sakslaste käes malendiks, või et ei tahtnud koostöötada sakslastega, pole oluline. Siis viimaks pidi krahv leppima Avaloffiga.

Oktoobri esimestel päevadel oldi sakslaste ja venelaste leeris niikaugel, et võidi alustada vaenulist tegevust.

Bermond-Avaloffi staap asus Miitavis. Õieti oli see omaette riik Läti riigis. Vähe-

maad teisel pool Düüna asus Läti vägede eellin. Suuremad Läti jõud asusid idafron dil enamlaste vastas.

8. oktoobril provotseerisid venelased-sakslased vahejuhtumise ja hiljem alustasid kogu rindel pealetungi. Läti üksused panid alul vastu, kuid tugeva ülekaalu ees olid peagi sunnitud taanduma. Taandumine muutus peagi põgenemiseks. Varsti olid ka Bermondi väed Riia eeslinnades ja Düüna vasak kallas oli nende käes... Riias tekkis esiteks ärevus, siis paanika. Valitsus asus Siguldasse (Segevolti). Riia linn otsustati mahajätta... Segadus valitses kõikjal...

Läti valitsus pöördus abipalvega Tallinna poole. Ülemjuhataja tegi 9. oktoobril 1919. a. kell 13.35 Soomusrongide Diviisi ülemale korralduse, saata kaks soomusrongi Riiga Läti ülemjuhataja korraldusse...

Riiga!

Valgas Soomusrongide Diviisi Staabis ei teatud, et lõunast on kerkimas uus vaenlane. Teostusid kiired ettevalmistused Krasnaja-Gorka operatsiooniks. Muide, sellest operatsioonist staabis teadsid vaid kolm isikut — polk. K. Parts, al.-polk. J. Poo-puu ja mina. Ka need väeosa ülemad, kes olid teel, ei teadnud kuhu tuleb minna...

9. oktoobril, kui saadi korraldus saata kaks soomusrongi Riiga, ei olnud suurt peamurdmist missugustel rongidel tuleb sõita. Soomusrong Nr. 3 dessant oli määratud Krasnaja-Gorka gruppi; Soomusrongid nr. nr. 4., 5. ja 6. olid koosseisult väiksemad ja vähemate lahingkogemustega. Jäid üle vaid Soomusrongid „Kapten Irv“ ja nr. 2. leitn. E. Nepsi ja al.-kapten J. Lepa juhtimisel.

Pidin just õhtul väljasõitma Krasnaja-Gorka alla, kuid nüüd tuli ootamatult sõita kahe rongi üldjuhina Riiga!

Kellelgi ei olnud lõpuks Riia sõidu vastu. Juulis nähti küll Riia, sisse sinna aga ei lastud. Nüüd aga avanes kahel rongil võimalus seal uuesti sõidida. Igaüks sai aru, et see pole mingi külaskäik, vaid vägagi tõsine ülesanne.

Kõigi pealt pidid rongiülemad oma meestele selgeks tegema ülesande raskuse ja ka seda, et ei tohi ette tulla korratasi ja väljaastumisi, mis kuidagi võiks riivata Eesti prestiiži.

Ei nõudnud kuigi kaua aega, kui rongid lahkusid Valgast Riia suunas, ees „Kapten Irv“ ja üks jaamavahe järel. Soomusrong nr. 2.

Läti ülemjuhatajale teatati kohe telegrammiga soomusrongide väljumisest.

Teel arutasime, kuidas on olukord Riias... Rodenpoisi jaamas ilmus Soomusrong „Kapten Irvele“, kus asusin, meie sõjaväe esindaja Lätis kapten Jürgenson, keda tundsin juba varemast ajast.

— „Tere, kuhu sa sõidad? Riia on juba sakslaste käes. Pööra kohe ots ringi, muidu sõidad sakslastele sülle,“ olid kapteni esimesed sõnad.

— „Mis seal siis lahti on? Kus on Läti ülemjuhataja?“

— „Minust jäi ta küll veel Riiga, aga valitsus on osalt siin, ja ka polk. Kalninš.

— „Lähme tema juure!“

— „Ega temagi paremat tea, seal on üks pudru. Väeliini kui sarnast ei ole enam olemaski. Soovitan Sinule oodata rongidega seni siin, kuni ülemjuhataja jõuab päralt. Riia ei päästa enam ükski vägi,“ nii manitsime mind kapten Jürgenson, kui sammusime polk. Kalninši juurde.

Polkovnik ei teadnud tõepoolest midagi kindlamat öelda. Teatas vaid, et ülemjuhataja kindral Siemsonson on küll veel Riias, sakslased on aga juba Düüna vasakkalda peremehed. Nende väeosad on taandumisel läinud segamini ja nad on otsustanud väed esialgselt koonduda Jegeli jõe ja järvede joonele. Soovitas jätta samuti ootama, kuni saabub ülemjuhataja.

Kui Läti ülemjuhataja asub Riias, siis ei ole veel Riia langenud, minule on käsk antud ilmuda Läti ülemjuhataja juurde ja sõidan soomusrongidega Riiga. Kui aga vahepeal Riia peaks langema, eks siis pöördu tagasi, on minu lõplik otsus.

Sellele ei vaieldud vastu, kuid edasiminek jäeti minu riisikole. Ka Läti valitsus oli osaliselt Rodenpoisis ja pidi sealt nüüd autodel tagasisõitma Riiga.

Kutsusin kapten Jürgensoni kaasa, kuid ta vabandas, et peab olema valitsuse juures ja temal olevat siin veel asjatoimetusi...

Teel Rodenpoisist Riiga tuli sõita ettevaatlikult. Tont teab, ehk on juba Riia valutatud! Aga raudtee oli siiski vaba, seepärast polnud esialgul suuremat kartmist.

Korralduse kohaselt S-r. „Kapten Irv“ pidi sõitma peajaama, kuna S-r. nr. 2 jäi Aleksandri-väravasse. Esimene asi Riiga jõudes oli meil võtta kiiresti sillad ja jõe-kallas oma valvele.

Kutsusin leitn. Nepsi ja istusime kahekesi autosse (oli Valgast kaasa võetud). Jaamast tuli üks läti sõjaväelane teejuhiks ja sõitsime Läti ülemjuhataja staapi.

Linn oli täiesti tühi. Ainult paar Läti patrulli ja üks soomusauto olid näha teel.

Brihwà Seme

nr. 62.

Latweeschu Semneeku Saweenibas laifraakts.

1. gads.

Latweeschu Semneeku Saweenibas laifraakts.
 Nr. 62. Latweeschu Semneeku Saweenibas laifraakts.
 Nr. 62. Latweeschu Semneeku Saweenibas laifraakts.

Jesdeen, 11. oktobri 1919.

Latweeschu Semneeku Saweenibas laifraakts.
 Nr. 62. Latweeschu Semneeku Saweenibas laifraakts.
 Nr. 62. Latweeschu Semneeku Saweenibas laifraakts.

Olge terwitatud Eesti selfimehed wõitluses meie põlise waenlase was= tu! Meie kutsusime teid, ja teie tulite.

Teie rõõmus, lootusriffas meele= olu on ka meie hingedesse uut tuld sütitanud.

Teie osawaste sihitud kuulid on imestust äratanud.

Meid toetades — toetate teie ka ennast.

Jatkame koos wõitlust ja meie ühine waenlane saab löödud.

Düüna kaldal saab otsustatud Läti ja Eesti saatus.

Minult häwitades jassa=wene re= aktsiooni, on wõimalik Balti riiki= del olla.

Olla ehk mitte olla! See saab ot= sustatud meie ühises wõitluses!

Eest sweizinati, igauau beedri, zihnâ pret muhsu ten=feno muhschigo eenaid= neeku!

Mehs Juhs saužam un Juhs nahzat.

Juhsu preezigais, zeribas pilnais gara stahwoflis ir ari muhsu fruhkis eededjis gaischaku leesmu.

Juhsu labi mehrketee schahweeni ir issaufuschu muhsu apbrihnošhanu.

Pabalstot muhs — Juhs pabalstifeet fewi.

Turpinasim zihnu, kamehr muhsu fopejs eenaidneeks tiks satreefts!

Daugawas kraštâ isschirfees Latwijas un Igaunijas liktenis. Tikai isnihzinot wahzu=kreewu reakziju, wares Baltijas walstis pastahwet.

Buht waj nebuht — tas tiks isschirts muhsu fopejâ zihnâ!

Wirspawehlneesta sčhtaba sinojums

10. oktobra wakarâ.

Stahwoflis deenwidus (wahzeeschu) frontê apmeerinošs. Mehš eeneh= mām zeešchi Daugawas labo kraštu un turam tiltus sem pastahwigas uguns. Igaunu brunotee wilzeeni šelmigi pabalsta Riigas aištahwe= šhanu.

11. oktobra rihtâ.

Nakts pagahja meerigi. Pee Daugawas reta artilerijas, lošč= meteju un flinšchu uguns.

Sčhtaba preeščhneeks, pulkwedis leitnantis Kalninsch.

Wahzeeschu peedahwà pameeru.

Mums sino no sčhtaba aprindam, ka Bermonds wakar peedahwajis muhsu wirspawehlneezibai pameeru.

Utbilde wehl naw

dota.

Riigas pilsehtas komendanta pawehle.

Bamatodamees us aplentschanas stah= woqli pilsehtâ, brihdinu, ka wišas tās per= ţonas, furās tiks peefertas pee laupišcha= nas, waj panikas zelschanas pilsehtâ, tiks no fahrtibas usfurošcham patrolam us weetās noščhautas.

Riigas pilsehtas komendants:

Kap. Alsmans

Ur originalu pareisi:

Adjutants wirsl. Steinhofs.

Rigâ, 11. oktobri 1919. g.

(Pašbrakts no eštratelegramas.)

Isegi püssilaskmist ei olnud kuulda. Polnudki sõda... Oli pime öö kella kolme paigu...

Otsustame, mis teha.

Läti staap oli kui mahajäetud. Ei tea küll, kuivõrd seal varemini elu oli. Staabis, ülemjuhataja juures viibisid veel peaminister Ulmanis ja välisminister Meierovič.

Kindral Siemsons, umbes 70-aastane raak, võttis minu rapordi vastu ükskõiksel. Temale paistis olevat ükskõik, kas saabusime või mitte. Palusin teateid, kus asuvad Läti väed ja mis kästakse ettevõtta. Kindral vastas, et ka temal puuduvad momendil igasugused teated nii vaenlase kui ka oma vägede kohta. Osa vägesid on ümberpaigutamisel Jegeli joonele, kuna osa on lihtsalt laialijooksnud.

— „Kas Torensbergis on veel Teie sõdureid?“

— „Peaks vist ikka olema.“

Istusime neljakesi laua ümber. Ulmanis, Siemsons, Meierovič ja mina. Leitn. Neps istus veidi eemal ja ei võtnud kõnelusest osa.

Ülemjuhataja jäi minule küsimusi võlgu. Ta oli näiliselt väga kurnatud. Siis võttis Meierovič kõne juhtimise oma peale. Ulmanis ütles vaid paar sõna sekka, Siemsons algul kuulab kõnelust, kuid pärast loobus sellestki.

Meierovič tähendas:

„Oleme sattunud, raskesse olukorda. Sakslasi on 50.000 sõduri ümber. Nende kava on, vallutades Riia, hävitades meie iseseisvus, suunduda Moskva peale. Muidugi see on neile teise järgu tähtsusega. Varem on vaja meie ja teiega valmis saada. Otsustasime, meie sõdurite vähesust ja suurt väsimust arvestades, Riia täna maha jätta ja koonduda Jegeli joonele. Praegusel momendil on meie väed võitlusvõimetus. Kas sakslased on igal pool Düüna kallastele välja jõudnud ei tea, kuid Torensberg on veel meie käes.“

Tegin ettepaneku: „Meie sõidame kohe, kasutades pimedust, üle jõe ja esiteks hoiame üleminekuks vajalise platsidarmi alles, teiseks tungime sakslastele, kes ei oota vastupealetungi, kallale. See ootamatu hoop pidurdab nende pealetungi ega nad tea kui palju abiväge kohale on jõudnud.“

— „Seda võiks ju katsetada!“ arvas Meierovič.

Kuid peatselt teatati, et see plaan tuleb jätta kõrvale.

„Kindlasti ei ole Torensburgis enam ainultki sõdurit. Ja sakslased, vähemalt nende

eelpostid, on kindlasti seal! Oleme otsustanud lahkuda Riia, poleks Teie sõitnud Riiga, oleks Riia juba olnudki mahajäetud. Valitsusasutused on evakueeritud, sõduritele antud käsk koonduda Jegeli joonele ja seda ei saa enam muuta.“

Ülemjuhataja kinnitas seda veel omakorda, Riia oli seega otsustatud mahajätta!

Mis saab siis, käis mõtte peast läbi, kui Düüna kaldal ei suuda sakslasi kinnipidada, ega Jegeli joonel see pole kergem.

Järgneb Segevoldi, Niitau joon, maailmasõjaaegsete kaevikutega. Kas sellestki on abi? Pole siis vist muud kui üks taandumine, kuni Valgani... Sõja raskus langeb siis täiesti meie õlgadele. Kiiresti läbistasid pead veel mõtted: paremad meie väeosad on kinni Krasnaja-Gorka all. Seniks kui need sealt tagasi jõuavad ehk on juba hilja. Mis teha?

Vaja senini, kuni ei ole mingit vajadust loovutada Riia sakslastele, hoida ta oma käes. Siis on aega oma ülemjuhatajaga kõnelda. Olgugi, et Läti väed on praegu väsinud, suudame ikkagi Riias Düüna kaldal hoida sakslasi kinni. Otsus oli valminud:

„Eesti soomusrongid võtavad Riia kaitse oma peale ja ei taandu siit enne, kui just sakslaste surve! Nii taanduda, ilma et oleks sakslasi näinudki, ei leia olema võimaliku,“ ütlesin, vaadates sealjuures leitn. Nepsi poole. Viimane noogutas nõusolekuks peaga.

See ettepanek tuli lätlastele ootamatult. Ulmanis küsis, kas meie aga suudame takistada sakslaste Düünast ületulekut?

„Kus asuvad meie sõdurid, kuhu ulatub meie suurtükitali, sealt ei pääse keegi üle. Sillad jõel ja jõe kaldad on juba meie valve all,“ vastasin.

Selles küsimuses mõtteid vahetades, nõustusid viimaks ka Ulmanis ja Meierovič minu ettepanekuga. Riia jäi sakslaste üleandmata... Kiiresti toodi Läti väed tagasi ja meeoleolustus Läti vägedes oli silmnähtav. Meie Riiga jõudmine tõi usku ja vaimustust, nii rahvasse kui ka sõdureisse!

Järgmisel hommikul linnas liikudes oli kõikjal kuulda: „Eestlased tulid!“ Mis nüüd enam viga!

Staabist väljudes, sõitsime kõik võimalikud ja kardetavad sakslaste ületuleku kohad läbi. Siin ja seal leidis juba Läti sõdurite ja ohvitseride salku. Nad olid üpris rõõmsad meie tuleku üle ja kirusid staapi, et see nii kergel käel tahtis Riia anda sakslastele.

Miks ei vallutatud Riia?

Selle küsimuse üle olen palju mõelnud ja õiget lahendust mitte leidnud. Bermondtile, arvesse võttes tema väe suurust, oli see 9. oktoobri õhtul mänguasi. Ainult tahta ja käsk anda!

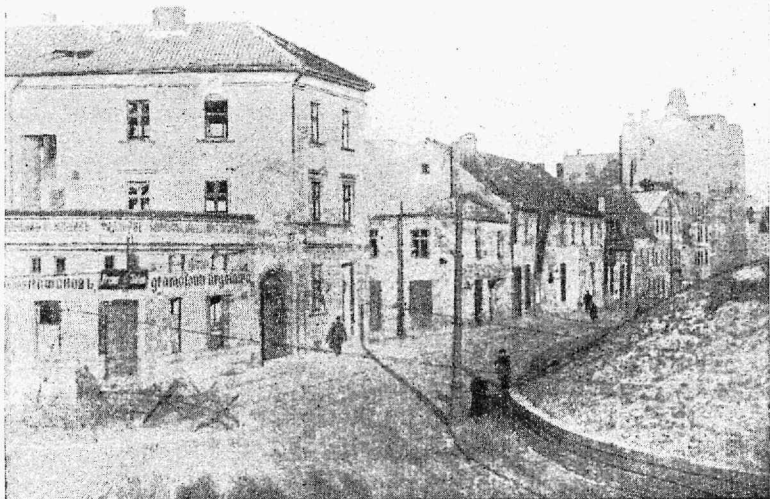
Kas ta ei teadnud Riias valitsevat meeleolu? Väevalt usutav. Riias oli nii palju sakslasi, kes pikisilmi ootasid bermontlasi ja ei ole usutav, et nad ei teatanud seal valitsevast meeleolust. Või arvasid, et tulles üle Düüna, Läti väed asuvad vasturünnakule ja paiskavad nad jõkke? Või kardeti okupeerida nii suurt linna kui seda on Riia, või kardeti, et toitlustamine võib raskusi esilekutsuda, korrahoid võib nõuda palju mehi? Bermondit omas raamatus tõendab, et Riia vallutamine ei ole üldse olnud tema kavas, ta vaid soovinud kindlustada oma seljatagust ja lätlasi sundida temaga koos enamlaste vastu minema — see argument ei pea paika. Lätlased olid juba enamlastevastasel frondil. Tema kavas seisis kindlasti Läti vallutamine.

Ta jäi lihtsalt hiljaks. Ta ei lootnud, et nii ruttu ta eelväed jõuavad Düüna kaldani, kuna peajõud olid alles teel. Kuid meie jõudsimine varem kohale. Läti vägede meeleolu tõusis ja asusime vasturünnakule. See pani neid mõtlema. Siis veel liitlaste surve suurenes ja sakslased kaotasid enesekindluse. Peab otse imestama kuivõrd kiirelt oli teisel kaldal teada meie tulek. Hiljemini külastades Riia, kus Macailmasõja päevilt oli palju tuttavaid, kes elasid Torensbergis, kõnelesid nad, et juba 10. okt. varahommikul oli seal teada meie soomusrongide päralejõudmine.

Olgu kuidas on, kuid mis kõige tähtsam — Riia ei langenud teistkordselt v. d. Goltzi — Bermondit-Avaloffi kätte. Sellel asjaolul oli siis suur poliitiline ja sõjaline tähtsus. Läti vägede meeleolu oleks vastasel korral veelgi muutunud halvemaks, vastaspoolel tõusnud. Liitlaste nõudmistel oleks olnud vähem kaalu ja uus, verine sõda oleks olnud mõödapääsematu...

Lätlaste suhtumine meisse.

Peab otseselt tunnustama, et järgnevate päevade jooksul meid lihtsalt hellitati. Ei

Meie soomusrongide valvetõkke asukoht Düüna paremal kaldal Riias, Bermonditi vägede vastu võitlemisel, oktoobris 1919. a.

ole näinud enne ega pärast sarnast üliarmast kohtlemist. Kutsuti külla. Rahvas teritas igatüht austusega... olime sõbrad — päästjad! Isegi rohkem, kes vähegi sai, püüdis millegagi avaldada oma poolehoidu. Meenub üks juhus: kord lõunatasin ühes lahtiolevas restoranis; nõudsin arvet, peremees tuli juurde ja teatas: „Ei ole midagi maksta! Olete täna minu külaline.“ Ma panin juba varem imeks, et lauale toodi hoopis paremat, kui tellisin; küsimusele, et ma pole seda tellinud, vastati, kahjuks meil pole seda mis tellisite, siis lepige sellega mis on!“... Suuri vaevu sai peremehele tehtud selgeks, et tasuta meie ei taha midagi. Siis mees tähendas, et komandant on keelanud Eesti ohvitseridelt võtta raha. Kõnelesin sellest kapten Jürgensonile; viimane lubas järele kuulata. Ja siis hiljem selgus, see oli ikkagi restoraatori oma soov. Lätlaste viha bermontlaste vastu oli enam kui suur ja seda ka täie õigusega. Miitavi ümbrus oli ju täiesti nende meelevalla all ja ega nad seal rahvaga just viisakalt ümber ei käinud. Rahvas nägi meie kahes rongis nagu oma päästjaid. Olime tulnud neile nende raskemal tunnil appi ja see võitis läti rahva südame.

Sõjast üle Düüna ja muust.

Öösel Riiga jõudes ei saanud veel õiget pilti olukorrast. Järgmisel hommikul asusime ringsõidule, et jõuda sellēs selgusele. Läkisime kolmekesi — leitn. Neps, leitn. Tilger ja mina — endi valvetõkke poole, mis asus sildade juures. Vaevu jõudnud lagedale,

kui meid võeti üle jõe kuulipildujatule alla. Kaugus oli suur, pea kilomeeter, aga peab ütlemä, et bermontlased tulistasid päris täpselt. Kuulid löid üsna meie jalge ees laktatades kividesse, ning maja seintesse.

„Siin võib veel pinni saada üsna kogematul kombel,” tähendas Neps. Kadusime õige kiiresti lagedalt majade varju.

— „Ega neile vastamata ka või jätta,” tähendas leitn. Neps ja tõmbas oma parbellumi välja, mis on kuulirullikuga varustatud ja millest võib lasta terve seeria, nagu kergekuulipildujastki.

— „Ega su kuulid üle jõe lendagi,” tähendas Tilger.

— „Mis sest, ega kuulid olegi tähtsad, peaksi kui paugud sinnami kostavad,” tähendas Neps muheledes, „või nemad teavad kuhu just lastakse. Peaksi, et oleks tärinat, siis hakkavad kartma.” Kui ka meie valvetõke oli juba avastanud vaenlase kuulipilduja asukoha ja juhtis oma tule sinna.

„Sõda, mis sõda! Kahju vaid, et Düüna on nii lai!” hädaldas Neps. Soomusrongide kaugelaskjad suurtükid tegid oma töö. Õhk vappus suurtükimürinast.

Järsku raksatas kusagil meie seljataga üks, siis teine ja veel õige rohkesti bermontlaste suurtükimürske. Oli kuulda akna klaaside klirinat, karjatusi ja jalgade müdinat. „Näe, oskasid tabada neidki üksikuid inimesi, kes veel liiguvad uulitsail,” tähendas Tilger. Tõepoolest, Riia oli nagu väljasurnud, mõni üksik inimene vaid liikus. Kes vähegi sai, see oli peidus majaseinte varjul. Riialased teadsid ju mis sõda on. Maailmasõja päevil, kui sakslased pommitasid Riiga, said nad esimese õppetunni. Hiljem — enamlaste ja Landeswehri sõjapäevil — kuhjus kogemusi, et kui linna tänavail jalutab surm sõja näol, on mõistlikum istuda kodus.

Mis siis imestada, et linn nüüd, kus vaenuvanker jälle veeres, paistis väljasumuna. Aga kui hoolikalt aknaid silmitsesid, siis võis märgata uudishimulisi piilumas.

Bermontlased tulistasid kobades, neil ei olnud nähtavasti veel kindlat ülevaadet, kuhu juhtida oma suurtükitali. Jaam ja selle lähem ümbrus, südalinn, valitsushooned olid peakohad, kuhu langesid nende mürsud.

Soomusrongid aga olid tavaliselt jaamadest väljas, nende asukohta nad veel ei teadnud. Esialgne tulistamine selle tõttu meile kahju ei sünnitanud.

Kuid need mürsud, mis südalinna langesid, nõudsid nii mõnegi ohvri juhuslike käijate hulgast.

Brivibas ielal, tolleaegsel Aleksandri tänaval, umbes praeguse Läti vabadussamba lähedal, oli surmav mürsukild tabanud noort naist, kellel väike laps süles. Ema oli surnud, kuid laps oli terve ja vigastamata.

Lapse hale nutt lõi nukra tunde. Tundsid enese nagu kaudselt süüdi olevat ta õnnetuses, kuid ei saanud temale ka abiks olla muuga kui otsisid Punasest Ristist kedagi. . .

Linna pommitamine kordus päevast-päeva ja surmas mõne üksiku kodaniku. Sõdureid ei olnud nende juhuslikkude langemate hulgas. Esiteks neid oli vähe ja need, kes tänavail liikusid, oskasid endid ikka pommitamiskildude eest hoida. Ainuke, kes kasutas pommitamise tagajärjel tekkinud segadust, oli allilma element. Sageli pommitatud purustasid äride vaateaknaid. Siis kasutati juhusi ja tehti kauplus tühjaks. Kuid õnneks ei kestnud see kaua, ega võtnud kuigi suurt ulatust. Kord seati kiiresti jalule ja mõni üksik kauplus sai vaid kannatada. Korralvalvele rakendati meie ja Läti patrullid, kes karmilt likvideerisid niisugused juhused. . .

Soomusrong nr. 2 patarei ülem lipn. Palon, hüüdnimega „Uku”, oli oma vaatepunkti ülesseadnud Peetri kiriku torni. Kord teda seal külastades, seletas ta:

„Olen juba kaua aega otsinud sakslaste kuulipildujapesi. Kaks sain kätte. Nad on need lihtsalt asetanud jõekaldal asuvaisse majadesse, isegi kolmandale korrale! Noh, sealt ma nad välja kõrvetan. Aga kus asub nende patarei vaateleja seda ma ei leia.”

— „Kuidas sa seda üksikut inimest võidki leida?”

— „Ta peab asuma kusagil kõrgel kohal, kust võib jälgida meie rongide tulistamist; äsja öeldi rongilt, et nad on meie asukoha ülesleidnud ja rong peab muutma oma asukohta. Praegu ootan, kuni rong uuele kohale jõuab ja jalule seatakse telefoniühendus. Ma neile siis näitan.”

Mind huvitas „Uku” konarline kõneviis, ta veendunud toon ja usk oma võimeisse, rohkem kui ta kurjustamised ja jäin ootama, mis sünnib edasi.

Uku luuras torni luukide prao vahelt binokliga vahetpidamatult.

„Käes!” hõiskas ta ja haaras minu käest kinni. „Vaata,” kas mitte seal rohelistes sibulates ei ole üks väike luuk ja kas seal ei läigi klaas, need on binokli klaasid, näe, päike poolpõiki heidab oma kiiri ja need annavad neid välja.”

Juhin oma binokli üle jõe asuva vene kiriku torni peale. Tõepoolest vahest justkui

vilksatas seal klaasil peegelduva päikese kiiri.

— „Tont sa tead, võib olla, et on eksitus, sealt ei näe ju põrmugi soomusrongide asukohti,“ arvasin.

— „Rongide asukohti nad muidugi ei näe, aga sealt näevad nad meie valvetõkkeid. Just äsja öeldi, et nende mürsk on langenud sillaeelsesse valvetõkkeesse, ja tabanud mehi, pealegi olevat osa mürske täidetud mürkgaasiga!“

— „Mürkgaasiga!“

Olin alles siia jõudnud ja ei olnud veel teateid ei pommitamisest ega ka mürkgaasest saanud. See oli õige ebameeldiv uudis.

Samas elustus telefon, side oli uuesti jalule seatud. Uku sõnad leidsid kinnitust. Gaasipommid olid mängus. See polnud enam endine aus sõda! Süda hakkas kuidagi nagu lööma kiiremlt pahameele pärast!

Uku askeldas oma kaartide ja mõõduriistadega ja lausus.

— „Kõik on hea, võin hakata neid kostitama!“

Uuris siis veel binokliga ja lausus:

— „Olgu mis on, kirikutornis on neil vaatlaja!“ Samas kõlasid käsklused patareile, kuid järsku justkui noaga lõigatuna lõpetas ta oma jutu ja sõnas kahtlevalt:

— „Kurad, see on ju kirik, olgugi vene kirik, aga kuidas sa seda tule alla võtad. Mis teeme?“

— „Kui oled kindel, et torni kasutatakse sõjaliseks otstarbeks, siis võid paar mürsku kupli pihta lasta, aga kiriku sisemusse ei peaks granaat tungima. Kuid väevalt saab hoiduda sellest, pealegi ei ole meie kindlad, et seal on vaatlaja. Näha, et luure on; võib olla, et tuul liigutab luuki ja valgus paistab tol momendil vastaspoolsest luugist, vast jätame,“ avaldasin oma arvamist.

— „Mis mina ei taba oma uute inglise suurtükkidega selle maa pealt kuplit! Kolmanda lasuga, vean kihla, on kuul selles roheli-

ses sibulas!“ ägestus nüüd Uku. Tema kui suurtükiväelase au oli puudutatud.

— „Olgu siis!“

— „Passi nüüd hoolega peale.“ ütles ta minule ja ise andis käsklusi telefonil.

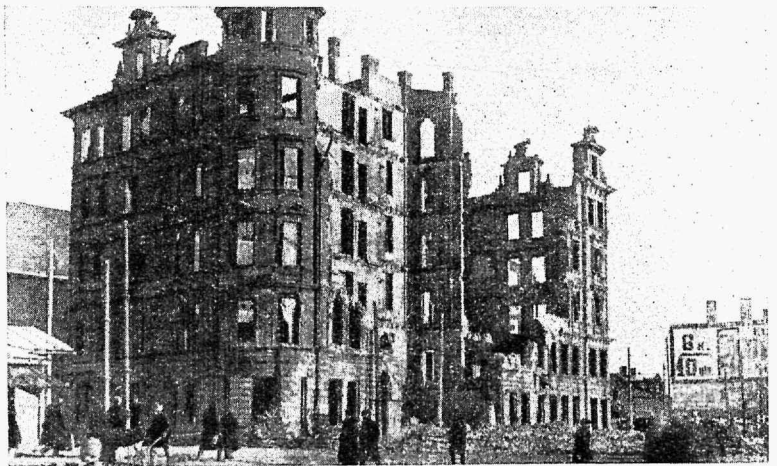
„Tuld!“

Vaatasin hoolega, kuid ei märganud midagi kuplite juures. Teine lask — ja näen kuis kuplisse tekkib must auk, väike sähvatushetk on väealtnähtav.

„Näed nüüd!“ rõõmustas Uku. Kuid enam ei ole ka märgata seda klaasiläiget luugi juures. Peatselt hakkavad aga bermontlaste patareid intensiivselt tulistama.

Uku rõõmustas ja lausus: „Ikka minul oli õigus. Seal oli nende vaatlaja ja nüüd kättemaksuks tulistavad meid. Kui ma aga teaks, kus asuvad nende patareid...“

Veidi hiljem teatati Läti staabist vaenlase patareide asukohad. Nad olid saanud

Meie soomusrongide suurtükkitulest Bermonditi vägede vastu võitlemisel, oktoobris 1919. a. Riiis, Düüina vasakul kaldal kannatada saanud majad.

Meie soomusrongide suurtükkitulega Bermonditi vägede vastu võitlemisel, oktoobris 1919. a. Riias, Diiüna vasakul kaldal purustatud maju.

agentuurteateid. Oli juba öö kui teen selle Ukule teatavaks, jalamaid on ta patareis ja võttis vaenlase tule alla. „Tunnen Riia kui oma taskut. Nüüd nad ei pääse,“ sõnas ta.

Mõni aeg oli tõesti rahu. Ta oli kaks patareid sel ööl reast väljalöönud...

Ka meiegi ei pääse kaotusist. Iga päevaga langes mehi rivist välja. 18. oktoobril aga tuli kõige tundavam kaotus. Bermonditased võtsid meie rongid tabava tule alla. Üks granaat lõhkes otse Soomusrong „Kapten Irve“ külje all ja surmas 3 sõdurit ning haavas 3 ohvitseri ning 4 sõdurit. Haavatute seas oli ka Soomusrong „Kapten Irve“ ülemleitnant Neps.

Lätlased olid muutunud sõjaliselt juba märksa tugevamaks. Isegi üritati jõe forsseerimist, mis küll veel ebaõnnestus. Kuid kõigi tundemärkide järele ei olnud enam kaugel päev, mil see läbiviiakse.

Läti uus ülemjuhataja.

Varsti pärast meie Riiga saabumist, leidis Läti kõrgemate sõjaväejuhtide vahetus. Vana, kuid auväärne kindral Siemens asendati polk. Balodisega.

Muidugi tõi kõrgema juhi vahetus uut hoogu ja värskust. Läti sõjavägi muutus päevpäevalt, nagu juba tähendatud, võitlusvõimelisemaks. Liitlased suurendasid oma survet v. d. Goltzile — Bermondtile. Ka lee-

dulased muutusid Vene-Lääne armee suhtes vaenulikumaks, seda eeskätt küll jälle liitlaste nõudel. Ühesõnaga, Läti olukord paranes. Kuid hädakoht polnud siiski veel täitsa möödunud. Nad palusid Eestilt suuremat sõjalist abi. Tallinnas oligi sõjalise konventsiooni sõlmimine käsil. Meie tookord seda muidugi ei teadnud. Läti staabist vaid kuulsin, et mingi delegatsioon olevat sõitnud Tallinna sõjaliste küsimuste üle läbirääkima.

21. oktoobril lõuna paigu tõi telegrafist minule järgmise telegrammi:

„Valk, Soomusrongdivül, Riia, kapten Hinnom ja kapten Jürgenson, ärakirjad Tallinn, Peaminister, välisminister, Valk, divül 3.

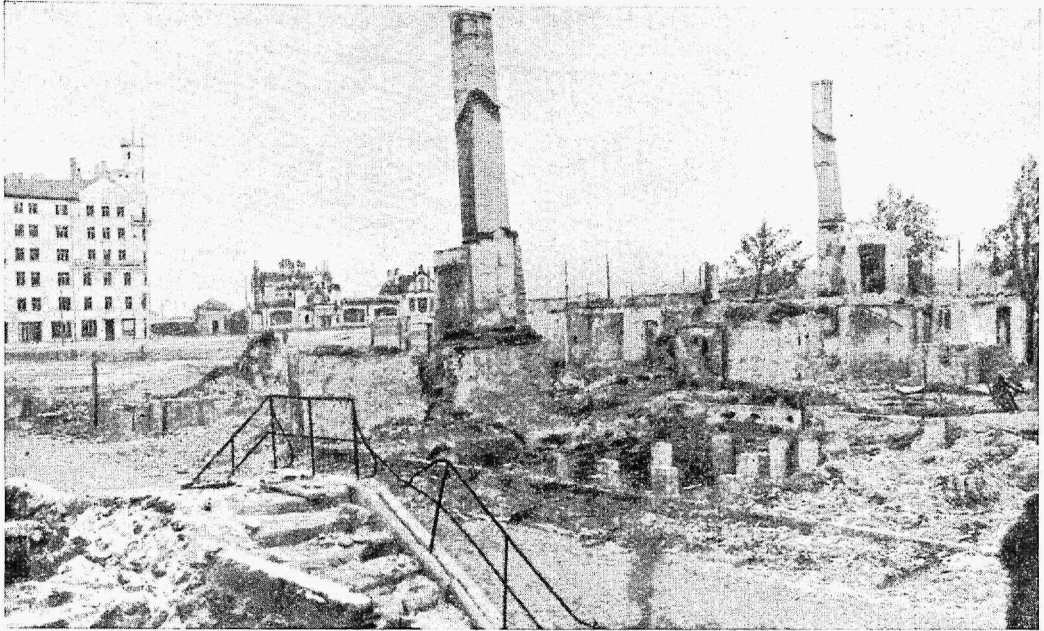
Vabariigi välisminister teatas, et Läti delegatsiooni lõplikud tingimused sõjakonventsiooni asjus on niisugused, et nende põhjal kokkulepe vähemalt ligemal ajal on võimatu. Seejärel käsen Vabariigi Valitsuse otsuse põhjal meie soomusrongid Riia tagasi tõmmata Valka. Käsk täita 22. oktoobril. Kapten Hinnomi palun selle telegrammi sisu viibimata ette kanda Läti vägede ülemjuhatajale.

Soomusrongid tagasi tõmmata mitte varem kui 24. tundi pärast seda, kui see telegramm on Läti vägede ülemjuhatajale ette kantud. Telegrammi kättesaamisest ja käsu täitmisest telegrafeerida.

Laidoner.“

Nii siis Tallinnas olid sõjalise konventsiooni läbirääkimised. Bermonditi hädakoht oli vähenenud — ja siis ei leitud ühist keelt. Sõidame Valka — mõtisklesin.

Meie soomusrongide suurtükivägede Bermonditi vägede vastu võitlemisel, oktoobris 1919. a. Riias, Düüna vasakul kaldal purustatud majaderusud.

Kiiresti tegin rongiülematele vastavad korraldused, ning tõttasin Läti ülemjuhataja staapi. Viivu aja pärast istusin juba polk. Balodise kabinetis.

Märkasin kohe, et ülemjuhataja ei aimanud minu visiidi põhjust. Kõneles ühest ja teisest kavast, mis koos ette võtaksime. Tõusin siis üles ja teatasin:

„Härra polkovnik, miõpale tegi meie ülemjuhataja ülesandeks Teile teatavaks teha (Järgnes sisu).

Kõneluse ajal silmitsesin polk. Balodist. Silmnähtavalt tekkisid ta näole murekortsud ja ta näis olevat sattunud raskesse seisukorda. Lõpetanud oma rapordi, ütles polkovnik ärritatult.

— „Palun, ärge lahkuge Riias. Teadke, praegu vaid teie najal püsib meie sõdurite meeolu. Teil pole vaja lahingusse üldse enam minna. Jääge vaid siia! Võib olla kui lahkute, muutub olukord katastroofiliseks. Ja tagajärjed on teil samuti teada. Lõpuks tuleb teil ikkagi võidelda ja raskemas olukorras kui praegu. Kindlasti ei alistu ju teie säkslastele!”

— „Kahjuks, härra polkovnik, pole see minu otsustada, kas jääda Riiga või lahku- da. Mina pean täitma oma ülemjuhataja käsku,” võisin vaid vastata.

Polkovnik sammus mööda kabineti edasi-tagasi, jäi siis viimaks minu ette seisma ja ütles:

— „Olge head, paluge minu nimel endi ülemjuhatajat, et ta võimaldaks teil jääda Riiga. Kandke temale ette olukord ja minu sõnad. Lisan veel juurde: Võtke see Valk ja ma-a-la kuni Säde jõeni, jääge aga veel Riiga! See on määratusuure tähtsusega. Mina kõnelen oma valitsusega ja pöördun ka palvega Eesti poole...”

— „Härra polkovnik, täidan teie soovi, aga kui sel tagajärgi ei ole, siis lahkuvad Eesti soomusrongid Riias 24 tunni pärast.”

Riias oli Tallinnaga otseühendus Hughes aparaadil. Palusin Ülemjuhatajat aparadi juurde ja kandsin ette oma kõneluse polkovnik Balodisega. Ülemjuhataja nõudis teateid ja minu arvamust lätlaste sõjaliste võimete kohta.

Omas vastuses Ülemjuhataja toonitas, et soomusrongide Riiga jäämine oleneb vaid lätlasist endist. Toonitas, et meie ei nõua midagi ülekohtuselt, kuid vahekorrad peavad olema selged, et pärast ei tekkiks lahk- arvamisi ja arusaamatusi. Lõpuks ütles, et võite Riiga jääda kuni uue korralduseni.

Uuesti Läti staapi minnes ja tehes Ülem- juhataja otsuse teatavaks polk. Balodisele, süleles viimane mind ja oli liigutatud pea pisarateni.

— „Olen teile väga tänulik; teadke, et võtsite minult suure, suure koorma süda- melt. Teen teie Ülemjuhataja otsuse ja soo- vid teatavaks oma valitsusele ja püüan omaltpoolt kaasaaidata, et sõjaline kon-

ventsioon kohe allakirjutataks. Võin teile ütelda, et ka mina sain vahepeal uusi ning rõõmustavaid teateid ja nimelt: liitriigid on väga energiliselt välja astunud sakslaste ürituste vastu Baltimaal. On sunnitud leedulasi ja poolakaid sakslaste vastu välja astuma. Ka Vene monarhistid, kes sakslastega siin töötavad käsikäes, peavad oma väed likvideerima. Ka rahukonverents Pariisis on Saksamaalt kindlalt nõudnud oma väeosade väljavõimist Baltimaalt, ükskõik millise sildi all ka nad seal ei oleks. Näete, meie olukord paraneb ja meie iseseisvused saavad reaalseiks..."

Vähemalt üks päev oli ikkagi pikendatud meie Riias viibimise aega. Rongiülemad said uue korralduse. Ka Balodis pidas sõna. Meil ei tarvitsenud enam lahinguid lüüa, ega hädaohtlikku valveteenistust pidada, kuid igas juhuks väikesed postid jätsime ikka välja...

Tagasisõit.

Tol ajal oli juba Valga küsimus teravalt kerkinud esile. Ja nagu ma polk. Balodise sõnadest sain aru, oli see ka sõjalise kon-

ventsiooni üks põhiküsimusi ja, võib olla, komistuskive.

Nagu teada, ei tulnud tookord sellest konventsioonist midagi välja. Bermonditi hädaoht vähenes päev-päevalt. Lätlased lootsid nüüd juba, liitlaste abiga, omal jõul bermondlastega tulla toime, mis hiljem ka sündis.

Meie kaks soomusrongi olid etendanud tol saatuslikul 9. oktoobril suurimat osa, kui vast hiljem terve diviis — nad päätsid Riia!...

Sõjalise konventsiooni läbirääkimised lõpetati. Läti delegatsioon pöördus tagasi ja soomusrongid lahkusid Riias 23. oktoobril kell 19.

Tehes lahkumisvisiiti Läti ülemjuhatajale, tänas viimane meid abi eest ja lisas juurde: „Kui oleks diplomaatiline ülesanne antud meile, sõjameestele, oleksid ammugi kõik lahkkelid kõrvaldatud ja elaksime nagu head naabrid kunagi. Võtke veelkord vastu minu tänu ja lugupidamine.“

Meenutades neid ammu möödunud aegu, kerkivad nad nii elavalt meelde, nagu oleks see kõik sündinud alles eile.

Võitluses Bermonditi vastu.

Major P. Villemi VR II/3.

Paarikümne aasta jooksul on paljudi üksik-asju vajunud unustuse hõlma. Kustumatult on jäänud mällu püsima vaid tugevamad elamused Maailma- ja Vabadussõja vaheldusrikkalt päevilt. Eripeatüki selles moodustab teotsemine Bermonditi-Avaloffi vägede vastu Riias oktoobris 1919.

Eesti soomusrongid Riiga!

Läti Valitsuse abipalve tulemusena Eesti Sõjavägede Ülemjuhataja käsul kihutas öösi vastu 10. oktoobrit Valgast Riia suunas Soomusrong „Kapten Irv“, millele järgnes Soomusrong nr. 2. Mäletavasti Rodenpoisi (Ropaži) jaamas tuli Soomusrong „Kapten Irv'e“ ohvitseride kasiinovagunisse üks Läti vanemohvitser, kes teatas, et Bermonditi vägedele kavatsetakse avaldada vastupanu Jegeli positsioonidel ning et Riia mahajätmiseks olevat juba tehtud korraldus. Rongiülem kapten E. Neps tähendas selle peale, et Riia ei tohiks küll ilma võitluseta jätta vaenlase kätte. Soomusrong sõitiski edasi — Riiga. Jõudsim 10. okt. hommikul enne valget Riia peajaama rajooni, ilma et oleksime puutunud kokku vaenlasega. Rongi luurajatekomando

ülemana olin huvitatud, kui kaugel asuvad Bermonditi vägede eelosad. Läksin luure eesmärgil Düüna äärde suure raudteesilla juurde. Vaenlast polnud näha siinpool Düüna jõge ega ka sillal. Varsti jõudis silla juure ka valvetõke rongi desantpataljonist, kes võttis silla kaitsmise enda peale. Soomusrongi patari asus pommitama vaenlase eelosi, kes olid teiselpool Düüna jõge. Algas vastastikune tulistamine suurtükkidest ja kuulipildujaist. Varsti hakkas jõe kaldale, lähedaloleva puusilla kaitseks, kogunema ka Läti sõjamehi — pidid olema üliõpilased ja ohvitserid.

Lätlaste lahkus.

Eesti soomusrongide Riiga jõudmise järele olid Riia läti rahvusest kodanikud meie soomusronglaste vastu vägagi lahked. Ka leidis ajakirjanduses isegi eestikeelseid tervitusi meile. Olen tol puhul oma päevikusse märkinud muuseas: „Kord ometi on lätlased meie vastu lahked. Isegi tänutundmust võib märgata, sest see on kindel, et nemad ei oleks Riiga kaitsta jõudnud!“

See oli vist teisel või kolmandal Riias viibimise päeval, kui jalutasin kaasvõitlejaga linnas.

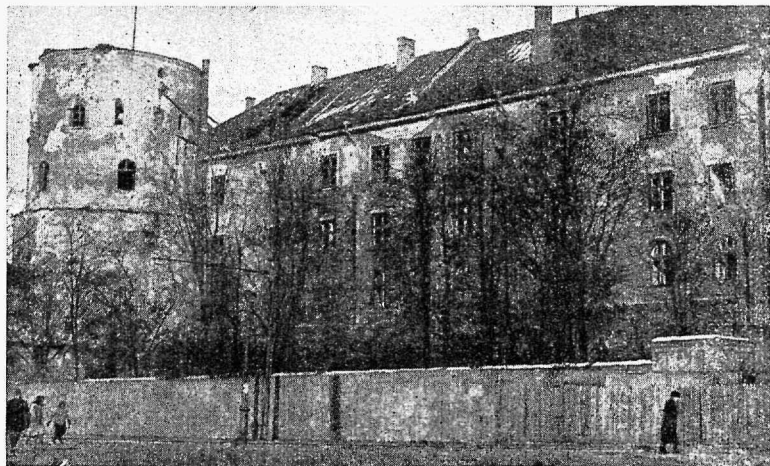
Ärevus siinpool Düinat oli juba kaunis vaibunud — usuti, et bermontlasi ei lasta üle jõe. Vastase pommitamise all kannatasid peamiselt jõe lähedalolevad majad.

Kesklinna rajoonis pöördus viisakalt meie poole üks läti noormees ja palus, et astuksime samas lähedalolevasse majja kehakinnitama. Nõustusime ning astusime lahke kutsuja saatel majja, mis osutus kohvikutaoliseks toitluspunktiks, vist ühes koolimajas. Leidsime seal ees teisi meie soomusronglasi, kes olid samal viisil sattunud sinna. Paluti istuda lauda ja nägusid ning nobedad läti neiud tõid meile kiiresti kohvi, võileibu ja mitmesuguseid maiustusi, ning jäid ise lahkesti juttu vestma. Selgus, et meie kostitajad olid ühe keskkooli lõpuklassi õpilased, kes mingi seltskondliku organisatsiooni ainelisel toetusel olid organiseerinud eesti sõjameeste toitlustamise. Sellele lahkusele ning soojusele, millega Eesti sõjamehi tookord Riias vastu võeti, mõtlen nüüdki tänutundega.

Korrapidajana Riias.

Sõjalaulukord, eriti veel linnas, toob endaga paratamatult kaasa mitmesuguseid korrarikumisi. Seejuures levinumaks paheks on „soomuse“ tegemine suurtükimürskudest purustatud või ka omanike poolt mahajäetud äridest. See nähe teataval määral leidis aset ka Bermonditi sõjas Riias. Juba Riiga jõudmise päeva lõuna ajal, mil veidi vaibus vastastikune pommitamine üle jõe, tekkis raudteesilla juures olevale meie valvetõkke meeskonnale marmelaadi, muid maiustuspakke ja ka peen-viina pudeleid. Neid töid Läti sõdurid purukslastud Düinaäärsetest äridest meie sõdureile küllakostiks. Kiusatus kasvas ka meie sõdurites, nii et üksikud ei suutnud endid valitseda. Et „soomuse“ tegemine purustatud äridest ei levineks ka meie sõdurite keskel, selleks Soomusrong „Kapten Irv“ ohvitserid tulid kokku oma rongi kasiino-vagunisse nõupidamiseks, et leida abinõusid levineda võivale pahele. Otsustati teha kõik, mis võimalik, et vältida „soomuse“ tegemist meie sõdurite poolt. Ühtlasi otsustasime järjekorras teostada patrullkäike linnas, et takistada linnas igasugust omavoli.

On meeles pilt ühelt järjekordselt ringkäigult korrapidajana. Kaasas olid mul allohvitser ja sõdur. Kogu kesklinna rajoonis polnud märgata midagi korravastast. Rahvast oli tänavail

Bermonditi suurtükitulust kannatada saanud Riia loss, oktoobris 1919.

kaunis vähe. Jõudnud vaenlase mürskudest purustatud majade piirkonda, nägime ühest purustatud akendega alumise korra äriruumist väljuvat veidi alkoholi maitsnud lätlase pakkide ja pudelitega süles. Kui see lätlane meid märkas, siis ta nägu läks naerule ning ta tuli meile hõiskamisega vastu ja pakkus meile sülesolevaid pakke ja pudeleid. Ühtlasi lätlane kutsus meid poodi, kust ta parajasti tuli. Jätsime lätlase lahke pakkumise ja kutsumise muidugi tähelepanemata. Vastuoksa ma käsutasin, käega näidates, lätlase poodi tagasi, sundides ta viima pakid ja pudeleid tagasi. Seesures panin tähele lätlase imestunud ilmet, et eestlased ei hooli isegi võõras linnas „soomuse“ tegemisest.

Ühenduses ülaltooduga, tuleb meelde veel teine juhus, mille kohta olen ka kirjutanud märke oma päevikusse. 17. okt. õhtul viibisime kolmekesi — kapten E. Neps, ohv.-aset. A. Koorits ja mina — ühes intelligentses ning sümpaatses läti perekonnas, kus peremees tähendas, et nendele meeldiks väga, kui Eesti soomusronglased puhastaksid Riia juutidest ja lubas olla seejuures meile teejuhina abiks. Meie loomulikult ei nõustunud selle „meelitava“ ettepanekuga, vaid vastasime, et juutide hävitamine ei kuulu meie tegevuskavva ja et aitame lätlastel võidelda vaid välise vaenlase vastu.

Luurkäik raudteesillale.

13. oktoobril meie tulistamine vaenlase poolt nõrgenes tunduvalt. Tekkis kahtlus, kas bermontlased pole asunud oma jõude ilma erilise surveta tagasi tõmbama. Luurajaile tehti ülesandeks öösi seda selgitada. Ülesanne oli kaunis riskantne, kuna läheneda vastasele oli võimalik vaid umbes ¼ km pikka silda mööda. Enne ülesande täitmisele asumist läksin Läti Sõjavägede

Sööjamestle Gestimaal!

Gesti, Gaffa, Soome, Rootsi, ja tõiste rüüride geneerallid, ofitsierid moistnitut ja burschuid tahavad maha rõhuda nõukogu walitsust Lätis, naad tahavad ka Lätti proletariatumiga nõnda teha nagu naad Soomes seda tegid.

Lübanwis, Baldi barunid kihutawad kõiki musta jõud wastu Lätti tööliste-põllumeeste punast wäke, ja ise töötawad ühes nõus walgetaardi ülemusega Gestimaal.

Selttimehed, tööliised jo põllumehed Gestimaal! Meie teame, et ofitsierid ja burschuid-kappitalistid Teid wägijä sunniwad sojaristastid kätte wõtma ja wälja astuma wastu Lätti punast wäge, ja et siis selega ära woita Lätti proletariad, et siis meid ja nõnda ka Teid meesli ahelatetesse siduda, ja sellega meid omiks orjadeks ja teeniateks teha.

Selttimehed, põllumehed ja tööliised! Kui Teie olgu woi ühegi minuti järele mõtleksid, et kes sunniwad Teid minema wastu meid, siis Teie kohe saate aru, et need were janused-kappitalistid burschuid on, kes põlwe-de kaupja Teie isade ja isa isade werd ja hige ommawad joond ja ka Teid enesid sundiswad wara kommikust kuni õhta hiljani töötama mõne näljase tütki eest.

Selttimehed ärge laske endid petta magusade jõnadega ja mitte täide saatmise lubamisega; ärge uskuge, kui Teile rääkitalse, et punasedwad jooksituid maha lasewa.

Õgäüht wabatahtliku meie poole jooksitud punased wäed wõttawad wastu nagu omma wenda wõi selttimeest.

Ma olen käsu wõlja andnud kõikitesse Lätti wäe osatesse et mitte ükski ei tohi paha teha wabatahtlikutelle ülelulejatelle mei poole waenlase poolb.

Selttimehedjättke maha Teie sundiaid walgetaarti, jookse meie poole, ühinege punasewäga, et siis ühise jõuga ara wõita meie waenlastikappitaliste-sõdituid.

Sööja kommissar Lätis R. Peterson.

Lõunarindel Läti punaväe „sööja“-komissari lendleht Eesti sõdureile, mis oma rumalalt-räuskava sisu ja trükkivigade pooldest tekitas lõbusalt-üleolewat meeleolu.

Staapi teatama kavatsetud luurkäigust. Staabist tuli minuga kaasa Läti kapten, kes avaldas soovi luurkäigu kaasatagemiseks meiega. See kapten näis olevat vana lahingmees maailmasõja-aegsest Läti kütipolgust. Vabatahtlikult tuli kaasa veel ka mõni meie rongi dessantmees. Kui oli jõutud umbes kolmveerand sillast ära käia, avas vaenlane äkki kuulipildujatule piki silda.

Bermondi mehed olid kaevunud maasse teisel pool silla otsas ja meil polnud mingit lootust neid sealt väljalüüa rünnakuga. Ja see ei kuulnudki esialgu meie ülesandesse. Luurajate esimene mure oli, kuidas pääseda kaotusteta tagasi omapoolsele kaldale. See polnud kerge. Tuli kasutada silla kandetalade lai servi, et nende peal, all sügavuses haigutava jõe kohal „turni-

Baltijas Wehstnesis

50. gada gadaturns.

Politikas, Sabiedrības un Literāras Beidnis Iztikas

31. Nr. Darbdeņš

Šī avīze izdodas katru ceturksni. Katru ceturksni izdodas katru ceturksni. Katru ceturksni izdodas katru ceturksni.

Redakcija: Rīga, Krievu bulvāri 2. Sākumcena 0-50
 Katru ceturksni izdodas katru ceturksni. Katru ceturksni izdodas katru ceturksni.

Reklamēšanas maksa: Katru ceturksni izdodas katru ceturksni. Katru ceturksni izdodas katru ceturksni.

Nr. 116.

Seiðdeen, 11. oktobri.

1919.

Slawa un pateiziba muhsu waronigajai armijai, gods un slawa muhsu sabedroteem — igauneem!

See, kas notiek baltijās un igauņos.
 Mēs jūsim tagad, ka mūsu kauņi ir tagad un atnākošajās dienās, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem. Mēs jūsim arī, ka mūsu kauņi ir tagad un atnākošajās dienās, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem.

meņa slava un tēriņam, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem. Mēs jūsim arī, ka mūsu kauņi ir tagad un atnākošajās dienās, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem.

šobrīd mēs esam tagad un atnākošajās dienās, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem. Mēs jūsim arī, ka mūsu kauņi ir tagad un atnākošajās dienās, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem.

Baltijas valstis ir tagad un atnākošajās dienās, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem. Mēs jūsim arī, ka mūsu kauņi ir tagad un atnākošajās dienās, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem.

šobrīd mēs esam tagad un atnākošajās dienās, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem. Mēs jūsim arī, ka mūsu kauņi ir tagad un atnākošajās dienās, lai mēs varam būt par godu igauņiem — igauņiem.

Lāti ajaleht „Baltijas Wehstnesis“ 11. X 1919. a. number tervituslausega Bermondi vastu vōitlemiseks Riiga jõudnud Eesti soomusrongidele: „Au ja kiitus meie kangelaslikule sõjaväele, au ja kiitus meie liitlastele — eestlastele!“

des“ liikuda tagasi, leides osaliseltki varju vaenlase kuulide eest. Tagasitulek siiski õnnestus: ainult üks mees sai kergesti haavata. Saabus hommikune aovalgus. Silla juurde jõudis ka meie rongi löögiosa. Väikse peatuse järele ta sõitis sillale. See oli kaugem punkt Lāti territooriumil, kuhu Eesti soomusrong jõudnud Lātis. Rongil algas āge suurtükikule vaheetus vaenlasega. Meie rong oli sunnitud tagasitõmbuma. Vaenlase mürsud rikkusid mehhanismi, millega elektrijõul oli võimalik meiepoolse silliosa ülestõstmine. Meie soomusrongi löögiosal sai surma rms. Hendrik Kull ja haavata v. allohv. August Raudsepp.

Mürsk langes...

Päevad möödusid Riias kiiresti. Dessantpataljonist oli alaliselt valvetõke raudteesilla juures, rongi patarei pommitas aeg-ajalt vastase asukohti. Eriti huvitavat pilti pakkus õine pommitamine. Kui mürsk lõhkes teisepool jõe mõnes majas, siis löid hetkeks valgeks kõik maja aknad. Kuid ka vaenlase suurtükivāgi ei maganud. Ta pommitas intensiivselt ja tihti päris tabavalt. Suuremaid kaotusi tekitas meile aga vastase raskekaliibriline suurtükimürsk, mis langes Soomusrong „Kapten Irve“ kõrvale 18. oktoobril pärast lõunat. Esialgu mürsud langesid rongist veidi eemale. Lāksin kupeest välja vaguni koridoris, et aknast jālgida, kuhu langevad mürsud. Varsti kuulsin suurekaliibrilise mürsu jāmatedoonilist vuhinat, mis pūsis nagu ūhel

kohal. Kōrv oli mürsulennu kuulmisega niivōrd harjunud, et tundsin eksimatult — mürsk langetse otse siia. Sekund ootust tundus pikana. Siis kōlas õhkuvapustav prahvatus... Mürsu kildudest lābistati vagun, milles seisin. Ōhusurve ja mürsu kildudest paisati vaguni aknaruudud sisse. Mu ūmbrus oli tāis prahti ja klaasikilde. Tundsin valu ōlas ja sāarel. Kuub oli ōla kohalt rebitud puruks. Haavast nirises kleepuvat verd. Vaatasin maha ning nāgin oma jalge juures prahi ja klaasikildude seas juustetutti. Kummardusin ning tōstsin juuksetuti ūles, mis oli kolmnurkse peanahatiiki kūljes. Peanaha alumisel kūljel ripnes tūkk soojast vere-lōhnast auravaid ajusid. Māletan, et ripnevad ajutūkki vaadeldes sosistasin: „See mees on lāinud!“ Nii see enestemōistetavalt oligi. Juuksed peanahaga olid velsker Johan Petersoni omad, keda hetk varem alles nāgin jalutamas vaguni kōrvall.

Surma sai veel rms. Ed. Sommer ja surmavalt haavata (surid haiglas) rms. Tōnis Kalam ja rms. Aleksander Kaunis. Haavata said aga rongiūlem kapten E. Neps, lipnik Gustav Parts, veltveebel Voldemar Teras ja rms. Paul Parv. Vagun, milles olin, ja kōrvaleolev ohvitseride kasiinovagun olid granaadikildudest tāiesti lābi-puuritud. Kupeest, mille kohal ma seisin koridoris, oli lennanud lābi suur mürsu kild — ja just preferansimāngijate kapt. K. Albergi, al-kapt. J. Hanseni, leitn. J. Vasari ja lipn. O. Dreheri peade vahelt.

Meie rong oli saanud varemgi väga korduvalt pihtavusi, kuid kaotused olid igakord väiksemad. Umbes analoogilise olukorra elasin üle vaid 9. mail samal aastal. Tookord olin parajasti luurajatekomandoga vagunist luurele minemas, kui mürsk langes otse vaguni kõrvale. Imekombel olid tookord kaotused siiski väiksemad. Luurajaist sai haavata vaid kaks sõdurit, kuid samas vagunis viibivast viiest tehnika-komando mehest sai kaks surma ja kaks haavata. Ühel langenuist löikas mürsukild poole pead ära, pritsides meid üleni verega ja ajutükkidega. Teine langenuist jõudis soomusrongi teenistusse alles sama päeva hommikul ning sai surma une pealt.

Meie kaotused Riias ülalkirjeldatud juhul olid aga 4 langenut ja 5 haavatut. Velsker Petersoni langemisega tõusis meie rongil velskerite kaotus Vabadussõjas kolmele, seega 100 prots. rongi velskerite koosseisust. Kaptan E. Neps'ile

Kaks nädalat soomusrongiga Riias.

Res.-kaptan A. Brakel VR II/3.

Heitlused vaenlasega Pihkva taga olid jõudnud lõpule — Eesti väed tagasi tõmmatud oma piirile. Sõjaline tegevus Lõunarindel oli võrdlemisi vaikne.

Soomusrongil „Kaptan Irv“ oli lähenemas tähtis juubel — esimene aastapäev, — mida oli kavatsus tähistada. Meeskond, kel paraadimarsist polnud aimugi, tuli veidi ettevalmistada, et tähtpäeval väärikalt esineks. Kõigiks neiks ettevalmistusiks sai rong korralliku 7-päevase puhuse Sangaste jaamas.

7 päeva andis kõvasti rabelda, sest selle aja jooksul ühest korralikust lahingumehest välja koolitada enam-vähem korralik paraadimees, on küllaltki raske ülesanne.

Kõigele sellele paraaditamisele tegi 8. oktoobril lõpu käsk — viibimata rongiga sõita Valka!

Oli kindel, et rongil seisis ees mingi kiireloomuline ülesanne, kuid milline, sellest ei olnud kellelgi aimu. Tehti igasugu oletusi, üks fantastilisem kui teine. 9. oktoober möödus Valgas kibedas tegevuses — tuli rong varustada tarviliku sõja- ja toidumoonaga. Rongile haagiti külge diviisi ülema abi kaptan A. Hinnomi vagun, kes pidi rongiga sõitma kaasa. Juba see näitas, et ees seisab õige tähtsa iseloomuga ülesanne.

Ka suurendati rongi löögivõimet: rongi löögi-osaleni anti juurde Soomusrong Nr. 4 suurtükilplatvorm kahe suurtükiga, samuti haagiti rongile külge vagun-saun.

Lõunaks olid kõik ettevalmistused tehtud ja siis tuli viimaks rongile ka lahingkäsk — Sõjavägede Ülemjuhataja korraldusel viibimata Soomusrongidel „Kaptan Irv“ ja Nr. 2 välja sõita Riiga, abistama hättasattunud lõunanaabrit.

Seda juubeldamist ja kihinat-kahinat, mis siis oli. Ei olnud veel ununenud suvine Riia linna eemalt vaatlemine, kus sunnilt pidime eemal olema, kui naabri „võidukad“ sõjaväed rahva juubeldamisel meie poolt vabastatud pealinna marsisid. Ikkagi ei saanud naaber nüüd aga meieta läbi ja tuli seekord sõita otse nende pealinna.

ja allakirjutanule oli see kolmas haavatasaamine Vabadussõjas ja veltv. V. Teras'el teine. Omapärane oli aga lipnik G. Parts'i haavataasaamine: üks mürsukild oli riivanud ta päela ühelt ja teine kild teiselt poolt. Mõne päeva haiglas viibimise järele ta sõitis tagasi soomusrongile ja juba 5. novembril 1919. a. langes lahingus Marienhauseni all — seega ikkagi Läti-maal.

Läti ja Eesti ühiste vaenlaste vastu võideldes üksi Eesti Soomusrongide Diviisi koosseisust langes Vabadussõjas nüüdse Läti pinnal 138 soomusronglast, sellega 24 prots. soomusrongidel langenute üldarvust. Mitmevõrdselt suurem oli muidugi haavatute arv. Et Läti esimene soomusrong suudeti formerida alles 9. juunil 1919. a. ja et Läti soomusrongide tegevus ei võtnud nii laiaulatuslikku ilmet, siis ka nende kaotused olid vastavalt väiksemad — 8 langenut Vabadussõja kestel.

Meeste näod hiilgasid lausa rõõmust, — sest säärast lugu poleks keegi julgenud oodatagi. Kella 3 ajal päeval rivistati rongi meeskond Valga jaamaaisel — enne ärasõitu tahtis meestele veel mõne sõna ütelda diviisi ülem kaptan K. Parts. Temalt saime teada, et Riiga lähvab suur hädaoht — iga silmapilk on oodata linna langemist Saksa-Vene vägede kätte, keda juhatab Bermond-Avaloff. Ka andis diviisi ülem meestele näpunäiteid, kuidas endid naabri pealinnas üleval pidada. Lõpuks oli meeskond rongil ja anti käsk ärasõiduks. Meile pidi järgnema mõni tund hiljem Soomusrong Nr. 2. Kõik olid ülevas meeleolus, — oli ju ees jälle uusi seiklusi, uusi üleelamusi, ja millest muust hooliski üks tõsine soomusronglane. Oli jälle väljavaateid arvete oien-damiseks sakslastega, ja see kõik ahvatles.

Aeg kadus kiirelt, varsti oli pime käes ja mööda välgatasid Läti raudteejaamad, pikemaid peatusi ei tehtud. Magamisest polnud juttugi, sest kõik ootasid kärsitusega Riiga jõudmist. Kannatasin välja ligemale Segevaldini, kuid siis võttis väsimus võimust. Ärkasin hommikul kella 3—4 vahel, rong seisis kusagil valgustatud jaamaaisel. Kõik oli vaikne, ohvitseride vagun oli nagu väljasurnud. Vagunist väljudes alles taipasin, et oleme juba Riia jaamas. Rong oli alles äsja Riiga jõudnud. Diviisi ülema abi kaptan Hinnom ühes rongi ülema kaptan Nepsiga valmistusid minerkule Läti ülemjuhataja juurde. Sain kaptan Nepsilt korralduse 3. dessantrooduga mõlemad üle Düüna viivad sillad võtta oma alla ja üle sildade lasta mitte inimhingegi. Peagi oli meestele vastav korraldus tehtud ja liikusime lipn. J. Sikkar'iga 30-mehelise salgaga sildade poole. Riia jaamast oli võimata läbi saada — jaam oli tulvil sõjapöngemikke, kes ootasid võimalust Riiasst väljapääsuks. Tänavad olid justkui surnud. Teiselt poolt jõge kostsid üksikud püssipaugud, ja see oli ka kõik, mis meenutas frontid lähedust ja sundis ettevaatusele. Varsti olime ka sildade läheduses. Lii-

kusime lahingkorras, sest saadud andmeil oli vaenlane juba teisel pool Düüna. Üle raudteesilla liikus veel üksikuid põgenikke, kellelt kuulsime, et vaenlane oli oma alla võtnud ülejõel Torensbergi linnaosa ja kindlustunud seal. Raudteesilla järele vaadates selgus, et üks meiepoolne sillaosa oli ärakeeratav vastava mehhanismiga. Ka oli kohal sillavaht, kellele tehti korraldus sillaosa lahutamiseks. Peagi oli see teostatud ja, silla juurde jättes 15 meest ühe kergekuulipildujaga, liikusime edasi teise silla juurde, et seda samuti võtta enda alla. Puusilla keskmine osa oli samuti ärakeeratav ja pea oli siingi katkestatud ühendus Düüna teise kaldaga. Sildade juures oli ka üksikuid läti ohvitseri ja sõdureid — koolipoisse, kes seal kaitset organiseerisid täitsa enda algatusel. Jättes sildade kaitse lipnik J. Sikkari hooleks, siirdusin tagasi rongile, et midagi lähemat teada saada meie edaspidistest ülesannetest. Jaam oli rahvast liis, meie meestele anti aupaklikult teed, mõned pöördusid küsimustega minu poole, pärides meie meeoleolu ja kavatsuste järele. Meeleolu kohta võisin ainult kõige paremat rääkida, kuid mis kavatsusel oli, see oli mulle endalegi veel saladuseks.

Jaamas sain ka tuttavaks Läti tollaegse välisministri Meierovičiga, kollega vestlesime klaasi tee juures. Lätlaste enesetunne oli väga halb, tahtsid Riia linna ikka vaenlasele loovutada. Oli juba suur valge, kui tagasi tulid kapten Hinnom ja al-kapten Neps. Olevat lätlastega jõutud kokkuleppele, Riia linna kaitsta viimse võimaluseni. Korralduse järele sai sildade kaitseks toimetatud kohale veel kaks „Maksim“ raskekuulipildujat. Hommikul algas vaenlane ägedalt pommitama meie valvetõkkeid, millele varsti ka vastas meie patarid, al-polk. K. Troitski juhtimisel. Pea leidis meie tuli vaenlase patarid ja sundis selle vaikima. Vaenlane pommitas ilma kindla plaanita, granaadid lõhkesid siin-seal. Hommikul läksin lipnik A. Reiman'iga linna. Rahvast oli tänavail juba õige rohkesti. Kauplused olid suuremalt osalt avatud, ainult toiduaineid polnud kusagil näha müügil. Kuulsin, et juba viies päev olevat toiduained kadunud müügil ja millega elanikud endal hinge sees hoidsid, see jäi mõistatuseks. Kõikjal vahiti meid imestusega. Jäime seisatama ajalehekioski ees, et osta värsket venekeelset ajalehte. Sekeldamine Eesti rahaga, sest Läti oma meil polnud, võttis veidi aega, ja kui siis ümber pöördusin, märkasin, et olime ümbritsetud rahvamasist, kes meid uudishimuga silmitsesid. Linnas oli näha üksikuid rongi sõdureid, kes tutvunesid linnaga. Rongi meeskond oli tollal kõik ühtlaselt rietatud, tume inglise sinel, inglise tankid ja müts.

Ühel tänaval tuli vastu vanem härra pisikese lapsukesega, kel käes olid lilled. Jõudes meie kohale, ulatas lapsuke minule lillekimbu, ise ruttu edasi minnes. Rahvas oli kõikjal ülisõbralik, oli näha, et oli naabritele tookord teretunud külalised.

Pöördusime tagasi rongile. Rong asus Riia jaamas, kuna Soomusrong nr. 2 seisis meie taga, Aleksandri-väravates. Oli lõuna-aeg ja rongi meeskond oli asunud supisappa. Kuid cemal seisis jõuk nälgunud inimene, kes

vesiste suude- ja nälgunud pilkudega jälgisid lõuna väljajagamist. Rongiülema korraldusel jagati ülejäänud supp rahvale välja. Ja sellest päevast alates seisis lõunal ja õhtul kõõgigavuni juures alaline nälgivate saba, kes kannatlikult ootas toidu ülejäägi väljajagamist. Poisid olid mõne päevaga linnas sobitanud tutvusi ja ei olnud sugugi haruldane näha mõnda poissi ruttamas leivakannikas kaenlas või supiambrike käeotsas.

Päevad möödusid ühetaholiselt, oli ainult suur-tükitle vahetus vaenlase ja meie patareide vahel. Vaenlane pommitas enamasti iga päev linna, kuid see sündis kõik huupi, vahel isegi öösiti algasid vaenlase patarid tegevust, saates granaate laiali. Ühel päeval ronisime al-kapt. Neps'iga Peetri kiriku torni. Ülevalt avanes suurepärase vaade. Torensbergi linnaosas olid nagu peopesal näha vaenlase patareid ja kõik vaenlase vägede asetus. Tegime Riia plaanile märkmeid vaenlase asetuse kohta, et seda pärast ära kasutada. Kirikut oli vaenlane pommitanud juba korduvalt, vist arvates seda meie vaatluspunktiks, kuid suuremat kahju see pommitamine ei tekitanud. Meie märkmete põhjal algas al-polk. Troitski juba plaanikindlalt Torensbergi pommitamisega, et vaenlast seal välja tõrjuda.

Meie valve seisis endiselt sildade juures, kuid nüüd oli puusilla juures sellele seltsinud üks vabatahtlikest koosnev lätlaste osa, kes meie meestele oli abiks silla valvel. Raudteesilla juures olid mehed ennast mugavasti sisse seadnud, — magamisruumiks oli üks koloniaalkauplus, kus magati suhkru- ja muud kotid peall. Silla ümbruse ärid olid kõik Läti sõdurite poolt lahti kangutatud ja osaliselt rüüstatud. Meie meestel oli vali keeld midagi puutada.

13. oktoobril oli äge kuulipilduja- ja püssitule vahetus vaenlasega üle Düüna. Meil langes 2. roodu reamees Heinrich Kull. Hoidsime üle Düüna olevad majad alalise tule all, igasugune liikumine oli seal võimatu.

13.-14. oktoobri ööl sai teatavaks, et lätlased kavatsesid rünnata vaenlast soomusautode toetusel üle puusilla, kuna meie pidime neid toetama suur-tükitlega ja dessandiga raudteesillalt.

Meie soomusronglasi vaenlase poolt purustatud raudteesillal jaanuari lõpul 1919. a.

Hommikul kell 3 asusin dessandiga löögiosale ja sõit silla poole läks lahti. Silla pööratav osa seati paigale ja rong asus silla otsale. Ette olid saadetud tehnikakomando mehed ja vabatahtlikud, kes pidid kindlaks tegema, kas sild mineeritud või mitte. Jõudnud juba peaaegu üle silla, tehti kindlaks, et vaenlase pool on kõik raudteerööpad üles võetud, mis ka rongile ületungimise tegi võimatuks. Ootamatult avati meie luuresalgale vastaskaldalt tuli, mille järele luuresalk hädavaevu silla all ronides tagasi pääses. Haavata sai sel retkel 2. roodu van.-allohv. Aug. Raudsepp.

Puusillalt oli juba näha lätlaste soomusauto liikumist, millele järgnesid jalgväe kolonnid. Meie rong alustas ettevaatlikku liikumist mööda raudteesilda vähemalt kuni lõhutud kohani, et abistada lätlasti suurükikutulega. Kuid siis algas tegevust vaenlase suurtükivägi, suunates oma tule raudteesillale. Granaadid olid suuremalt jaolt huupi saadetud, ainult mõni üksik lõhkes silla raudvõrestikul. Kuna sillal võimatu oli vaenlasele vastata ja ülesõit ülesvõetud rööbaste tõttu võimata, tõmmati rong silla otsa tagasi, kust vaenlast hakati üle külvama granaatide rahega. Oli juba vähe valge, kui lätlased soomusauto varjus olid jõudnud peaaegu ületada puusilla. Kuid siis võeti lätlased ägeda tule alla ja kohe pöördus Läti jalavägi joostes tagasi. Neile järgnes kohe soomusauto ja sellega lõppeski see ülemineku katse. Oli näha, kuidas majade aknaist töötasid vaenlase kuulipildujad. Kuid need sundis varsti vaikima al.-polk. Troitski meie patareiga. Oli ilus ja jube ühtlasi vaadata, kuid granaadid lõhkesid majas: korruga olid kõik aknad valgustatud, et siis kohe jälle pimeneda. Kõige kangekaelsem kuulipilduja asus ühe suure valge maja tornis. Juba paar granaati lõhkesid lähedal, kuid kuulipilduja ei väinkinud ikkagi. Viimaks siiski saadi sellega hakkama.

Suur valge oli väljas, kui rong viimaks tagasitõmbus Riia jaama. Vaenlase poolel oli ka vaikselt jäänud; vist uurisid oma saadud kahjusid. Selgus, et üks vaenlase granaat oli tabanud silla pöördemehhanismi, mille tõttu sillaosade lahutamine oli võimatu. Sild kindlustati oksatraadiga.

Elu läks jälle oma rada, käidi õhtuti Läti „Ühistöös“ teed joomas. Ka oli peatänaval üks kohvik, kus sõjaväelastele kõik tasuta anti, ja seal liikus meie mehi õige tihti.

Liikumine tänavatel oli Läti sõjaväelastel ja eraisikutel lubatud ainult hommikul kella 8 kuni õhtu kella 5-ni. Peale kella 5 oli linn kui väljasurnud, liikusid ainult sõjaväepatrullid ja mõned üksikud vastava loaga varustatud isikud Eesti sõjaväelastele lätlased mingisugust liikumistakistust ei tehtud, ja mehed, kui vähegi rongilt oli luba kasutasid seda. Tihti olid lätlased nii lahked et toimetasid mõne äraeksinud sõduri otse rongile.

Päeval sagesen vaenlase pommitamine, kuid see oli juba nii harilik, et keegi ei pööranud enam sellele tähelepanu.

Ühel päeval, olles lipnik A. Reiman'iga sildade valvel, märkasime, et teiselpool Düünat ühe majakünnest torgati välja suur valge lipp, millele järgnes trobikond sõjaväelasi, kes liikusid puusilla suunas. Tegin kohe korralduse meestele, mitte enam lasta, teatasin sündmusest rongile ja siis astusime lipn. Reiman'iga tulijatele vastu. Kuna silla keskkohal oli ülesetõstetud, ronisime ülestõstetud osale, et järele pärida tulijate soove. Varsti olidki viimased teisel pool, ja jutujamine algas vene keeles. Seletasid, et nendega on kaasas kaks inglise ohvitseri, kes soovivad meie poole üle tulla ja paluti lahkesti sild alla lasta. Oligi näha vene vormi

kandvate sõjaväelaste hulgas kaks inglise vormis ohvitseri. Vastasin, et silla allalaskmiseks ei ole minul korraldust, aga et võin neile ulatada läheduses oleva tulekaitse redeli, millel meie poole ülesse võivad ronida. Tõime lipn. Reiman'iga redeli kohale ja peagi olid inglased üle. Lipnik Reiman'i küsimusele, kas saatjad ei soovi ka üle tulla, ei vastatud, vaid algasid rutuga tagasiteed. Toimetasime redeli tagasi, mille juures meil olid abiks inglased, ja siis liikusime inglastega sillaotsa poole. Saadud korralduse järele läksid inglased ühe Läti ohvitseri saatel Läti Ülemjuhataja staapi.

Siis tuli meie rongi kõige raskem päev Riias. 18. oktoobril seisis rong päeval oma alalises kohas Riia jaamas. Ootamatult algas vaenlane rongi pommitamist, mida nähtavasti juhtis kusaagilt meie lähedalt. Esimene granaat läks veidi üle, kuid juba järgmine kukkus otse rongi ohvitseride kasiinovaguni kõrvale. Granaadi lõhkemisel said silmapilkselt surma 1. roodu rms. Ed. Sommer, 2. roodu rms. Tõnis Kallam ja velsker Johan Peterson. Haavata said rongi ülem al.-kapten E. Neps, lipn. P. Villemi, lipn. G. Parts, patarei veltv. V. Teras, 1. kuulip. k-do rms. P. Parv ja 2. roodu rms. Aleks. Kaunis. Nendest kõige raskemini sai haavata al.-kapten E. Neps. Raskete haavade peale vaatamata jooksis ta kuni vedurini, andes korralduse rongi kiireks tagasitõmbumiseks.

Rongi ohvitseride kasiinovagun ja lähemad vagunid olid kui sõela põhjad — auk oli augu kõrval. Kasiinovaguni sein oli surmasaanute verd täis. Kasiinovaguni iihes otsas elas rongi teenijätüdruk Mari, kes rongiga algusest saadik sõja oli kaasa teinud. Mari elamisruum oli täiesti segipaisatud, granaadikillud olid kõik seintel ripuvad. Mari riided kiskunud räbalateks, kuid õnnekombel oli Mari ise tol momendil linnas. Kuid kõik see võttis Mari „verest ära“, enam ta ei tahtnud olla soomusrongil. Kõrvalvagnis olid neli ohvitseri parajasti mänginud preferanssi, kui kaks granaadikillu jooksis mängijate vahelt läbi, kedagi puutumata. Läheduses asuvatel vagunitel ei olnud ainult tervet ruutu.

Karistuseks võttis al.-polk. Troitski Torensbergi linnaosa sel päeval ägeda suurtükiväe alla, ja saadud andmeil vaenlasele suurte kaotustega. Õhtul pilluti vaenlase lennukilt lendlehti, kus nõuti Torensbergi pommitamise lõpetamist, vastasel korral lubati „Riia linn maatasu teha“.

Ka algas vaenlane meie seisukohtade pommitamist gaasimürskudega. 3. roodu valves olles algas vaenlane üks päev sillaotsa pommitamist. Mehed olid kohe laiali, osa mehi oli läinud peitu ühte granaadi trehterisse. Ja just selle trehteri kõrvale langes gaasipomm. Kuna gaas vajus kohe trehterisse, said kõik kaheksa trehteris viibijat mürgitada. Kõik nad toimetati Läti sõjaväe haiglasse, kus peagi toibusid, peale veltv. Priidik Selteri, kellel oli kõige raskem mürgitus.

Kõik meie haavatud ja mürgitatud asusid Aleksandri-värvates sanitaar-vagunis, oodates edasi-saatmist, kuni viimaks 22. oktoobril sanitaar-vagun teele asus Eesti poole. Ka ei olnud rong enam kuigi kaua Riias, sest läbiriikimised lätlastega olid pooleli ja Ülemjuhataja otsustas soomusrongid Riias ärakutsuda.

Ühel päeval tegin veel meestega korraldusi jalutuskäigu läbi linna. Tulin parajasti 3 dessantrooduga valvetõkkest, kui ootamatult vaenlane algas Riia jaama pommitamist. Rong oli tagasitõmbunud Aleksandri-värvatesse ja raudtee oli vaenlase tule all. Otsustasin siis rooduga läbi linna minna kuni Aleksandri-värvateni. Mehed korraldusri-

vistatud, algasime lauluga oma teekonda. Akendest loobiti lilli ja rahvas tervitas vaimustatult.

Elu linnas oli juba minemas normaalsesse olukorda, kauplused olid avatud, oli korraldatud ka toiduainete juurevedu, ainus mis sõjast andis tunda, oli vihisevad granaadid. Linnas oli juba sobitatud hulgake tutvusi, lätlastel oli kahju, kui kuulsid meie peatset lahkumist.

„Ärge minge ära, ilma teieta ei võida meie vaenlast, teiega on julgem olla,“ sarnaseid ütelsi

kuulsid kõikjal. Said isegi aru, et olime neid suurelt abistanud.

Kuid siis tuli 23. oktoobril käsk — valmis olla ärasõiduks! Kes sai, käis veel linnas, et vähemalt mõnegi tuttavaga jätta jumalaga, oli justkui kahju lahkuda, see kaks nädalat oli nähtud nii veriseid, kui ka ilusaid hetki, mis eluksajaks jäävad meele. 23. oktoobril kell 7 õhtul algasime teekonda tagasi kodumaale. Kaks nädalat naabri pealinnas oli läbi, kutsus oma kodumaa.

Pisipilte Kuperjanovi partisanidest.

J. Unt, VR I/2 ja II/3, res.-kol.-leitn.

Aprillikuu. Nurmedel pori põlvini. Väikese metsatuka ja selle lähedal Smolina küla ees kaevikud. Punased alustavad jälle pealetungi. Teevad oma 8-tunnilise tööpäeva läbi, siis õhtupoole ja öösel puhkavad ja järgmisel päeval algab jälle sama jant otsast peale. Nii kestab see juba kolm nädalat.

Kuperjanovi Partisanide Pataljonis oli 450 meest, kui asusime sellele positsioonile. Paari nädala möödudes oli vaid 134 meest veel järel. Eelmisel päeval saime tagavarapataljonist 150 meest täienduseks. Mehed olid seega täna esimest korda lahingus.

Koos patarei ülema lipn. Freiberg'i ja adjutant, leitn. Riives'ega ronisime Smolina küla ühe küüni katusele, et juhtida patarei tuld. Lipnik Freiberg andis telefoni teel meie 6-tollilisele käsklusi ja varsti tõusid mullaja suitsusambad vaenlase seisukohtadelt.

Ega me kaua seal lasta saanudki, vast 10—12 mürsku, siis lendasid punaste 3-tollilised kui parmud meie poole ja esimesed lõhkesid meetrit 50, otse küüni ees.

„Kobime nüüd alla, järgmine sats on juba küünis.“

Nii oligi. Olime vaevu küüni juurest ühes telefoniaparaadiga minema saanud, kui üks mürsk langes küüni, teised selle ümber. Küüni õlgkatvus võttis tuld.

Olime päris unustanud, et meie pead, katuse harjal reas, olid vaenlasele väga hästi nähtavad. Neile oli selge, et sealt korrigeeritakse meie suurtükitulud. Punased summisid tükk aega küla, siis kandsid tule meie kaevikutele, nagu varemaltki juba mõne nädala jooksul. Ilmusidki juba kaevikuist esimesed haavatud.

Küla servast nägin, et vasakult metsatukast väljusid korraga 7—8 meest ja liikusid tahapoole. Asi näis kahtlasena. Läksin leitn. Riives'ega meestele vastu.

Käratasin: „Kuhu te lähete?“

Mehed seisatasid. Esimene ütles, et on haavatud. Oligi kerge haav käel. Lasin tal minna.

„Mis teil viga?“ küsisin järgmiselt.

„Sain põrutada.“

„Kus? Kuidas põrutada?“

„Jah, laskis suurtükist, kuul lõhkes ja viskas kohe õhuga kraavist välja.“ Vaatasin meest: riided puhtad, ei olnud mulla jälgegi, kuna igalpool oli märg ja porine.

„Vaadake, nüüd meie põrutame teid, siis leiate ehk roodu ja kaeviku üles. Kui teinekord veel katsute rindelt ära jooksta, siis lasen maha.“

Oli ilmsesti näha, et mehed polnud kaevikusse saanudki, vaid kuskil metsa all oodanud ärajooksmiseks parajat silmapilku. Mees sai paar müksu mööda turja ja hakkas liduma tagasi.

Teised, arvatavasti samasugused „põrutatud“, sõrkisid juba eemalt tagasi kaevikute poole, ilma, et neile oleks saanudki midagi öelda.

Sellega oli värskelt pataljoni saabunuil meie kord teada ja nende hulgas ei olnud järgmistes lahingutes enam „põrutatud“.

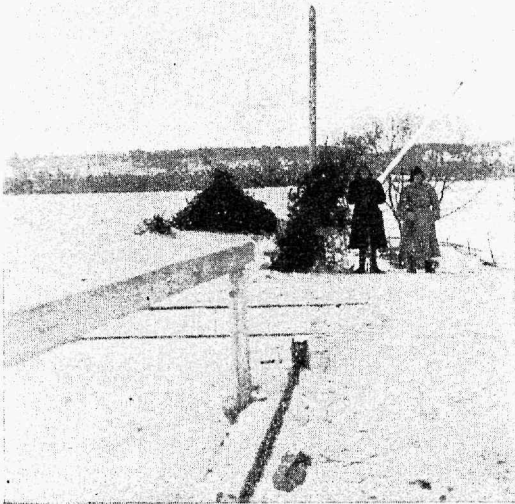
**

Pataljon kaitses ligi 7-kilomeetrilist rinnet. Sinna kuulus ka paremalpool raudteed, Košeljäha (Liivamäe) jaama juures kõrge mägi — „Vašina-Gora“, millel asus samanimeline küla. Külast ei olnud küll muud järel, kui ahervarred. Hooned olid kõik purustatud ja põletatud, nii meie kui vaenlase suurtükitulest.

Kuna nimetatud mägi kujutas enesest tähtsat punkti meie rinde kaitsemisel, tähtsivad punased seda iga hinna eest saada oma kätte. Kaitsesime mäge üle kolme nädala. Mitu korda juhtus, et punased löid meid välja, kuid vähe suurtükitulud, vasturünnak — ja mägi oli uuesti meie käes.

Ühel päeval oli jälle kibe võitlus. Sel korral mäge kaitsev roodu oli sunnitud taan-

Meie valvepost raudteel Petseri jaama lähedal
1919. a. algul.

duma. Abiks saatsin ühe rühma 3. roodust. Rühma juhtis ohvitseri asetäitja Udo Einsild, hüüdnimega „Habe“.

Kolmanda roodu rühm, jõudnud kohale, kuulis, et üks mäel seisnud roodu rühma-ülemaid, vanem-allohvitser, teeb meeste seas kihutustööd. Räägib meestele, et sarnane vennatapmine olevat asjata, ega meie ikka Venemaad jõua ära võita, palju meid siin on, seal aga miljonid, jne. Sama juttu hakati rääkima ka juba 3. roodu meestele. „Habe“ sai õigel ajal jaole. Kutsus mind telefoni juurde, tegi olukorra teatavaks ja teatas:

„Minu mehed tahavad seda rühmaülemat kohe maha lasta. Mida pean selle mehega peale hakkama?“

Käskisin määrata kohe rühmale uue ülema ja agiteerija saata valve all staapi.

Tunni aja pärast oligi mees staabis. Nüüd oli ta muidugi kokkunud ja hirmul, nii et ei osanud sõnagi rääkida.

Sõda on halastamatu ja karm ja sõdida saab ainult kindla korra ja distsipliiniga. Iga päev oli väeosa punastega ägedas võitluses, iga päev oli kaotusi, koosseis jäi ikka vähemaks, kuid ega meie sellepärast veel nii võimetud polnud, et punastele ei suutnud vastu panna. Kui juba rühmaülem, kui juht, kes meestele peab eeskuju andma, hakkab mehi üleskihutama mitte sõdida,

siis polnud siin teist valikut, kui et mees tuli anda sõjaväljakohtu alla.

Väljakohus mõistis mehe surma.

Vašina-Gora võeti jälle punastelt tagasi ja vahejuhtumisest ei räägitud enam.

**

Pikk ahelik lookles Karula mägestikke mööda lõuna poole, tõrjudes samm-sammult punaseid tagasi.

Lahingutes karastatud pataljonile oli juurekomandeeritud 400 kaitseliitlast. Need olid esimene kord lahingus. Ohvitseridel ja rühmaülematel oli tegemist, et sundida kaitseliitlasi edasi liikuma ühes roodudega. Nende ahelik viskus lumme. Juhid käisid piki ahelikku, karjusid hääle ära, sõimasid, vandusid, isegi püssipäraga anti mõnele, enne kui suudeti jälle tükike maad edasiliikuda. Vaealase tuli ei olnudki nii kohutav, lahinguis karastatud mehed ei pööranud sellele tähelepanugi. 1. roodu ohvitseri asetäitja S. oli juba tükk aega näinud väeva, et ahelikku lumest üles saada ja edasi viia, kuid mehed olid kui lumme naelutatud. Vastu ei rääkinud küll keegi, ainult suruti pea lumme. Mõnel oli püssitoru taeva poole, pea lumes ja muudkui aga paugutas enese julgustuseks.

S., nähes, et miski enam ei aita, edasi aga peab minema, võttis revolvri ja hoiatas mehi, et kui need ei tõuse, siis laseb maha. Ka ähvardus ei mõjunud. Kõlas pauk, mõni vandesõna, veel teine pauk...

Ahelik hakkas tõusma, aeglaselt liikuma... Siis aga, saades veel ergutatud juhtide hüüetest ja käsklustest ja nähes, et vaenlase iga kuul ei tapagi, tõtati varsti juba kiirsammul üle lumise lagendiku.

Maha lumme jäi kaks liikumatut kogu...

**

Pataljoni staap asus Karula kirikumõisas. Päev läbi oli punastega „madistatud“ ja neid mõni kilomeeter tagasi löödud. Sellega ajasime nurja nende teistkordse Valga vallutamise katse.

Õhtu. Vahipostid patrulleerisid mööda teed. Rinne oli mõni kilomeeter eemal. Seal kistsid üksikud püssipaugud.

Rinde poolt lähenevatest inimestest. Valvepost silmitseb teraselt ja käsib peatuda. Karjutakse vastu, et omad. Teed mööda lähenejaid on neli meest, kes kannavad improviseeritud kanderammi suurt mehekolaskit.

Elumaja eestuba on täis sõdureid. Istume tagatoas laua ümber kolmekesi — mina, adjutant ja arst. Olen süvenenud kaardi uurimisse ja kirjutan ettekannet. Teised laua juures istujad joovad teed.

Uksele koputatakse. Astub sisse sõdur ja raporteerib:

— „Härra kapten, tõime 4. roodu juurest ühe kaitseliitlase, mees on raskesti põrutatud.“

— „Tooge sisse“.

Neli sõdurit tassivad oimetu mehe tupp.

— „Asetage diivanile! Doktor, vaadake järele, milles seisab asi!“

Arst uurib tükk aega diivanil lamajat. Viimaks tuleb laua juurde ja lausub: „Mina ei leia mehel midagi, näib olevat täiesti terve.“

Mõtlesin hetke ja ütlesin vastasistuvale adjutantile: Põrutage teda natukene; oleme ennegi sarnaseid näinud.“

Adjutant, hiigla kasvuline, tugev mees, tõuseb ja läheb diivani juurde ning raputab lamajat, kuid see ei tee häältki. Siis haarab mehel kukla tagant kinni ja hakkab tõstma ülespoole. Aeglaselt venib suur keha järele ja varsti ongi mees jalul, ei lausu aga sõnagi. Adjutant keerab mehe ringi ja mees lendab ühes uksega teise tupp, teda tassinud sõduritele sülle.

Teises toas tõuseb sõimamine ja vandumine: „Mine, sind, kuradit, tassime nelja mehega tervelt 3 kilomeetrit ja tema teeb vigurit! Mahalöömise väärt niisugune!“

Möödub umbes veerand tundi. Istume endiselt sõnalausumata. Sisse astub valvesõdur äsja väljalöödud „põrutatud“ mehega.

Eesti-Vene rahudelegatsioonide koosolek Pihkvas 17. IX 1919. a.

— „Härra kapten, võtsin selle mehe kinni. läks rinde poole.“

— „Noh, kas nüüd on parem?“ küsisin mehelt.

— „Jah, on küll.“

— „Siis tehke, et rutem saate roodu juurde, ja kui teinekord veel teete samast tempu, siis hoidke oma nahk!“

Mees oligi varsti tagasi kaaslaste juures. Teiste järelpärimistele ühmatas ainult — „Lõovad ka kuradid.“

Krasnaja-Gorka operatsioon 1919. a. sügisel.

Kapten J. Saidlo.

Järgneva kirjutise allikaina on kasutatud peamiselt Vabadussõja Arhiivi dokumente, kuna vastavat kirjandust vaid arhiivandmete täiendamiseks, kui need osutusid puudulikeks.

OPERATSIOONI PÕHJUSED JA EESMÄRK.

Vene valgete vägede välisesindused, kellel olid kasutada veel keisririigi aegsed sidemed Lääne-Euroopa riigimeestega, jõudsid 1919. a. küllaldaselt pöörata liitriikide ja eriti Inglismaa tähelepanu kodanlise Venemaa ühesehitamise üritustele. Liitlased lubasid ja andsidki toetust vene valgete vägedele igal pool, kus nad tegutsesid N.-Vene vastu, nende hulgas ka Loodearmee, kes punastega võitles Peipsi taga Luuga jõe ülemjooksul juba 1919. a. kevadest saadik. Armeed varustati inglaste poolt relvade, laskemoona, riiete, jalatsite ja toiduga. Ka Eesti oli sunnitud oma nappidest tagavaradest lisa andma, sest saime ju meegi oma sõjavarustuse samast allikast ja pidime seepärast vahekorra Loodearmee hea hoidma, pealegi sõdisime ühise vastasega.

Petrogradi vallutamine oli kogu aeg Loodearmee meelitatavaks kaugeks eesmärgiks, aga luhtunud kevadise operatsiooni tagajärjel oli armee ju-

hatu muutunud ettevaatlikuks ning viivitas uue sõjakäigu alustamisega päevast päeva, kasutades aega vägede täiendamiseks ja väljaõppeks. Inglise sõjaväeline esindus Balti riikides aga nõudis armelt aktiivsust, sest inglise avalik arvamine hakkas sellel ajal juba kalduma Vene valgete vägede toetamise lõpetamise poole. Tuli rutata.

Petrogradi vallutamise operatsiooni teostamiseks loodeti saada sõjalist abi Eestilt ja teistelt Balti riikidelt. Abistamise küsimuse lahendamiseks peeti 26. augustil Riias nõupidamine inglise kindral Marshi juuresolekul, millest võtsid osa Balti riikide, Loodearmee ja Bermond-Avalovi esindajad.

Sellel nõupidamisel otsustati alata üldist pealetungi 15. septembril. Eesti väed pidid toetama Loodearmeed mõlemalt tiivalt: lõunas Lubani järve, Velikaja jõe — ja põhjas Jamburg, Gafšina raudtee (s. a.) ning Soome lahe vahel. Inglise laevastik Läänemeresel lubas ettevõtet toetada.

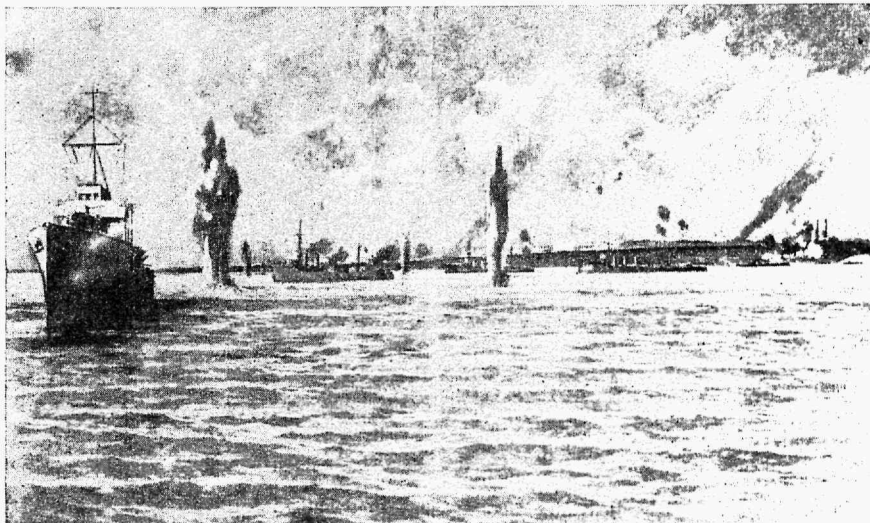
Loodearmee ettevalmistused venisid üle määratud tähtaja. Olgugi, et Vene valgete vägede edu Lõuna-Venemaal ja Eesti N.-Venega alanud rahuläbirääkimised sundisid armee juhatust asjaga kiirustama.

Üldine pealetung algas alles 10. oktoobril. Riia kokkuleppe kohaselt algasid ka meie väed pealetungi Jamburg, Gatšina raudtee ja Soome lahe vahel¹⁾. See sõjakäik on meil tuntud Krasnaja-Gorka operatsiooni nime all.

Loodearmee ei suhtunud Eesti olemasolule kunagi heatahtlikult. Ta kannatas seda uut riiki kui paratamatut pahet, millest oleks tahtnud vabaneda esimesel võimalusel. Seepärast ei tiivustanudki

tavalit Loodearmee pealetungi algusele sel kaalutlusel, et punased oma tähelepauu ja jõud suuniks Loodearmeele ja sellega soodustaks meie vägede tegevust Soome lahe ääres.

Algas jõudude koondamine. Laevastikust oli Luuga lahes vaid suur-laev „Tasuja“. 10—12. okt. koondus terve meie Läänemere sõjalaevastik Narva ja Luuga lahte ühes küllaldase arvu veolaevadega, sest operatsiooniks määratud maaväge kavatseti

Inglise laevastik Krasnaja-Gorka all oktoobris 1919. a.

meie väejuhatust Krasnaja-Gorka operatsioonil niipalju Loodearmee abistamine, kui Vene merekindluste ja laevastiku vallutamine Soome lahe idasopis, Petrogradi külje all, mis oleks olnud tõhusaks tagatiseks juhul, kui Loodearmee pärast Petrogradi vallutamist oleks omi relvi kavatsenud pöörata meie vastu, mida tol ajal põhjendatult kardeti.

ETTEVALMISTUSED.

Oktoobrikuu esimesil päevil teatas Ülemjuhataja kindr.-major J. Laidoner kavatsetavast operatsioonist aseadm. J. Pitkale, kes selles asjas kohe sõitis Björkösse Inglise Läänemere laevastiku juhataja adm. Cowani jutule. Läbirääkimiste tulemused olid soodsad: inglise admiral lubas kõigi oma õhu- ja merejõududega igal ajal operatsiooni toetada.

7. oktoobril olid Ülemjuhataja juurde Tallinna kokkukutsutud Merejõudude Juhataja aseadm. Pitka, 1. Diviisi ülem kindr.-m. A. Tõnisson, Soomusrongide Diviisi ülem al.-polk. K. Parts ja Sõjav. Ülemjuhataja Staabi ülem kindr.-m. J. Soots. Selle nõupidamise tulemusena määras Ülemjuhataja operatsiooni üldjuhiks aseadm. Pitka ja jalaväe osade juhiks al.-polk. K. Parts'i, jõududeks meie Läänemere laevastiku, Kuperjanovi Partisanide Pataljoni, Scoutspataljoni ja Ingeri Polgu. Operatsiooni alguse aja pidi määrama Ülemjuhataja hiljem, vas-

Narvast Ingerisse viia laevadel. Laevastik võttis Tallinnast kaasa, peale mõnekümneemehelise Meredessantkomando, ka Äigna saare 12-tollise patarei ohvitserid ja meeskonna.

Maaväe osadest olid Kuperjanovi Partisanide Pataljon ja Scoutspataljon Lõunarindel. Esimene nendest seisis positsioonil Irhoska ees, kuna viimane asus Võrus varus. Juba 7. okt. vahetati Kup. Part. Pat. positsioonilt ära ja ta algas teekonda Narva, kuhu jõudis 11. okt. õhtul ühes Väiljapatarei nr. 14-ga.

Narvas viibiv Soomusrong nr. 3 dessant otsustati ka ekspeditsioonile kaasa võtta.

Järgmisel päeval laaditi need väeosad laevadele ja praamidele ning saadeti Narva-Jõesuhtu, kust hommikul vara tekkond jätkus Kaporje lahte.

Väeosad saadeti maale Peipia sadamas. Eriiselt raske oli hobuste, voorivahendite ja suurtükide maale toimetamine, sest sadama tamm oli ümmargustest lahtistest katmata munakividest, millel kitsarööpmelise raudtee rööpad liipritega peal. Väsitava tööga saadi kõik väeosad 14. okt. kella 5-ks maale. Laevad ja praamid sõitsid kohe tagasi Narva, et kohale toimetada järgmist eselonit.

Scoutspataljon sõitis Võrust välja 11. ja jõudis Narva 14. okt. hommikul. Seal laaditi kaks kompanit, jalamaakuulajate- ja sidekomando ühes köökide ja padrunikaarikute ning toidumoonaga, aga ilma hobusteta, aurikule „Baltonia“. Rohkem sellele laevale ei mahtunud. Kaks kompanit töö- ja ratsakomando ja kõik hobused jäid esialgu Narva jaamas vagunitesse ootama laevu ja praame, mis neid peale võtaks. „Baltonia“ andis skaudid pardalt maale Kalištše sadamas 15. okt. Samal päeval sõitis teine eselon skaute Narvast välja ja jõudis Kalištše sadamasse järgmise päeva hommi-

¹⁾ Ei ole teada, millise kokkuleppe alusel, aga sellel pealetungil oli Jamburg, Gatšina raudtee ja Jamburg, Krasnoje-Selo, Petrograd kivitee Loodearmee käes. Seda võib ka õigustatult lugeda, sest ilma nende teedeta ei ole mõeldav anda Jamburg, Petrogradi suunas pealööki, nagu seda tegi Loodearmee.

kul. Meri oli mõlemate ešelonide sõidu ajal kaunis tuuline ja enamik skaute kannatas kõvasti merehaiguse käes.

Ingeri Polk, kes ka kuulus operatsioonist osavõtivate vägede hulka, seisis oktoobri algul positsioonil Kopenskoje järve ja Kaporje lahe vahel Peipia maakitsusel, asudes seega juba kohal operatsiooni lähtealusel.

Kui N.-Vene 6. Diviisi osad 12. okt. hakkasid Ingeri järvede eest tagasi tõmbuma, asusid Ingeri ja meie 4. polk, kes seisis järvede vahel (vaata skeemi lk. 369), neid kohe jälitama. Ajal, mil Peipias maabusid Kuperjanovi partisanid ja 3. soomusrongi dessant, olid Ingeri Polgu osad juba vallutanud Sista jõe alamjooksu üldjoone ja 4. polk — Kotlõ ühes ümberkaudsete küladega. Seega oli Krasnaja-Gorka operatsiooni sõjategevus alanud 2 päeva varem, kui selleks määratud jõudude esimene ešelon kohale jõudis ja 4 päeva enne viimaste osade maabumist.

INGERI JÄRVEDELT KOVAŠI JÖELE.

(Vaata skeemi lk. 369.)

Nagu ülal mainitud, algas sõjakäik Krasnaja-Gorkale varem kui kavatsatud. Sel ajal, kui aseadm. Pitka operatsiooniks jõude koondas, arenesid sündmused Narva ees üldjoontes järgmiselt.

Loodearmee algas 10. okt. pealetungi. Ta forseeeris Luuga jõe keskjooksu ja suunas oma pea jõud edelast Jamburg, Gatšina teele.

11. okt. tungis ka meie 9. polk, soomusrongi ja suurtükiväe tule toetusel, ühes Loodearmee vähe-

mate osadega Narva suunast Jamburgi peale ja vallutasid linna.

Ingeri järvede vahel möödus see päev elavas luuretegevuses meie 4. ja Ingeri Polgu poolt. Punased panid igal pool vastu ja meie luure suutis vaid nende eelosi tagasi suruda.

Vaenuliste poolte jõud olid tol ajal järgmised:

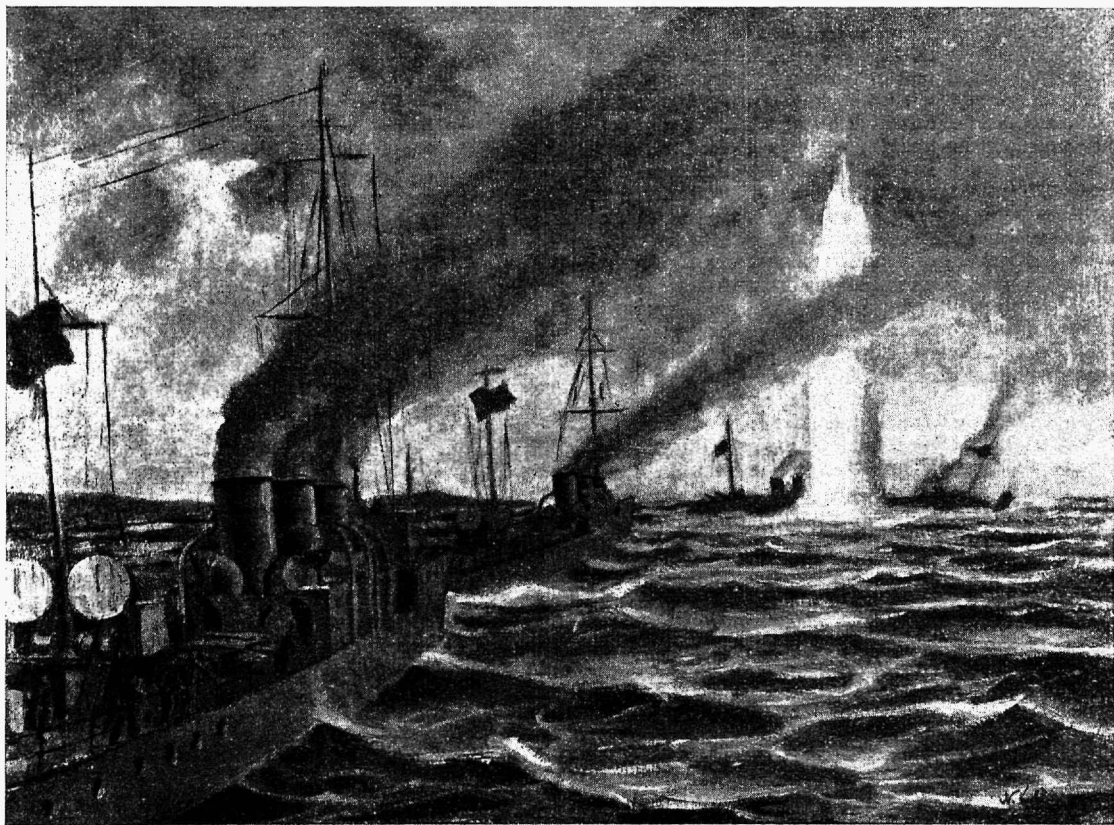
4. Jalav. Polk 1500 tääki ja mõõka, 40 klp., 4 srtk.
Ingeri Polk 750 tääki ja mõõka, 14 klp., — srtk.

Kokku: 2250 tääki ja mõõka, 54 klp., 4 srtk.

Punaste 6. diviisi 7 polgus loevad N.-Vene allikad 5500 tääki ja 40 suurtükki. Nendest polkudest seisis 4 Ingeri järvede vastas ja 3 Jamburgi ees. Arvestades punastes polkudes tääke keskmiselt võrdselt, saame meie 2250 vastu 3140 tääki. Vastase kuulipildujate arv ei ole täpsemalt teada, aga tavaliselt nii suure tääkide arvu juures oleks see võrdne meie kuulip. arvuga samal rindeosal või isegi vähe meie kasuks. 40 suurtükist oli rõhuv enamik Jamburgi rajoonis. Ei oleks vist viga suur, kui lugeda 4. ja Ingeri Polgu vastas 12 suurt. ja ülejäänud 28 Jamburgi all. Seega meie ja vastase jõudude vahekorrad: tääke — kaks kolme, suurtükke — üks kolme ja kuulip. üks ühe vastu.

12. okt. hommikul selgus, et vastane oli taanduma hakanud tervel 4. ja Ingeri Polgu rindel, mis seletatav sündmustega Jamburg, Gatšina suunal. Mõlemad väeosad liikusid vaenlasele kohe järele, suutes temaga pidada vaid nõrka kontakti ettesaadetud luure kaudu. Kõige kiiremini jõudis edasi 4. polgu I pataljon kapten N. Steinmanni ju-

N. Kull'i õlimaal.

Vene miiniristleja hukkumine meie miinidel Krasnaja-Gorka all 21. okt. 1919. a.

hatusel. Selle pataljoni 1. rood kapten E. Paurmanni juhatusel vallutas lühikese ägeda lahinguga Kollõ küla ja mõisa, kus võitis 23 vangit (nende seas 49. kiitpolgu III pataljoni ülem), 2 kuulipildujat, 6 telefoni, 2 ratsahobust, mitmesugust muud sõjavarusust, vilja, kartuleid ja kapsaid, mis taanduvad vastase väed maha jätnud. Samal ajal oli 2. rood jõudnud Undovasse ja 7. rood Suure-Rossia, Kopanetsõ jõeale ning Ingeri Polgu osad Urmiznosse (vaata skeemi lk. 369).

Keskpäeval, kui väeosad olid kõik liikumisel, sai 4. polgu ülem polk. A. Seiman, kes oli mõlema väeosa operatiivne üldjuht, diviisiülevalt käsu jääda endistele seisukohtadele, s. o. Ingeri järvede jõeale. Enne kui käsk jõudis tegutsevate esijärgu osadeni, olid nad juba ülmaleinitud asulad vallutanud ja diviisiülelem lõpuks leppis sellega, et julgestusosad nendesse punktidesse jäävad, kuna peajõududega tulevad hoida endised positsioonid järvede vahel kindlasti oma käes.

13. okt. kadus kontakt vastasega täiesti. Ingeri Polk asus Sista jõe paremale kaldale küladesse, pidades kõige idapoolsema punktina oma käes Sista-Palkina.

Loodearmee oli samaks ajaks vallutanud juba Volossovo, Gomontova jõeone kilomeetrit 25—30 Kollõst idamal (vaata skeemi lk. 369).

Kujunenud olukorras Kuperjanovi Part. Pat. ja 3. soomusrongi dessandi maandumine Peipias toimus rinde tagalas täiesti rahulikult. Ohtu võis enim oodata merelt, kui maa poolt. Juba 12. okt. hilisõhtul käis aseadm. Pitka Harkolovos maal, kuhu kutsus Ingeri Polgu ülema, kellelt sai andmed olukorra kohta. Seal selgus, et ei olnud mõtet dessanti teha Kernovos. See ei oleks ähvardanud enam vastase tagalat. Kalistšes olid aga ülesseatud rasked suurtükid kalda kaitseks ning laht ja sadam olid seal fordi Krasnaja-Gorka ja Seraja-Lošad tule all. Seepärast otsustaski operatsiooni juht saata mehed maale Peipias ning arendada edu taanduva vastase jälitamisega rindelt.

13. okt. peale lõunat olid väeosade ülemad operatsiooni juhi juures koos, kus arutati eelseisva sõjakäigu kava lähemalt ja anti nähtavasti ka ülesanded eelseisvaks tegevuseks. Nõupidamise tulemustest võime praegu saada ülevalte Ingeri Polgu ülema kapten Pekkanen'i samal õhtul kell 23.10 antud soomekeelsest lahingukäsitusest oma pataljoni ülematele, mis tõlkes käib üldjoontes nii:

„Algavate võitluste eesmärgiks on Krasnaja-Gorka vallutamine. Selle eesmärgi saavutamiseks läheb homme kell 6 Eesti partisanide pataljon + soomusrongide dessantsalk + üks eskadron ratsaväge + 2 kuuetollist + 2 kolmetollist suurtükki Peipias Sista-Palkina kaudu Kernovosse, kus peajõududest eraldatakse kaks kompanit jalaväge ja 40 ratsanikku ning suunatakse Lužki küla kaudu Voroninasse ja sealte Lapuhhinkasse. Lapuhhinkasse jäetakse tiibkaitse, peajõud pöörduvad otse põhja poole Krasnaja-Gorka peale. Kõik peajõud tungivad Kalistše kaudu Krasnaja-Gorkasse. Meie ülesanded on järgmised: II pataljonist üks kompani läheb Nižn.-Lužki külla ja teine kompani Väike-Kaporkasse ning üks komp. jääb varru, hoides oma käes metsatee Urmizno, Kaporje vahel. I pataljoni kaks komp. võtavad oma kätte rinde Itsepina, Nakkova ja üks kompani demonstreerib pealetungi Kaporjele. Kui Kaporje vallutamine õnnestub, siirdub terve I pataljon Kaporjesse ja kindlustab itta ning lõunasse minevad teed ja II pataljoni varu siirdub Kernovosse.

Aseadm. Pitka käsutusse antud 50 meest lähevad tagasi oma kompanitesse peale 10, kes on määratud eestlastele teejuhtideks.

Sapööri komando chitab silla Sista jõeale ja seejärele jätkab teede parandamist.“

Järgnevad veel talvised korraldused vööri ja side kohta.

Toodud käsu kohaselt arenes üldjoontes ka järgnev sõjategevus.

Selleks operatsiooniks oli aseadm. Pitka käsutuses maal:

Kuperj. Part. Pat.	645	tk./mk.	25	klp.	4	srtk.
Soomusrong. nr. 3 dess.	158	„	11	„	—	—
Ingeri Polk	778	„	14	„	—	—
Mere-dessantkomando	40	„	?	„	—	—

Kokku: 1621 tk./mk. 50 klp. 4 srtk.

Punaste jõudude kohta ei leidu küllaldaselt andmeid. Arvatavasti Ingeri järvede joonelt taanduma hakanud väeosad jätkasid oma liikumist itta. Juurde jõude ei toodud, küll võis aga taanduva polkude koosseis väejooksu tõttu tunduvalt väheneda ja rinde pikenedes põhjas hõrenes vastavalt sellele tihedus.

13. oktoobril Peipias koondunud väeosad algasid kohe edasilikumist esijärgus Kuperjanovi Partis. Patalj. 3., 2. ja 1. rooduga. Peatunud vähe Sista-Palkinas, tungisid kuperjanovlaste 2. ja 3. rood koos Ingeri polgu II pataljoni osadega 14. oktoobri hommikul leitn. J. Soodla juhatusel Kernovo peale, mille vallutasid ägeda lahinguga pärast suurtükiväe ettevalmistust.

Pealetungi kava kohaselt hargnesid operatsiooniks määratud väed Kernovost kahte gruppi. Seda põhjustas eeloleva maastiku iseloom, mis võimaldab väljapääsu Tšernaja ja Kovaši jõeale vaid kahes käidavate teede suunas: üks mere äärt mööda ja teine üle Voronina ja Lopuhhinka küla. Lubenskoje järve ümbruskonna teedeta sood ja metsad, moodustavad ümmarguselt 15 km läbimõõduga sõjaliselt väga raskelt läbibatava maala.

Suurem grupp, kuhu kuulusid: Kuperjanovi Part. Pat. (ilma kahe rooduta), Soomusrong nr. 3 dessant (ilma ratsakomandota), Mere-dessantkomando ja Väljapatarei nr. 14 kaks rasket suurtükki, liikus kapten J. Unti juhatusel üle Dolgovo Kalistše peale.

Väiksem grupp: Kuperj. Part. Pat. 2. ja 4. rood, Ingeri Polgu II pataljon, Soomusrong nr. 3 ratsakomando ja Väljapatarei nr. 14 kaks kerget suurtükki liikus Lužki, Lapuhhinka, Ust-Ruditsõ suunas.

Esimene grupp vallutas kerge vaevaga veel samal päeval Dolgovo küla ja jõudis eelosadega 15. okt. hommikuks Kalistše klaasivabriku juurde. Liikumine oli öösel pilkases pimeduses ja halbadel teedel äärmiselt raske ja väsitav.

Dolgovost suunati soomusrongi dessant leitn. P. Asmuse juhatusel üle Rakopeži Vana-Kalistše peale, aga nad eksisid ühes oma ingerlasest teejuhiga ära ja jõudsid hommikuks ka klaasivabriku juurde, kus ühinesid kuperjanovlastega. Öö otsa ootas eelsalga ülem kapten O. Luiga Dolgovos asjata teateid ettesaadetud osadelt, aga sai neid alles hilisel ennelõunal.

Sidekomando ja vöörid, mis viimastena laevadelt maha lossiti, ei jõudnud rasketel liivastel teedel niipea järele, mis tegi side- ja toitusolud äärmiselt raskeks.

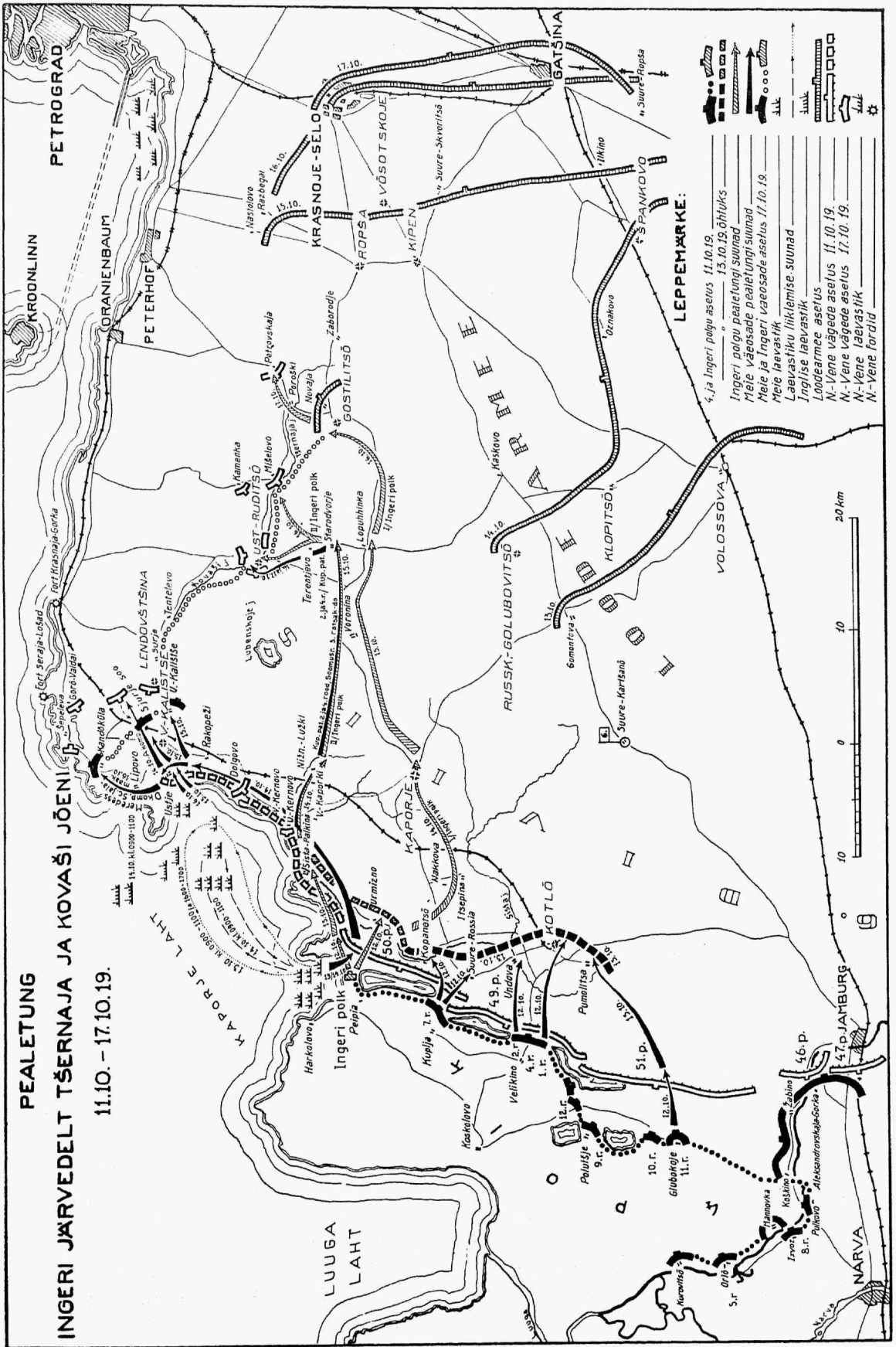
Ka suurtükivägi kippus raskete teelolude tõttu jalaväest maha jääma ega saanud teda tarviliselt toetada.

Kernovost hargnenud teine grupp jõudis Lužki küladesse, kus ööbiti.

PEALETUNG

INGERI JÄRVEDELT TŠERNAJA JA KOVAŠI JÖENI

11.10. - 17.10.19.

LEPEMÄRKE:

4. ja Ingeri polgu asetus 11.10.19
 Ingeri polgu paletungi suunaad 13.10.19. õhtuks
 Meie väeosade paletungi suunaad
 Meie ja Ingeri väeosade asetus 17.10.19.
 Meie laevastik
 Laevastiku liikumise suunaad
 Inglise laevastik
 Loodearmee asetus
 N.-Vene vägede asetus 11.10.19.
 N.-Vene vägede asetus 17.10.19.
 N.-Vene laevastik
 N.-Vene fordid

Ingeri Polgu I pataljon liikus Urmizno, Nakkova, Itsepina kaudu Kaporjesse, kuhu jäi õõseks. Teel vaenlasega kokkupuutumisi ei olnud.

Loodearmee osad olid 14. okt. õhtuks vallutanud Špankovo, Oznakovo, Klopitsõ, Russk.-Golubovitsõ joone (teiste andmete järele Špankovo, Oznakovo, Kaskovo joone).

Laevastiku sõjategevus 13. okt. piirdus vaid sellega, et hommikul s-l. „Tasuja“ pommitas kella 9—11 vahel Kalištše klaasivabrikut ja Ustje küla ning s-l. „Meeme“ dessandi maale saatmise ajal — randa.

14. oktoober oli laevastiku lahingtegevuse suupäevaks. Hommikul kella viie kuue vahel sõitis laevastik Peipia reidilt välja koosseisus: m-r. „Lennuk“, „Vambola“ s-l. „Lembit“, „Tasuja“, „Meeme“, „Laine“ ja 5 traalerit Kalištše lahte, kus koos inglise laevastikuga pommitas randa, olles ise Krasnaja-Gorka ja Seraja-Lošadi ning Kalištše rannapatarei tule all.

See oli ohtlik ettevõtte.

Erilise julgusega töötas miiniristleja „Lennuk“, mille laevastiku lipulaev. Asedmiral Pitka isiklikult juhtimisel sõitis laev otse Kalištše punaste rannapatarei suunas kuni veesügavus seda vähegi lubas ja tulistas kõikidest suurtükkidest vaenlase patareid kuni see lõpuks ise oli sunnitud end õhitama ja meeskond kaldalt põgenes. Seejuures kannatas laev niivõrd raskete kindluse suurtükide tule all, et veetankid hakkasid lekkima. Lahing lõppes kella 11.00 paiku ja laevad pöördusid tagasi Peipia reidile. Ka inglise laevad lahkusid fortide tule piirkonnast.

Selle pommitamise tagajärjel oli meie maaväel kerge võtta järgmisel päeval oma valdusse Kalištše, Ustje rajoon, kus asusid veel vaid nõrgad vastase järelojad, kuna peajõud olid juba tõmbunud kindluste piirkonda.

15. oktoobril läks Ingeri Polgu I pataljon Kaporjest ja II pataljon koos leitn. Soodla grupiga Lužkist ilma vaenlast kohtamata Lopuhhinka, Starodvorje rajooni, kus õõbis.

Loodearmee jõudis sellel päeval tublisti edasi ja lähenes õhtul ägedate lahingutega Ilkino (7 km Gatšinast läänemal), Vössotskoje, Razbegai jõe, millega võib ka seletada vastase kiiret taandumist meie parema tiiva ees.

Meie rannaäärne grupp võttis oma alla Uueja Vana-Kalištše ning Ustje küla ja laevastik saatis Kalištše sadamas maale esimese ešeloni skaute. Kõik väeosad olid äärmiselt väsinud ja vajasisid puhkust, mida püüti anda niipalju kui valveteenistus seda vähegi lubas.

Järgmisel päeval meie paremal tiival tegutses Loodearmee oli tunginud juba Gatšinasse ja vallutanud Krasnoje-Selo. Ingeri Polgu I pataljon oli jõudnud õhtuks Gostilitsõ külla. Leitn. Soodla grupp koos Ingeri Polgu II pataljoni osadega oli välja tunginud Tšernaja jõe vasakule kaldale, kus pidas vastasega lahingut, teda üle jõe surudes.

Õhtuks läks kuperjanovlastel siin korda vallutada ägeda lahinguga see osa Ust-Ruditsõ külast, mis jõe vasakul kaldal, kuna hüvakule kaldale vastane püsima jäi.

Al-kapten J. Unti rannaäärne grupp algas tegevust hommikul vara. Ustje külast liikus välja Scoutspat. „A“ kompani Vana-Kalištše, Krasnaja-Gorka teed mööda ja sattus Šjurje soo ääres umbes 5,5 km Kališinskoje järvest kirdemal vaenlase kindlustatud positsioonile, kus asusid umbes kaks roodu 2 raskekuulipildujaga. Kõigi katsete peale vaatamata ei õnnestunud kompanil vastase positsiooni vallutada ja, lamanud õhtuni traatõkete ees vastase tule all, tõmbus ta õõsel mõne kilo-

meetri tagasi ning asus kaitsele küünide juurde teeristile.

Scoutspataljoni jalamaakuulajate komando asus Kandõküllal, kuhu hiljem tema kõvenduseks saadeti ka lõuna ajal värskest kohale jõudnud „D“ kompani, kellest pool jäi teele maha Lipovo küla kaitseks.

Õhtul tungisid punased Kandõküllale ägedalt kallale ja asetasid kaitsejärele raskesse seisukorda. Grupi juhi korraldusel abistati Kandõküllal garnisoni Mere-dessantkomandoga, kelle toetusel vastane ägedas lahingus tagasi visati.

Soomusrong nr. 3 dessant ja kuperjanovlased ei pääsenud ka Vana- ja Uue-Kalištšest edasi, sest ka siin oli jõutud vastase kindlustatud positsioonideni, mille vallutamine ei olnud ilma tõhusa suurtükiväe enama mõeldav.

Kogu aeg olid kõik meie väeosad ja laevastik kindlustuste raske- ja kergesuurtükiväe tule all. Uue-Kalištše külas langes mürsk õõsel ühte majja, milles asusid soomusrongi dessandi mehed ja nõudis seal korraga 6 surnut ja 4 haavatut.

Scoutspataljoni kohalejõudmisega suurenes rannaäärne grupp 590 täägi ja 48 klp. võrra ja oli kokku nüüd ümmarguselt 1100 tääki ja mõõka, 71 klp. 2 srtk. Gostilitsõ, Ust-Ruditsõ raioonis oli meie väeosi ja Ingeri Polgu jõude ka kokku ümmarguselt 1100 tääki, 27 klp. ja 2 srtk.

17. oktoobril püsis mereäärne grupp oma endistel kohtadel. Vastane hoidis seisukohti suurtükiväe all.

Paremal tiival Ingeri Polgu I patalj. oli tunginud Petrovskaja külla sisse, kuid punased, saanud abi, viskasid nad vastukallaletungiga külast välja. Ingerlaste kaotused olid seejuures võrdlemisi suured üle 20 mehe haavatute ja surnutena. Taandunud osad asusid endiselt Gostilitsõ ja Novaja külla.

Leitn. Soodla grupp (Kuperj. Part. Pat. 2. ja 4. rood, Ingeri Polgu 5. rood) pidas Ust-Ruditsõs terve päeva ägedaid lahinguid. Vastane tegi katset üle jõe tungida ning küla kaitsejaid paremalt haarata. Kõik see aga nurjus ja õhtuks jäi küla endiselt meie kätte.

Meie Ust-Ruditsõ seisukohtade tiivale suunatud vastase üks rood sattus Mišelovo, Ust-Ruditsõ vahel Ingeri Polgu II pataljoni osade tule alla ja hävitati. Mišelovo jäi vastase kätte, sest ingerlastel ei läinud korda forsseerida jõge ja nad tõmbusid õõseks tagasi Terentjevo külla.

17. okt. õhtul informeeris Ingeri Polgu ülem Loodearmee Lieveni salga staapi oma asetusest ja teatas muuseas, et vaenlaste suuremate jõudude koondamise tõttu sellel rindeosal ning oma suurtükiväe puudusel on tema edasiliikumine raskendatud ja palus ka oma juurde saata pidevat sidet.

Veel hiljem samal õhtul sai Ingeri Polgu ülem Loodearmee Ratsa-jäägri Polgu patrullilt Ropšast teate, et nemad valvavad Nastolovo suunda, kus vastane asub kindlustatud positsioonidel ja jäävad oma kohale kuni järgmise päeva õhtuni, mil paluvad Ingeri Polgul seda rindeosa võtta oma kätte, sest see kuuluvat ingerlaste lõiku ja on kogu aeg, kui tühemik, ohtlik lahtisele tiivale.

Kapten E. Pekkanen vastas Ratsa-jäägri Polgu ülemale, et ülalmainitud põhjustel tema ei saa Ropšast oma kätte võtta. Saadud ettepanekust ning oma vastusest teatas kapten Pekkanen kohe aseadm. Pitkale, kellelt saabus järsk vastus: „Teile oli ülesanne antud, imestan, et Teid käsutavad võõrad. Kategooriliselt nõuan minu käskude täitmist ja liikuda minult antud suunas.“

Samal ajal tulid ka Ingeri Polgu ülemale teated, et Loodearmee poolt on määratud Kapor-

jesse komandant, kes seal hakanud mehi mobiliseerima. Kuna Ingeri Polgu ülem oli siina enamalt juba määranud oma komandandi, siis tuli tüli. Operatsiooni juht teatas asjast nii Ülemjuhatajale kui ka Inglise laevastiku juhatajale Läänemerel ning palus võtta tarvitusele abinõusid, et teda ei segataks operatsiooni läbiviimises. See arusaamatus puhuti Loodearmee ringkondade poolt lõpuks nii suureks, et asja asusid lahendama liitriikide sõjaväelised esindajad. Neil olid andmed, nagu oleks ingerlaste ja Loodearmee vahel olnud sõjaline kokkupõrge. Küsimus otsustati ingerlaste kasuks vastavalt varemale aseadm. J. Pitka käsukirjale, millega tagala korraldamine oli antud väeosa ülemate hooleks, kes ei tohtinud lubada sellel alal mingisuguseid vahelisegeamis üksskõik kelle poolt.

17. okt. õhtuks olid kõik Krasnaja-Gorka operatsioonist osavõtvate väeosade ülemad, ja ka operatsiooni juht jõudnud selgusele, et nad olid tunginud vastase kindlustatud vastupanupositsioonini, kindluse suurtükiväe tule piirkonda, ja et sellel positsioonil asusid vastasel võrdlemisi tugevad meelsuselt kommunistlikud jõud, kes enam esimese püssipaugu peale laiali ei jookse, vaid lahingu vastu võtavad ning on suutelised ka seda ise otsima. Hakkas ka selguma meie suurtükiväe kui ka elava jõu vähesus operatsiooni edukaks jätkamiseks kujunenud olukorras. Tõsist muret oleks pidanud sünnitama ka lahtine parem tiib, kuid siis ei pööratud sellele veel suuremat tähelepanu.

Ilmad olid tormised ja vihmased. Varustamine toimus mere kaudu ja oli seetõttu takistatud. Väeosad tundsid teravat puudust toidust, laskemoonast ja Ingeri Polk oma värskelt mobiliseeritud meestega ka saabastest. Vihmast põhjatuks muutunud teed ja väeosade voori kasinad võimed ei lubanud ka maa kaudu varustamisele panna kuigi suuri lootusi. Haavatuid ja haiged oli palju, evakuatsioon ei täitnud ülalmainitud põhjusil enam kaugeltki rahuldavalt oma ülesandeid.

VÕITLUSED TŠERNAJA JA KOVAŠI JÕE JOOSEL.

(Vaata skeemi lk. 373.)

Nagu juba mainitud Krasnaja-Gorkat vallutama suunatud väed olid jagunenud kahte gruppi: parempoolne — Gostilitsõ, Ust-Ruditsõ rajoonis ja vasakpoolne — mereäärne — Uue-Kalištše, Kandõküla joonel.

Nende kahe grupi vahel oli täiesti kaitseta ja valveta 15 km metsane ja soine maa-ala. Seega rinnetpidi sidet gruppide vahel ei olnud. Ainuke tee Ust-Ruditsõ külast Kalištše kulgeb Kovaši jõe paremal kaldal ja see oli vastase valduses.

Mõlematel gruppidel avanesid sõjategevuse võimalused Krasnaja-Gorka vastu vaid kitsastel teede suundadel metsade ja raskelt läbibistatavate soode vahel. Need suunad olid vaenlase poolt kõvasti kaitsitud korralikkude traattõkete varustatud kaevikutega, milles asusid võrdlemisi suurearvulised hästi varustatud ja meelsuselt kindlad väe-

Joaooru põlemine Narvas 25. aprillil 1919. a.

osad, tarbekorral toetatud väga suurearvulisest raskest ja kergest suurtükiväest.

Järgnevad võitlused arenesidki vastase kindlustatud positsioonide vallutamise katsete tähe all ülalkirjeldatud teede suundadel.

Vaenuliste poolte jõud olid tervel meie rindeosal selleks ajaks kujunenud üldjoontes järgmiseks:

meie väeosades — 2100 tüüki ja mõõka, 98 kuulipildujat ja 4 suurtükki,
vastasel — 8000 tüüki ja mõõka, 93 kuulipildujat ja 55 suurt. ja soomusauto.

Vastase kuulipildujate ja suurtükide arv oli kindlasti siintoodust märksa suurem, sest siin on arvestatud ainult Krasnaja-Gorka lahingulõigu relvi, kuna Ropša, Mišelovo vahel tegutsevate 6. Diviisi väeosade relvade kohta andmed puuduvad.

Võitlused 18.—26. oktoobrini kujunesid üldjoontes mõlemas võitlusgrupis reaks katseiks murda läbi vastase kindlustatud positsioone võimalikkudel liikumise suundadel, eesmärgiga vallutada Krasnaja-Gorka.

Mereäärse grupi üldjuhiks oli Kuperjanovi Partis. Pataljoni ülem kapten Unt, kelle käsutada olid Kuperjanovi Part. Pataljoni 1., 3. ja 5. rood, Soomusrong nr. 3 dessant, Mere-dessantkomando, Scoutspataljon (4 roodu ühes jalamaakuulajate komandoga) ja Väljapataei nr. 14 — kaks rasket suurtükki. Kuperjanovlased ja soomusrongi dessant tegutsesid peamiselt Uue-Kalištše, Lendovštšina suunas, kuna Mere-dessantkomando ja Scoutspat. Sjurjevskoje ja Saarisoo soode vaheli-

sel kitsusel ning Kandõküla Gorõ-Valdai ja Sepeleva suunas (vaata skeemi lk. 373).

18. oktoobri hommikul pommitas vastane tugevasti kergelest ja rasketest suurtükkidest meie positsioone ja varusid. Kapten Unt palus kella 5 ajal laevastikult tuld Seraja-LoSad, Gorõ-Valdai ja vastase patareide peale. Kas tuld seekord saadi või ei, selle kohta andmed puuduvad.

Kella 11 ajal andis grupi juht käsu leitn. Asmusele kahe skautide komp. („B“ ja „E“), Soomusrong nr. 3 dessandi ja ühe Kuperjanovi Part. Pat. rooduga Väljapatarei nr. 14 kahe 6“ suurtüki tule toetusel murda läbi vastase positsioon Vana-Kalištše, Krasnaja, Gorka tee suunas ning pärast läbimurret arendada edu kahe Scoutspataljoni kompaniga Gorõ-Valdai, Tšernaja-Lahta peale ja ülejäänud jõududega Krasnaja-Gorka suunas. Laevastiku tuld paluti kella 14-daks. Ka pidi leitn. Soodla toetama ettevõtet liikumisega Ust-Ruditsõst Tentelovo peale.

See pealetung luhtus täielikult. Jalavägi jõudis küll vaenlase traattõkete ette rünnaku lähtealusele, kus lamas asjatult vastase tule all maas kuni õhtuni. Väljapaterei side korraldamine venis pimedani, kuna aga laevastikust ainult üks inglise laev randa tulistas ja seegi mitte nõutud ajal. Seega jäi jalavägi suurtükkiväe tuletoetusest ilma ja tuli õhtul tagasi, et järgmise päeva hommikul korrata oma ettevõtet.

Järgmisel hommikul pommitas vaenlane juba vara meie seisukohti ja kella 6 ja 7 vahel tungis ise kallale küünide juures asuvale skautide „B“ kompanile, kuid löödi kaotustega tagasi. Vastane kaotas 30 meest vangidena ja kaks rasket kuulip. ning suruti tagasi oma kindlustatud positsioonile. Kella 11 paiku katsetasid punased Lendovštšina juures pealetungida, kuid löödi ka seal tagasi. Umbes samal ajal löi vastane skautide „D“ komp. Kandõkülast välja, kellel aga õnnestus varsti Mere-dessantkomando abiga küla tagasi võtta. Õhtul vallutasid punased uuesti küla ja alles kesköö paiku sunniti nad seal järele lahkuma. Kogu päev kestis äge suurtüki tulevahetus mõlemalt poolt, kuid vastane oli märgatavas ülekaalus. Meie ja inglise laevastik tulistasid Kalištše lahese vastase forte ja jalaväe positsioone, aga olid varsti sunnitud lahkuma merele, sest kindluste tuli muutus laevadele ohtlikuks. Järgmisel päeval, kui adm. Pitka tahtis pommitamist korrata, adm. Cowan omi laevu enam sääraseks ohtlikuks ettevõtteks ei andnud.

Seega ka see pealetung luhtus, sest vastane oli meile enne kallale tunginud kui suutsime tegevusse astuda ja vasakul tiival isegi meid ajutiselt esialgsetelt positsioonidelt tagasi surunud. Ilmselt andis end jällegi tunda meie suurtükitule nõrkus.

21. oktoobril korrati sama manöövrit, ainult selle vahega, et ka Kandõkülast Gorõ-Valdai ja Sepeleva suunas kallale tungiti.

Jalavägi astus välja juba kella 3 ajal. Meie suurtükituli algas aga alles kell 7.35 ja oli nagu eelmistelgi kordadel jalaväele tõhusa toetuse andmiseks nõrk. Laskemõnast oli puudus nii meie laevastikul kui ka maa suurtükkiväl. Jalavägi jõudis jällegi vastase traatacadenti, kus lamas õhtuni ägeda tule all ilma mingisuguse edasipääsu võimaluseta ja tuli tagasi.

Kui meie maaväe tegevus sel päeval õieti mingisuguseid tagajärgi ei andnud, siis seevastu merel kannatas N.-Vene laevastik rängalt. Kroonlinnast Kalištše lahte meie laevastiku teele milne panema sõitnud neljast „Noviku“ tüüpi miiniristlejast satustid kolm („Gavril“, „Svoboda“ ja „Konstantin“) meie miinide otsa ja läksid hommikul kella 5

paiku põhja. Ainult paarkümmend meest pääsesid paatidel randa, kellest mõned meie kätte vangilangesid. Sünnimuse ajal meie laevastik kuulis vaid plahvatusi Sepeleva tuletorni suunas, kuna lähemaid andmeid sünnimuse kohta saadi alles päeva ajal hukkunud laevadelt maale pääsnud ja vangilangenud madrustelt. Kaotus oli vastasele raske eriti seepärast, et hukkunud laevad moodustasid enamiku nendest, mis olid tol ajal N.-Vene Läänemere laevastikus kõlvulised merele sõiduks.

Selle ja eelmiste päevade lahingute tulemustel oli meie Merejõudude juhataja juba otsusele jõudnud, et tema käsutusse olevad jõud olid operatsiooni edukaks läbiviimiseks väikesed, ja et asjata oli kanda kaotusi vastase tule all, kui lähemal ajal tuleb paratamatult, saavutamata otsustavaid tagajärgi, alustada selle sõjakäigu likvideerimist.

Mereäärsele grupil järgnesid 21.—26. oktoobrini vaiksed päevad. Vähemad luurepatrullid tegutsesid nii meie kui vastase poolelt, kuna tema suurtükituli meid iga päev tülitas ja kahju tegi.

Hüvaku võitlusgrupi rindel möödus 18. okt. vaikselt. Ingeri Polgu juurde oli jõudnud ka side Loodarmees. Saadi teateid, et vastasel Petrovskaja rajoonis on soomusauto ja Ligovos soomusronge. Vaenlane katsus teha Tšernaja jõe silda, mis aga nurja aeti.

Järgmisel päeval tungisid punased, samuti nagu mereäärseki grupis, suurte jõududega kõvasti peale ja löid esialgu meie osad (Kuperj. Part. Pat. 2. ja 4. rood. Soomusrongide Diviisi eskadr. ja Ingeri Polgu 4. rood) Ust-Ruditsõ külast välja. Leitn. Soodla, kes oli nende üksuste üldjuhiks, asus aga varsti vastukallaletungile ja viskas omakord vastase suurte kaotustega tagasi, vallutades küla, kus sai vange ja saaki. Vangide hulgas oli üks komissar ja kaks rooduülemat. Sel päeval pidi tervel rindel toimuma meie üldine pealetung, mida aga vaenlane ennetas omapoolse pealetungiga, mis tal siiski ebaõnnestus. Kõikjal löödi vastane tagasi, kusjuures ta kaotas ümmarguselt 100 vangid, 80 surnud, samapalju haavatuid ja 7 kuulipildujat.

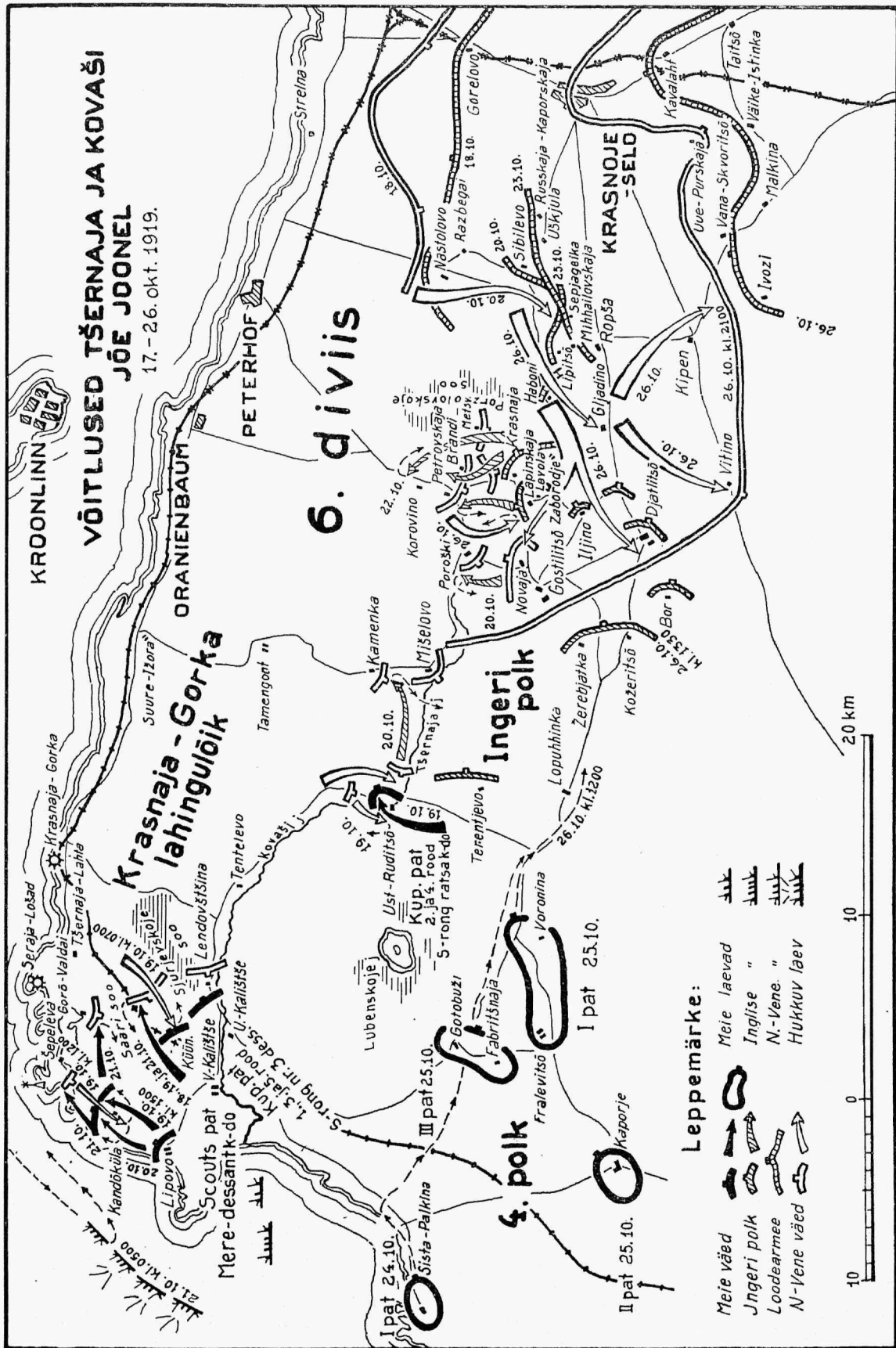
Sellel päeval aga ilmesid juba esimesed moraalse nõrkuse tunnused Ingeri Polgus. 5. roodu meestest olid umbes pooled kuhugi ära jooksnud, olgugi, et rood lahingust osa ei võtnud. Andmete puudusel ei ole võimalik selgitada, kas mehed valgusid laiali oma kodukohtadesse või läksid vastase poole üle, aga see tõik iseenesest annab siiski juba küllaldase tunnuse laostumise idudest selles väeosas.

20. oktoobri varahommikust peale katsetas Ingeri Polgu I pataljon vallutada Petrovskaja küla, samal ajal demonstreerides Poroški all. Ettevõtte ebaõnnestus, sest pealetungijate jõud osutusid vastasega võrreldes väheseiks. Nii põhjendas Ingeri Polgu juhatus ise seda ebaedu. Poolte tõeliste jõudude kohta puuduvad kahjaks täpsemad andmed, kuid tõenäoliselt olid punased seal siiski tublis ülekaalus nii inimarvu kui relvadega.

Samal ajal läks II pataljon Ust-Ruditsõs üle Tšernaja jõe ja suundus piki paremat kallast Mišelovo peale. Vastane aga ründas pealetungijate seljatagusesse jäänud Ust-Ruditsõst ning sundis seega pataljoni pealetungist loobuma ja tulema läbi jõe vööni vees tagasi vasakale kaldale. Lahingukäigust Ust-Ruditsõ küla all lähemaid teateid ei ole, aga küla jäi seekord siiski meie kätte.

Päeva jooksul selgus Ingeri Polgu ülemale, et punased teostasid intensiivselt luuret Zaborodje rajoonis ja koondasid omi jõude polgu paremale tiivale.

VÕITLUSED TŠERNAJA JA KOVAŠI JÕE JOONEL 17. - 26. okt. 1919.

KROONLINN

ORANIENBAUM

PETERHOF

6. diviis

Ingeri polk

3. polk

KRASNOJE-SELO

Krasnojarsk lahingulõik

Seraija-Losad

Sepeleva

Gorä-Vaidai

Tšernaja-Lahia

Suure-Izora

Tentelevo

Lendovštšina

U-Kallistse

Scouts pat

Mere-dessant-k-dõ

Kup. pat

3. rong nr. 3. dess.

U-Kallistse

Lipovo

Kandokilla

I pat 24.10.

Sista-Palkina

I pat 25.10.

Gotobuzi

Fabritšnaja

I pat 25.10.

Kaporje

II pat 25.10.

Lubenskoje

Ust-Ruditsõ

KUP. pat

2. ja 4. roud

5. rong ratsa-k-dõ

Terenfjevo.

Voronina

I pat 25.10.

Lopuhhinka

Zerebjatka

Kozeritsõ

MISSO Bor

26.10

Novaja

20.10.

Gostilitsõ

Zaborodje

Iljino

26.10.

Djatlitsõ

26.10.

Klipen

26.10.

Vihino

26.10. kl. 2100

Ivozi

26.10.

Malkina

Vana-Skvoritsõ

Uue-Pürskajä

Kavalat

26.10.

Latitsõ

Väike-Tstinka

26.10.

Russkaja - Kaporskaja

23.10.

Uskjuula

23.10.

Sepjagelka

Mihhailovskaja

20.10.

Gijadino

Ropša

26.10.

Korovino

22.10.

Poroski

20.10.

Novaja

20.10.

Gostilitsõ

Zaborodje

Iljino

26.10.

Djatlitsõ

26.10.

Klipen

26.10.

Vihino

26.10. kl. 2100

Ivozi

26.10.

Malkina

Vana-Skvoritsõ

Uue-Pürskajä

Kavalat

26.10.

Latitsõ

Väike-Tstinka

26.10.

Russkaja - Kaporskaja

23.10.

Uskjuula

23.10.

Sepjagelka

Mihhailovskaja

20.10.

Gijadino

Ropša

26.10.

Korovino

22.10.

Poroski

20.10.

Novaja

20.10.

Gostilitsõ

Zaborodje

Iljino

26.10.

Djatlitsõ

26.10.

Klipen

26.10.

Vihino

26.10. kl. 2100

Ivozi

26.10.

Malkina

Vana-Skvoritsõ

Uue-Pürskajä

Kavalat

26.10.

Latitsõ

Väike-Tstinka

26.10.

Russkaja - Kaporskaja

23.10.

Uskjuula

23.10.

Sepjagelka

Mihhailovskaja

20.10.

Gijadino

Ropša

26.10.

Korovino

22.10.

Poroski

20.10.

Novaja

20.10.

Gostilitsõ

Zaborodje

Iljino

26.10.

Djatlitsõ

26.10.

Klipen

26.10.

Vihino

26.10. kl. 2100

Ivozi

26.10.

Malkina

Vana-Skvoritsõ

Uue-Pürskajä

Kavalat

26.10.

Latitsõ

Väike-Tstinka

26.10.

Russkaja - Kaporskaja

23.10.

Uskjuula

23.10.

Sepjagelka

Mihhailovskaja

20.10.

Gijadino

Ropša

26.10.

Korovino

22.10.

Poroski

20.10.

Novaja

20.10.

Gostilitsõ

Zaborodje

Iljino

26.10.

Djatlitsõ

26.10.

Klipen

26.10.

Vihino

26.10. kl. 2100

Ivozi

26.10.

Malkina

Vana-Skvoritsõ

Uue-Pürskajä

Kavalat

26.10.

Latitsõ

Väike-Tstinka

26.10.

Russkaja - Kaporskaja

23.10.

Uskjuula

23.10.

Sepjagelka

Mihhailovskaja

20.10.

Gijadino

Ropša

26.10.

Korovino

22.10.

Poroski

20.10.

Novaja

20.10.

Gostilitsõ

Zaborodje

Iljino

26.10.

Djatlitsõ

26.10.

Klipen

26.10.

Vihino

26.10. kl. 2100

Ivozi

26.10.

Malkina

Vana-Skvoritsõ

Uue-Pürskajä

Kavalat

26.10.

Latitsõ

Väike-Tstinka

26.10.

Russkaja - Kaporskaja

23.10.

Uskjuula

23.10.

Sepjagelka

Mihhailovskaja

20.10.

Gijadino

Ropša

26.10.

Naabruses asuva Loodearmee Petšerski Polgu ülem teatas, et nad on taandunud Razbegai, Nas-tolovo joonelt Sibilevo, Sepjageika, Lipitsõ joonele.

Väljapatari nr. 14 kerge rühm oli Terentjevo rajoonis leitn. J. Soodla juhatusel Ust-Ruditsõ ees tegutsevate jalaväe osade toetuseks. Ingeri Polgu suurtükiväge ei olnud ja kuna vastane seda omas, siis palus polguülem aseadm. Pitkat võimaluse korral varustada ka teda kerge suurtükiväega. Aseadm. Pitka pöördus selles asjas ülemjuhata-tuse poole, kus otsustati anda Väljapatari nr. 1 4. polgu juurest Ingeri Polgu ülema käsutusse. Pa-tarei jõudis kohale Gostiliitsõsse 24. okt.

22. okt. läi Ingeri Polgu I pataljoni vastase valvetõkked välja metsavahi majadest lõunamal Pet-rovskajat ja Porzolovskaja sood, vallutas Brandi mõisa ja tahtis tungida Korovino peale, mida takistas aga vastase soomusauto. Pärast operatsiooni lõppu jäid 2. roodu valvkonnad Zaborodje, Levola, Krasnaja mõisa juonele. Selle roodu meeskonnas ilmnesisid tol päeval ka mõned tõrkumised.

Loodearmee, vaatamata kõigile katsetele, ei saanud eelmisel ega ka sellel päeval ühendust.

Nüüd oli selgunud ka meie vägede ülemjuhata-tusele, et Krasnaja-Gorka all tegutsevate jõudude-ga ei olnud lootust saada otsustavaid tagajärgi, ja et operatsioon ähvardas pikale venida, mis ei olnud sugugi soovitatav. Seepärast käskis Ülemju-hataja 1. Diviisi ülemal, kui võimalik, toetada aseadm. Pitkat ühe jalaväe polguga ja seda teha kohe. Diviisi staap tegi ka järgmisel hommikul korraldused 4. polgu kahe pataljoni koondamiseks Peipia, Stremlenie rajooni aseadm. Pitka käsu-tusse, kolmandal pataljonil aga jääda esialgu Luuga jõe juonele, kuid valmis liikumiseks esimesel nõudel.

Järgnevad kolm päeva möödusid sellel rinde-osal võrdlemisi vaiksel.

23. okt. oli Ingeri Polgu ülemal jälle side loo-duk Loodearmee Petšerski Polguga, kes asus Russkaja-Kaporskaja, Uškjula, Mihhailovskaja, Li-pitsõ joonel, kus püsis ka järgmisel päeval.

24. okt. laskis Ingeri Polgu allohv. Sergejev kergekuulipildujaga alla vastase vesilennuki, mis ühes sellele monteeritud kuulipildujaga kätte saadi, kuna lendur põgenes.

25. oktoobri õhtuks selgus, et Petšerski Polgu osad olid ingerlaste paremal tiival Gljadino küla maha jätnud ja taandunud Ropša juurde, mida selgitas Ingeri Polgu oma luure, ka oli andmeid, et vastane koondas Gostiliitsõ alla väge ja kavat-ses asuda pealetungile. Kõigest sellest aseadm. Pitkale teatades, ütles Ingeri Polgu ülem, et vas-

tavad ettevaatuse abinõud on tema poolt tarvitusele võetud.

Mis Ingeri Polgu ülem oma polgu seisukorra kindlustamiseks antud olukorras tegi, ei selgu täpselt säilinud dokumentidest, aga järgmisel hom-mikul aseadm. Pitkale saadetud ettekandest ja hilisematest seletustest selle päeva lahingutest võib järeldada, et tema lihtsalt pikendas oma väeosa rinnet, võttes 2. roodu Gostiliitsõ eest ja asetades selle kaitsele polgu paremale tiivale Djatliitsõ, So-kuli, Iljino küla juonele ligi 6 km pikkusele rin-dele, kuna 1. roodu asetas Gostiliitsõ ette 3 km rindele Zaborodje, Krasnaja Lapinskaja mõisa juonele. 3. rood kaitse Novaja ja Gostiliitsõ küla. Varus oli polgu ülemal nähtavasti II pataljoni 4. rood Gostiliitsõ külas, mida kujunenud olukorras tuleb pidada mitte küllalt tugevaks, et edukalt teos-tada kaitset nii laialt ja hõredal rindel.

N.-Vene 6. Diviisile oli üldülesandeks Loode-armee osad Gatšina, Krasnoje-Selo juures tagasi visata ja tungida tema vasaku tiiva tagalasse Krasnoje-Selo, Jamburgi teedele. Nende üles-annete täitmisele asus 6. Diviis oma keskkoha ja vasaku tiivaga, kuna parem tiib Mišelovo juures enam-vähem passiivseks jäi.

Pinevais, vahelduva õnnega peetud lahinguis, mis algasid juba 21. oktoobril, oli punastel vii-mastel päevadel üldiselt edu olnud ja eriti diviisil keskkohal Ropša suunas s. o. Loodearmee ja In-geri polgu liitekohal, millise punkti ka 6. Diviisi osad vallutasid juba 25. okt. õhtul. 26. oktoobriks oli diviisil ülesandeks jätkata oma ülesande täit-mist ja vallutada Krasnoje-Selo.

Hommikul ootas Ingeri Polk punaste pealetun-gi. Mehed olid juba aegsasti ahelikus võitlusvalmis. Ingerlastel oli juba hommikul teada Petšerski Polgu ülema teate põhjal, et Loodearmee vasak tiib on veelgi taandunud ning Ropša ja arvatavasti ka Kipeni maha jätnud. Lahtine parem tiib ei o-lnud seepärast ingerlastele sugugi ootamatus. Kella 7.20 paiku algaski vastase pealetung tugeva suur-tükitule toetusel. Löök oli seekord suunatud üle Zaborodje, Novaja küla ja Lapinskaja (Lapino) mõisa vahele, seega Ingeri Polgu 2. ja 1. roodu liitekohta ja viimase asetuse tagalasse. Edu ei oleks see punaste manööver vast siiski veel taga-nud, kui kaitsja meeskond oleks oma ülesannete, kõrgusel seisnud.

Ingeri polgu taandumist meie Krasnaja-Gorka all tegutsevate vägede paremalt tiivalt on senini püütud seletada Loodearmee osade teatamata ja ootamatu taandumisega polgu paremalt tiivalt. Sää-rasele otsusele aga ei luba jõuda alalhoidunud do-kumendid ja lahingukäik. Selle seisukoha selgitu-seks toome allpool lahingukirjelduse sellest osa-võtnud ülemate valgustusel.

1. roodu ülem lipnik Häll, kes asus Lapinskaja mõisas kirjeldab sündmusi üldjoontes järgmiselt: Lahingu alguseks oli roodu meestest: 37 meest lipn. Hammari juhatusel Zaborodje, Krasnoje joone, 16 meest — Levola külas ja 39 meest — La-pinskaja mõisas. Varsti peale lahingu algust saanud rooduülem kahelt punaste ülejooksikult, kes tulnud Levola poolt, teate, et osad, kes Lapins-kajas asuvad, on ümberpiiratud kahe roodu mad-ruste ja kahe roodu jalaväe poolt. Paremale välja saadetud luure tõi teate, et seal omi mehi enam ei ole. Vaheajal kuuldus laske ka meie saljataga ning kohe selgus, et punaste ahelik oli juba Lapins-kaja, Novaja küla teele väljajõudnud ja taandu-mise tee selgenud, mispärast meeskond taandumis-eks antud käskugi enam täita ei saanud. Roodu-ülem rajas ühes mõne mehega käsigranaatide abil enesele tee läbi vaenlase aheliku. Ta pääses ühe

Vaenlase suurtükimürskudest purustatud maja. Sala jaama lähedal 1919. a. lõpul.

mehega, kuna teised mehed Lapinskaja garnisonist laiali jooksid või vangi langesid.

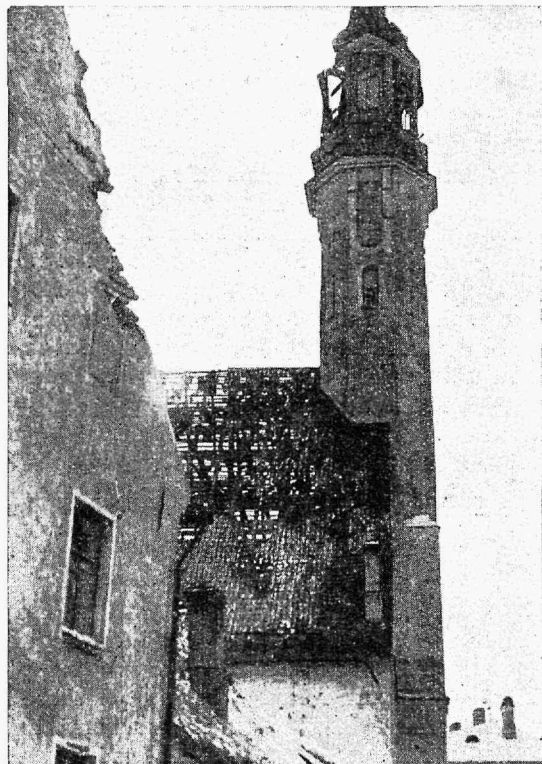
Zaborodjes ja Krasnojes, nagu kirjeldab lipnik Hammar, arenesid enne seda sündmused väga omapäraselt. Lahingu alguses läks lipn. Hammar Krasnaja mõisa oma mehi kontrollima ja sai seal kuulda, et tema mehed paremalt tiival Zarorodje külast olid ära jooksnud. Tagasi tulnud Levolasse oli selle ees vaenlase ahelik, millele ta käskis tule avada. Vähe aja pärast teatas Krasnajas asuva rühma ülem, et tema mehed on ka ära jooksnud ja järel on vaid kergekuulipilduja meeskond. Lipn. Hammar andis neile käsu tõmbuda tagasi Levola külla, kuid varsti nägi, et tema on oma meestega ümberpiiratud ja andis käsu taanduda Lapinskajasse, et seda kaitsta. Lähenedes Lapinskajale selgus, et seal olid juba punased sees. Siis ei jäänud muud, kui suunduda Iljino peale, kus teadis olevat 2. roodu osi. Teel sinna kohtasid nad aga vastase ahelikuga, ja kui lipn. Hammar käsutas mehi ahelikku, et võitlust alata, jättis meeskond käsu täitmata, heitis osalt relvad ära ja jooksis ülestõstetud kätega vastase poole. Lipnik Hammar lasknud maha ihe vastase, pääses vaevu metsa. Taandumisel nägi ta oma mehi vastase ahelikus, kust nad teda tulistasid.

Pataljoniülem kapten Meriluoto seletusest selgub veel, et temal oli 25. okt. õhtul teada Loodearmee osade taandumine Haboni külast, mis veel omakord kinnitab, et teadmatusest ja ootamatusest ei võinud juttugi olla. Pärast lahingu algust kella 8 paiku, kui kapten Meriluoto tahtis minna Lapinskaja mõisa, sai ta juba teel teateid mõisa langemisest vaenlase kätte, milles ka kohe isiklikult kohale jõudes veendus. Jõudnud tagasi Novaja külla, kus asus 3. rood, katsus ta seal korraldada vastupanu, kuid vastase ahelikkkude lähenedes lahkusid mehed omavoliliselt ahelikust ja valgusid tagasi Novaja külla lääne servale ja sealt Gostilitsõsse. Kõik ülemate katsed pidurdada seda omavolilist taandumist ei andnud mingisuguseid tagajärgi ja sealt alustas pataljoniülem koos II pataljoni 4. rooduga tagasi tõmbumist, mida õigustati veel teatega Iljino langemisest, kust viis tee Gostilitsõ seljatagusesse. Peatuti Žerebjatka külas, kust valve asetati Gostilitsõ teele.

Oma lahingukirjelduse kokkuvõttes märgib 1. roodu ülem lipn. Häll katastroofi põhjusena meeste vähesust, nende pelglikkust ja punameelsust. Sellele lisab pataljoniülem juurde, et 1. roodu ülem asjata omad mehed asetas liig laiale maa-alale väikeste gruppidega, kuna otstarbekohasem oleks neid olnud hoida Lapinskaja lähemal, kuid katastroofi kaaluvaks põhjuseks oli siiski meeskonna meeoleu, sest hoolimata juhtide isiklikust vahvusest oli iga sõduri peamiseks mureks kuidas kiiremini jooksu pääseda.

Ingeri Polgu kaotused ülalkirjeldatud sündmuste puhul kujunesid järgmisteks: haavatuid — 3, teadmata kadunud — 45, vangilangenuid — 65 meest, langenuid ja jooksuläinuid aruanded ei näita. Seega kaotas I pataljon selle ainsa päevaga 37 prots. omast koosseisust ja osutus lahingvõimekuks, eriti kui arvestada ülejäänud meeskonna meeoleu ja ohvitseride puudust.

Väejooksikute arv on Ingeri Polgus üldiselt selle operatsiooni vältel olnud võrdlemisi suur,

Vaenlase suurtükimürskudest 1919. a. lõpul kannatada saanud Jaani kirik Narvas.

mida näitavad aruanded. 9.—18. oktoobrini on langenuid — 5, haavatuid — 20, jooksikuid — 41, jäljetult kadunud — 4 ja 19.—27. oktoobrini langenuid — 4, haavatuid — 56, jooksikuid — 26, jäljetult kadunud — 45, vangilangenuid — 65. Väejooksu on mehed läinud suuremates salkades korraga näit. 9. okt. — 13, 19. okt. — 19 meest, mis lubab oletada jooksuminekut kihutustöö või omavahelise kokkuleppe järele.

Teatud määral Ingeri Polgu laostumisele võis kaasa mõjuda ka rahvuslik ebahühtlus selles väeosas, kus suur protsent sõdurkonnast olid arvatavasti venelased või venestunud ingerlased, kes ei meie ega puhtingerlistele üritustele kuigi soojalt kaasa ei võinud tunda.

Juba keskpäevaks kella 13.30 olid Ingeri Polgu osad paremal tiival tagasi tõmbunud Bor, Kožeritsõ, Žerebjatka üldjoonele, kuhu peatuma jäid. N.-Vene 6. Diviisi osad jõudsid selle päeva õhtuks Gostilitsõ, Djalitsõ, Vitino, Uue-Purskaja, Krasnoje-Selo joonele. Loodearmee osad jäid õhtuks püsima järgmistesse asulatesse Taitsõ mõis, Kavalaht, Väike-Istinka, Malkina, Vana-Skvoritsõ, Ivozi.

Seega oli meie vägede parema ja Loodearmee vasaku tiiva vahele tekkinud 15 km laiune lõhe, kust vastasele avanes vaba tee edelasse ja võimalus haarata mõlemad eraldatud väekoondisi sügavalt seljatagusest. (Järgneb.)

ÜKS SÕJASÕIT.

Junior.

Tartu kohta sõja ajal oli iseloomulik, et alati, kui rindel oli juhtunud midagi tähtsat, siis seda teadis kogu Tartu ammu enne ajalehtede ilmumist. Olid muidugi ja leidisid hoolsat kasutamist teed, kust saadi uudiseid teada, sest ajalehe numbrite ilmumise vahe on pikk, sõda aga kestab tunnist tundi. Sõnumid käisid suust suhu kiiresti. Juba hommikul vara olid need tururahva suus, turu kaudu kandus see kõigisse majadesse. Turu kohta, kus vähemalt pool jutuainet oli sõjast, maksis neil aegadel täiesti ühe „Vanemuise“ opereti moesolev kuplee:

Kui naine tuleb turu pealt,
Siis toob ta palju uudist sealt.

Nii ükskord varahommikul juba oli levinud linnas sünge teade — punased juba Võru all, tea, võib olla Võrus seeski juba.

See oli karm, uduse pakasega märtsikuu hommik. Tundus nagu oleks linn sellest sõnumist muutunud pimedamaks, õhk raskemaks.

Läheme rivis õppustele. Seekord kasarmute taha. Õppus — granaadiviskamine. Näidatakse esimest korda granaate, kapsleid ja seletatakse nende käsitamise tehnikat. Visataksegi mõni „kärnane“ ja mõni vene „pudel“.

Koju minnes ei võinud keegi veel aimata, et seega on õppused üldse läbi. Kõik see oli läinud nädala jooksul õige kiiresti: ühel päeval lahingdrilli, teisel märgilaskmist, kolmandal granaadiviset, järgmistel päevadel ja vaheaegadel rividrilli, püssi ja kergete kuulipildujate materjalosa. Kõik tundus nagu pisikese algusena alles, aga oli juba lõpp.

*

Õhtul hämaraga rong sõitis juba välja Valga poole, 2. diviisi komandandi rood sõitis liinile. Enne oli koosseis nii väga ühtlane — 99 mehest vaid kümmekond „vanu mehi“, teised puha Võru kooliõpilased. Nüüd aga ilmus juure veel võõraid nägusid ühes supikatlagas. Ilmus juure ka velsker.

Kapten Vreeman, 2. diviisi komandant ja meie roodu ülem, seletas poistele esmalt, et meie läheme ainult vaatama. Kuidas? Mida vaatama? Noh, sõda ikka. Nii sinapoolse sõit on, võib olla saame ka päris sõda näha, kes sedagi teab.

Selge, muidugi siis on päris sõttaminek. Kuidas siis sõda muidu vaadatakse. Ja selge kah, et minnakse Võru alla, seal pidi

see suurem häda parajasti olema. Kapten Vreeman seletab siis ka, et õige küll, vaatamine on päris sõda ise, kes juba läheb vaatama, see on sõjas päris sees kohe. Ja ega seal siis midagi karta ei ole. Seda juhtub harva, kui sõjas kellegiga juhtub õnnetus, et saab surma. Surma võib saada mujal kah, igalpool. Ja ega see inimese hing siis nii jänes ka ei ole kehast välja hüppama. Vaatame järele, kustpoolt siis saab surma. Noh, kui kuul peast läbi läheb, kui südamest läbi läheb või üldse siis ülakehast, siis vast küll, aga suurem osa inimese ihust on seesuggune, et kuul võib jooksta läbi kui tahab, hing jääb sisse ja haav kasvab kinni. Mõne nädala pärast püss jälle veel kõvemini peos...

Nii ta seletas oma poistele, oma endistele õpilastele ja praegustele sõduritele, kellest mitmed olid ta kaastöölisteks okupatsiooniaegses põrandaaluses organisatsioon. Seletas ja tegi selgeks, et surma saab ainult harukorral, et surmasaamise võimalused tegelikult on väga väikesed. See kõik hiljem osutus tõeks poiste kohta, temale enesele aga mitte.

Ning nüüd rong sõitis Valga poole. Vagunites oli väljasõidul laulu ja müra, kuid külm sundis hiljem kõiki kaubavaguni raudahju lähedale. Olid külmad ilmad ning vaguni ustest ja pragudest vuhises sisse jäiset tuult. Kehvad jalatsid ja õpilaspalitud ei lubanud jääda vaguninurgas tukkuma. Ning kui lõpuks vagunis lõppes kõnekõmin, tõusis seda teravamini kõrvusse rataste ruttav müdinatakt.

Ja need sõjaaegsed rongide puuvõtmi- sed väiksemates jaamades. Sõidab, sõidab, äkki aga ühes jaamas jääb seisma, seisab oma tunni või rohkemgi, sest vedurile laetakse puid. Igal veduril on sõites taga kõrge puukoorem, mis sulab iga jaamavahega kokku, kuni jälle on ladumine.

Õtsel jõuame Valka. Läbi öö viiakse kusagile kasarmusse magama. Seal on varutud meile ruumi, muu osa ongi juba sõdureid täis. Kuuldus, et olevat saarlased, nende hulgas ka Saaremaa mässumehi. Hommikune kokkupuude nendega jättis neist mulje kui süngetest, vihastest meestest. Jutt nendega ei sobinud.

Vastuoksa rahvarohkele ja kihavale Tartule Valga tundus olevat inimestest tühi. Jaamas mõni ametnik ja „Ühistöö“ tootluspunkt oma kartulate ja soolasilkudega.

Oma kokk oli saanud hakkama kapsasupiga ning see oli enamikule esimene söömine väljakatlast.

Siis sõit Võrru.

*

Keskpäeval istume küüthobustele ja sõit läheb lahti nüüd juba otse sõtta. Saja mehe ja nende varustuse vedamiseks on tarvis pikka pulmarongi — umbes 30 hobust. Liikus jälle üks niisugune rong, mil-liseid Lõuna-Eestis sõjaliini lähedal nähti sageli. Inimesed kogunevad mājaustele, näevad mehi sõdurimärkidega, püsse, tää-ke, padrunitaskuid ja kaste, näevad meest punase ristiga varukal ja voori taga supikatelt. See kõik liigub sinna, kus on kõik see, mida nimetatakse sõjaks.

Kui kaugel kohatakse vaenlast, seda ei tea keegi. Rinne arvatakse olevat siinkohal tühi. Sellest tulebki esimene sõjarobin. 12 km kaugusel äkki osa küüdimehi keera-vad teelt kõrvale ja kihutavad metsa poole. Tagumised ei tea midagi arvata, kuid küü-dimehed juba kisuvad ka oma hobuste ninu kraavi poole. Ohvitserid aga saavad esi-mesi metsatormajaid peatada ja varsti saab kord jälule. Sõit jätkub, kuulub, et esi-meselt koormalt nähtud ees kahtlast liikumist ning küüdimehed olid agarad kaduma metsa poole. Hiljem selgus, et oli tegemist kahe põgeniku koormaga, kellelt saadi kuulda, et vaenlane võib „sedaaegu“ olla umbes Vastse-Nursi juures.

Sinna on aga veel mõnigi kilomeeter. Sõit läheb edasi. Teel saadakse kuulda, et ka Vastse-Nursis pole veel venelasi, aga seal lähedal vast küll juba.

Siit aga ei minda enam edasi voo-ri-ga. Ees on suur mets, mis lahutab Nursit Sän-nast. Siit juba algab vaenlasega kokku-puutumise otsimine. Käiakse läbi mets ja küsitakse teateid paarist metsaäärsest kül-last. Viimased on poolsurnud. Suurem hulk inimesi on põgenenud. Sageli on läi-nud kaasa ka koerad, nii et taluõuele võid minna ilma, et keegi su tulekust annaks märku.

Ning õhtuhämaruses jõutakse juba Sän-nasse Järvepalu külla. Siin on juba kind-lad andmed, et venelased asuvad mõisas ja siinpoolt mõisat Kurvitsa taludes.

Sellel roodul on see paremus, et selles leidub õpilasi igast vallast, nii et alati on omast käest ümbruse parimaid tundjaid. Ning nendest on kasu. Tundes kohti ja ini-mesi nad saavad paremini vajalikke tea-teid ja selgust olukorrast. Sel viisil saadi õhtul veel ka ühendus Tallinna Kaitsepatal-joniga, kes asus Ossipe talus.

Ossipe talus tehakse homset Sänna val-lutamise kava. Üks õppursõdur läheb eel-postist pool kilomeetrit vaenlase pool asu-vasse Tammemäe taluderühma vaatama, kas seal pole venelasi, kuid saab selle talu õuel kokku venelaste piilkonnaga. Õppur-sõdur saab märkamatu peita enda hoo-nete taha ja kuulata pealt venelaste jutu-ajamist. Venelaste lahkumisel õuel ta hii-lib Ossipe tallu tagasi, usaldamata oma-korda venelaste järele astuda talutuppa.

Tuli külm hommik, mil pakane paukus metsas ja õuel. Koidu tulles juba rood lah-kus ööbimiskohast ning päikese tõustes ju-ba asus pealetungile Kurvitsa talu poole. Sinna pääsemiseks aga tuleb minna üle laia tasase mõisapõllu. Venelastel on heaks positsiooniks talu karjatänav, mille ääres kivid. Rännak, mis algas ainult ühe tiiva poolt, lüüakse venelaste poolt tagasi. On meil juba kaks haavatudki. Üks neist on Võru linna komandant leitnant Mürk.

Metsas kohendatakse ridu uueks rünna-kuks. Siis juba on kuulda ka kuidas Tal-linna Kaitsepataljon tungib Sännale peale teisest küljest.

Uus rünnak toob edu. Arvatavasti sa-mal ajal Tallinna Kaitsepataljon on otsus-tanud Sänna mõisa saatuse sedapuhku, sest Kurvitsa talust põgenevad venelased ei jookse mõisa poole, vaid püüavad pääseda Rõuge maanteele. Komandanti rood püüab nendele teed Rõuge poolt ära lõigata ning nii sünnib jooks kõrvuti, kusjuures venela-sed tulistavad nõrgalt. Selles jooksus aga komandandi rood satub metsas peituvale uuele vene ahelikule, kes löödakse ka põ-genema. Sellest ahelikust jääb maha üks raskelt haavatud venelane. Ka meil on haavatuid ja üks surnu.

Rõuge maantee äraõikamine kujuneb aga raskemaks. Siia olid suundunud kõik Sännas olnud venelaste jõud. Mõnistesse viiv tee juba arvatavasti oli Tallinna Kai-tespataljoni tule all. Kui tee Rõugesse ei saa vabaks, jääks venelastel ainuke võima-lus taganemiseks — läbi lahtioleva kiire jooksu tõttu kinnikülmamata Pärlijõe Hur-da küla poole. Seepärast siin Rõuge maan-teeäärsetel küngastel asi kujunes palavaks lahinguks. Venelastel õnnestus osa ahe-likku võtta kuulipilduja tule alla. Kuulid vihisesid madalalt kellelegi kahju tegema-ta, kuid esimest korda lahingus olevaid poisse see suutis siiski hoida maas. Kap-ten Vreeman kõndis kogu aja püstijalu oma maaslamava aheliku juures, püüdes seda tõsta. Üks kergekuulipilduja mees jookseb ette, sattudes ägeda vaenlase kuulipilduja

tule alla, kuid teised ei tule järele. Tema teist numbrit, Hargelit, kes mitmekordse nõudmise peale läks talle Madseni kassette järele viima, tabas kuul pähe, millele varsti järgnes surm.

Kuid venelaste Rõuge poole põgenemisest ei saanud asja. Nad pidid minema läbi Pärlijõe taluteele, mis viib Viitina Saarlase veskite poole.

Sellega see lahing lõppeski. Väenlane oli kaotanud 7 meest surnutena, meil aga oli kaks surnut ja kümnekond haavatut, nende hulgas kaks ohvitseri — leitnant Mürk ja lipnik Jako.

Langenud Hargel ja Reinson olid Tarestu poolt mehed. Nende nimed puudu-

vad sel suvel Sännas avatud Sännas langenud sõdurite mälestussambal, kuna mälestussamba püstitajatel puudusid andmed nende kohta. Loodetavasti samba püstitajad raiuvad sinna ka nende langenute nimed.

Valitses haruldaselt külm. Meil loomulikult polnud kaasas kraadiklaase, kuid hiljem kuuldus, et päevalgi temperatuur olnud üle 20 kraadi. Öösel temperatuur langes veelgi ning hommikul paljudel vahipostidel olnutel olid jalad külmanud. Üks õppursõduritest sai selle öö külmetamisest hiljem tiisikuse ja suri poolteist aastat hiljem.

Järgmisel päeval algas liikumine Rõuge poole.

Kui meil langes Saksa okupatsioonivõim 1918. a.

Huvitavaid okupatsioonivõimude dokumente.

Saksa okupatsioonivõimu kokkuvarisemisel, novembris 1918. a., olid Saksa võimud ettenägelikult agarad igasuguse dokumentaalse materjale parajal momendil ära saatmises või hävitamises, mis oleks võimaldanud heita pilku okupatsiooni telgitagustesse.

Kuid vaatamata kõigele hoolsusele ja agarusele, ärevast olukorrast tingituna, siiski ühte kui teist unustati ja need sattusid võõraste valdusse.

Alljärgnevalt on toodud „Auszug aus dem Kriegstagebuch des Generalkomando 68 (Väljavõte Kindralkomando 68. sõjapäevikust) ja „Provinzial-Verwaltung Estland. Promemoria über die politischen Hergänge vom 8. bis 13. November. (Eestimaa Provintsiaalvalitsus. Promemoria poliitilisest seisukorrast 8.—13. novembrini), dateeritud 20. novembriga 1918. a. järele.

SÜNDMUS EESTIS 8.—14. NOVEMBRINI
1918. A.

8. novembril.

Täna tekkisid Tallinnas leivanormi vähendamise tõttu 200 grammilt 150 grammile vähema ulatusega nälgarahutused.

Linnas tekkisid mitmes kohas suuremad kogumised. Suur hulk töölisi sammus tänavaid mööda, lauldes marseljeesi. Kokkupõrgeteni ei mindud. Leiti üleskutseid, milles nälgivail töölistel soovitati rünnata Tallinna Toitlusametit, milline linnaelanikelt kartuleid ja vilja nõudvat, kuid selle ära saatvat.

Kindralkomando staabiülem võttis meeleavaldajate esindajad vastu ja selgitas neile toitlustamise korda. Linnapea võimaldas üksikuile esindajaile tutvuda varustusasutuste raamatupidamisega.

Kindralkomandolt polnud, kokkuleppel valitsusega, takistusi väiksemate koosolekute pidamiseks sõjaväelise valve all ja usaldusametnike juuresolekul ning vastutava koosoleku juhataja juhtimisel, et esindajaid valida. Trüki vabaduse asjus lubati pöörduda armee ülemjuhataja poole küsimusega, kuid võrd siin muudatused on võimalikud.

Tallinna ja Narva varustamine toitainetega on talupoegade üha suureneva vastupanu tõttu oma kohustustele sedavõrd ebakiindel, et kindralkomando julgeoleku mõttes oli sunnitud paluma jahu ja vilja saatmist Ülem-Ida provintisist.

Koosolek Tallinna sadamapiirkonnas (umbes 800—1000 meest mereväest ja teistest väeosadest). Kõned sagelikorduvate nõudmistega: „Meie tahame otsekohe koju sõita; meie ei taha omi luid saksa parunitele jätta; mispärast üksinda süü jääda — meie naised ja lapsed on meile armsamad. Enamlaste jõuguga meie kaasa ei lähe (mõningad vastuhüüded), ka koos eestlastega meie ei lähe“. Kõigi nelja juuresviibinud ohvitseri muljed: mässavate ning revolutsiooniliste väeosade ja mereväelaste meeleolu pole enam võimalik pidurdada ja ühelgi sõjaväevõimul pole ta väeosad enam käsutatavad. Kui ei järgne kiire evakueerimine, pole vägivaldteod välditavad. Ekstreemsed elemendid on elevil. (Märkinud: Dietz, platsmajor).

Ansöjning med Inom Krigsdepartementet den
juni 1868.

87. In Reval kom ut förde inflygen den Junijutgång
den 100 grm som 150 gr. ja klarna,
som fringarsvellen.

An manfomen Skullen den Skattverkstuden yppom
Anfundenhingen. Inu yppom Managen yng den Arbetar
Marschallisen fringard, Inu den Skuffen. Inu Kisthuffisen
kom ut ruff. Inu Inu Anfunden yppomden vanden, vev.
Inu den fringarsvellen Arbetar den zveijfjansfringard,
Inu den Anfunden Anfundenhingen, den som komde frir

Saksa Kindralkomando 68. 1918. a. sõjapäeviku alglehkulg.

Koosolek Raekoja ees. Rahva poolt valitud
12 esindajat pöördusid Toompeal valvepostide
poole ja palusid, et Seckendorff tuleks vältja,
sest rahvas nõudvat ning paluvat seda. Üks
ohvitseridest ütles, et Seckendorff pole kohal ja
ta on nõus nende soove ettekandma. Esindajai-
le vastati, et nad 9. novembril võivad Secken-
dorffile omad soovid teatavaks teha.

Laupäeval, 9. novembril.

Rahva meeleavaldused korduvad turuplatsil
ja Toompea lossi ees. Ka täna ilmub jälle üks
20-est isikust koosnev delegatsioon, milline Tema
Ekstsellentsi, komandeeriva kindrali poolt vastu
võetakse. Delegatsioon esitab vormuleeritud
nõudmise, mille 7 punkti on järgmised:

1. Sõna- ja streigivabadust; poliitiliste nõu-
dumiste avaldamisvabadust.
2. Valitsusvõim Eestimaal ja Liivimaa Eesti
osas peab üle minema moodustamisel ole-
vale demokraatlikule Eesti Valitsusele ja
demokraatlikule Maapäevale.
3. Võimalikult kiiret Saksa vägede evakuee-
rimist ja Saksa võimumeeste mittesega-
mist Eesti asjadesse.
4. Praegu Riias peetava Maanõukogu (Lan-
desrat) mittetunnustamist, kuna sellest
võtavad osa vaid balti parunid, kes kogu
rahvast ei esinda.
5. Üldist poliitiliste vangide vabastamist,
vaatamata rahvusele.
6. Eesti vägede kokkukutsumist, kes praegu
veel on Venemaal ja parema meelega oma
isamaad kaitseb. (Mõte segane. Toim.)
7. Üldisi koosolekuid kindlais ruumes (kus
neid varem on peetud).

(Rahval pole usaldust Riia Maapäevasse,
küll aga endisse Eesti Maapäevasse.)

Ekstsellents von Seckendorff võttis delegaa-
did vastu maapealiku ning staabiülema juures-
olekul, jättes aga andmata kindlaid jaatavaid
lubadusi, ning manitses neid jääda rahu ja
mõistuse piiresse. Sealjuures ütles ta veel: ra-
huldavaks elanike varustamiseks rakendatakse
kõik jõud tööle. Hoolitsetakse, et varustamise olu-
kord oleks igapähele selge. Poliitilised soovid on
juhtide kaudu Saksa valitsusele tehtud teata-
vaks. Koosolekute ja ajakirjanduse vabaduse
küsimus lahendatakse uuesti tulevase Maavalit-
suse poolt. Saksamaalt saadud sõjavägede taga-
varad antakse linnale. Leivanorm tõstetakse
200 grammile ühes kartulinormi lisandamisega.
Koosolekute pidamine ilma loata on keelatud.

Rahutused, mis algasid näljameeleavaldusena,
võtsid üha enam poliitilise iseloomu ja tõsise
ilme. Oli vaja suuremaid väeüksusi, et rahva-
kogumisi, kuigi rahulikult teel, laialipaisata.

Sündmused Kielis ja Wilhelmshafenis, kus
merevägi osalt mässas, mõjusid peagi Tallinna
sadamas viibivaile mereväe sõdureile, kes täna
heiskasid punase lipu ja valisid sõdurite nõu-
kogu. Ühtlasi keeldusid nad täitmast omi ko-
hustusi. Näis, nagu oleks madrustel eesti rah-
vaga ühised kavatsused. 8. novembril saabu-
nud „Stralsundi“ ning „Nauteliuse“ madrused ei
võtnud liikumisest osa.

Madruste tegevuse tõkestamiseks võeti tar-
vitusele vastavad abinõud. Sadam piirati 29.
maaväebrigadi osade poolt sisse, et tõkestada
madruste pääsemist linna. Vahepeal toimusid
läbirääkimised madruste nõukoguga. Juhusli-

kult saabunud Balti vete juhataja, viitseedmiral von Uslav'i ettepanekul jõuti kokkuleppele. Madrused langetasid punase lipu ja heiskasid uuesti Saksa lipu. Samuti lubasid nad rahu alal hoida ning loobuda eestlastega koostöötamisest. Seepeale kutsuti admirali soovil väeosad sadamast tagasi ja tee linna vabastati.

Õhtul saadi teade Tema Majesteedi Keisri loobumisest troonist, mis varsti sai teatavaks ka linnas.

Tänavail peeti kõnesid eraisikute ja madrus-
te poolt. Õhtu ja öö möödusid vahejuhtumisteta.

Pühapäeval, 10. novembril.

Rahva rongikäigud algasid õige vara. Väeosad, kellel oli ülesandeks tõkestada rahvakogumisi, täitsid ka selle käsu ja turuplatsil õnnetus neil verd valamata rahvast laialipaisata.

Kindralkomando sai vahepeal teateid, et väeosad ei kavatse avada rahva peale tuld.

Peale lõunat saabusid juba teated linnast, et ka maaväelaste hulgas on käimas ettevalmistused sõdurite nõukogude moodustamiseks. Samal ajal teatati telegraafi teel nõndanimetatud usalduskomisjonide kujundamisest.

Õhtul oli endise Eesti Maapäeva esimehel, hürra Poskal läbirääkimine tema ekstsellentsi juures Eesti Maapäeva tegevuse alustamise asjus Saksa väeosade abil Provintσιαalvalitsuse asemel. Seda abinõu kaaluti sellest seisukohast, et vältida enamliste tööliste nõukogude tekkimist ja et maale (eestlastele) samal ajal peagi võiks valitsemisasutusi üle anda.

Õhtul toimusid mitmesugused sõdurite koosolekud. Provintσιαalvalitsuse esindajana võtab osa kapten von Kalkstein, kes kõneleb distsipliini kasuks. Proklameeritakse kartelli mereväega. Nõutakse valitsuse üleandmist Eesti rahva valitsusele. Ekstsellents von Seckendorffilt otsustatakse järgmisel päeval küsida, kas ta võtab väeosade evakueerimise enda peale. Kui mitte, siis korraldab seda Sõdurite Nõukogu ise.

Esmapäeval, 11. novembril.

Tallinna Garnisoni Sõdurite Nõukogu on moodustatud. Juba kell 10.00 õhtul saabus platsmajori teade, et väeosad pole enam juhtide käsutada (keelduvad juhtide kätte täitmast).

Täna õhtu jooksul valiti Tallinna Sõdurite Nõukogus üks 10-ne liikmeline komisjon, kuhu 10 ohvitseri on nõunikena juurde määratud. Koosolek möödus vahejuhtumisteta ja üldiselt rahulikult. Meeskondade peamiseks sooviks on, et nende ärasaatmist kodumaale võimalikult kiirendatakse. Komisjon asus nõupidamisele peale lõunat kell 6. Läbirääkimised möödusid rahulikult.

Praegu saabuval teatel, et täna öösel on oodata punase mereväe rünnakut Tallinnale ja et eestlased kavatsevad rünnata varustusameteid. Vastuabinõuna on suurendatud kaitsevõimalusi ja mõlemad sõjalaevad on valmis väljasõiduks. Muuseas olevat oodata Inglise laevastiku saabumist.

Sõdurite Nõukogu delegatsioon teatab kindralkomandos, et nad tahavad ise korraldada väeosade evakueerimise, mis aga tehnilistel põhjustel võib kesta 3—4 nädalat.

Teisipäeval, 12. novembril.

Päeva jooksul toimus meelevaldajate rongikäik, mille ees kanti punaseid lippe, ja mis peatus Vene turul. Garnisoni väeosad olid kaitseks häireseisukorras. Rohkem kui tuhandepalise rahvahulgale tehti ettepanek minna laiali. Meelevaldajad keeldusid laiali minemast ja olla senisaadud teatel teinud katset vallutada üht kuulipildujat. Sealviibiv rühm ja kuulipilduja avasid tule. On üks haavatu. Abijõududega puhastati turuplats lõplikult meelevaldajatest. Väeosade ülalpidu on laitmatu.

Mereväe evakueerimisel oli võimalus 450 meest kindluse meeskonnast ära saata. On kavatsus nende asemele Tallinna paigutada üks pataljon 205. jalaväe diviisist.

A. O. K-d (Armee Ülemkomandot) palutakse: kiirelt läbilasta valitsuse kaugelkõne kindralfeldmaršal Hindenburgiga, valitsuse kõne kohaliku raadiojaamaga, samuti kiirelt korraldada ühe valitsuse esindaja kohalesaatmist.

Linnas seintele kleebitud teadaannete kaudu, mis kandsid Poska allkirja, tehti teatavaks, et liitlaste loal on kokku astunud Eesti Ajutine Valitsus.

Raekojale heisati Eesti lipp.

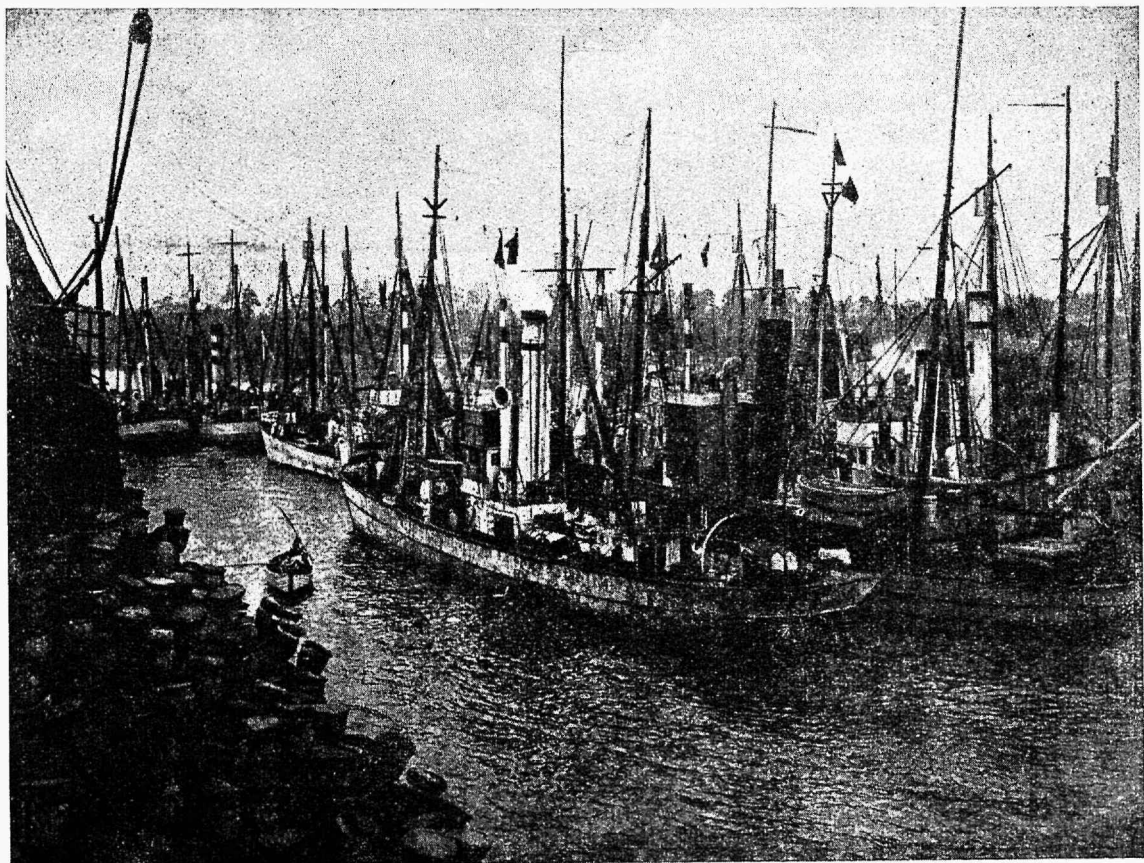
Pärast lõunat peeti suur sõdurite koosolek, mis möödus ärevuses. Nõuti otsekohest evakueerimist.

Eesti Ajutise Valitsuse esindajad ilmuvad maapealiku von Zahn'i juurde ja nõuavad Maavarustamise Keskvalitsuse (Majandus jaoskonna) peatset üleandmist. Maapealik helistab kohe valitsuse juhile ja palub juhtnõore.

Maavarustuse Keskvalitsuse ülem kapten von Kalkstein seletab, et Sõdurite Nõukogu meeoleu ja otsuse tulemuste järgi tuleks kohe asuda üleandmisele. Ta saavutab nõusoleku Keskvalitsus üle anda reservatsiooniga, et sellega pole kuidagi väljendatud Eesti riigi tunnustamine. Toimub üleandmine eelnimetatud tingimustel.

Maapealik arutab olukorda mõne teise varustusasutuse liikmega. Kapten von Kalkstein ja von Bodungen nõuavad maapealikult ka teiste valitsuste otsekohest üleandmist, kuna Sõdurite Nõukogus arvestatakse vastasel korral mitte ainult eestlaste, vaid ka oma väeosade vaenulikku-

20 AASTAT EESTI SAARESTIKU VALLUTAMISEST.

Saksa transport- ja saatelaevastik Liibavi sadamas septembri lõpul 1917. a. Saksa dessantvägede transporteerimiseks Saaremaale.

Saksa dessantvägede maalesaatmine Tagalahes, Saaremaal, 29. sept. (12. okt.) 1917. a.

sega. Rittmeister von Zedlitz arvab nii teiste valitsuste kui ka kogu Saksa võimu üleandmise olevat varajase, pealegi kus seda pole veel nõutud ega A. O. K-lt saadud sellekohast korraldust. Esimesed kaks aga nõuavad tungivalt, et ühtegi päeva ega ühtegi tundi ei tohiks viivitada, kui tahetakse vältida äärmust. Nad nõuavad veelkord otsekohest asjaajamise üleandmist.

Maapealik läheb koos von Kalksteiniga (viimane on Sõdurite Nõukogu liige ja koosolekutest osavõtja) kindralkomandosse, et seal nõupidada seisukorra üle.

Kindralkomando pooldab seisukohta, et Eesti Ajutise Valitsuse tunnustamine on möödapääsemata, kuna Sõdurite Nõukogu koosolekute otsuste järgi väeosadega ei saa arvestada. Ta teatab telefoniteel, et on nõus üleandmisega ja talitab oma veendumuse kohaselt, võttes arvesse olukorda. Sellele vastavalt „vaadatakse“ Ajutisele Eesti Valitsusele kui „olemasolevale“ ja nii selle tunnustamine, samuti ka Varustuse Keskvalitsuse üleandmine avaldatakse „Kindralkomando 68“ ning „Provintsiavalitsus — Eestimaa“ allkirjadega. Juuresviibivale Poskale antakse maapealiku poolt lubadus, et järgmisel päeval antakse valitsemise asjaajamine üle. Maakonna juhtidele teatatakse, et kui Ajutise Valitsuse esindajad ilmuvad, siis antagu neile asjaajamine kohapeal üle.

Õhtul: Sõdurite Nõukogu koosolek. Sellest osavõtva kapten Kalkstein'i teate järgi on radikaalsed elemendid ülekaalus. Juhtimine on juhatajate kätest äralibisenud. Sõdurite Nõukogu nõuab veel kord peatselt täielikku evakueerimist ja Eesti rahva endavalitsemist. Väeosad ei astuks kunagi mitte ainult eestlaste vastu välja, vaid ka mitte enamlaste vastu. Rongidega ohvitseride evakueerimist ei tule enam arvestada. Sõjaväe raudteedirektsiooni personaal streikivat ning toetavat eestlasi. (Viimane kuuldis osutub alles hiljem ebaõigeks ning põhjustas asjaolu, et A. O. K. (Armee Ülemkomando) oli otsustanud lasta õhku sillad, et enneaegset evakueerimist takistada.

Kaptenid von Bodungen ja von Kalkstein, arvestades elule ning julgeolekule tõsise ning kardetava olukorraga vägedeta jätud ohvitseridele, nõuavad veel samal õhtul, et mõned eriti kardetavas olukorras viibivad (lääne provintsidest ja vanemad perekonnaisad) ohvitserid ning abiohvitserid otsekohe ära sõidaks, samuti kõik teised järgmise päeva jooksul, mitmesuguste rongidega. Maapealik von Zahn nõustub lõpuks ka sellega, arvestades temale alluvate härrade huvidega, pealegi kus alalised pealekäämised ning ettekanDED seisukorra kardetavusest teisiti otsustamist ei võimalda. Ärasõitjale antakse käsk, et nad Riiga jõudes ilmuksid valitsuse juhi käsutusse.

Niiviisi oleks, alates kesknädala õhtust, kohale jäänud vaid maapealik von Zahn, rittmeister vabahärra von Zedlitz ja (vahepeal samuti ärasõitnud) ametniku kohustetäitja Stegmayr.

Kolmapäeval, 13. novembril.

Poska ja Pöld ilmuvad maapealiku juure valitsuse asjaajamist vastu võtma. Aktid, väljaarvatud salajased, poliitilised ja isiklikud, samuti inventaar, antakse neile üle kohustusega ka mitteriigisakslastest koosnev personaal senistel tingimustel üle võtta. Nad (Poska ja Pöld) kohustuvad Provintsiavalitsuse lahtiseid õiguslikke kohustusi ning õigustusi täitma. Kassa-seisu ei anta üle, vaid see tagastakse Ost-pangale.

Kindralkomando lasi täna Tallinnas järgmise teadaande 12. novembrist välja panna:

„Peale selle, kui täna hommikul „Maapäeva“ kokkutulek on lubatud, tunnustatakse Eesti Ajutist Valitsust eeldusega, et sedasama teeb hiljem ka Saksa riigi valitsus. Eesti ajutine valitsus on Varustus Keskvalitsuse üle võtnud. Oodatakse kindlasti, et nüüd edasised rahurikkumised tingimata ära hoitakse.“

Narvas aeti eile pärast lõunat ja täna hommikul vahejuhtumisteta laiali rahvakogumised. Sealsamas ja Rakveres toimusid rongkäigud Eesti lippudega.

Väeosade meeoleolu on edasiste evakueerimisvõimaluste tõttu ilmselt tõusnud. Päev möödus täiesti rahulikult.

Neljapäeval, 14. novembril.

Ühel, 13. novembril peetud Sõdurite Nõukogu koosolekul, kuhu ilmusid ka Eesti Ajutise Valitsuse esindajad, määrati kindralkomando poolt kindlaks järgmist:

1. Kõik raudteed jäävad kuni Saksa väeosade evakueerimise lõpuni Saksa sõjaväevõimude valdusse.
2. Kõik sõjasaak, s. o., mis meie poolt tasuta tarvitatakse, lähevad peale evakueerimise lõppu Eesti valitsuse valdusse (vastuvõtu tõenduse vastu).
3. Sõjaväekoosseis ja kõik, mis korrapäraselt otsekohe väljamaksuga meie poolt on omandatud, on uue Saksa Rahvanõukogu omandus ja võetakse kaasa. Mida mitte ei saa kaasa võtta, peab kaubalepingu alusel Eesti valitsuse poolt saama omandatud.

Eile õhtul levinud kuuldis, et öösel on enamlastel kavatsus rünnata Saksa sõjaväelasi, osutus ebaõigeks. Päev möödus rahulikult.

Raasikul, Tallinna ja Tapa vahel, leiti üks eraisik tapetult.

* *

*

Käesolevaga annan üle Eestimaa rüütelkonna peamehe Ed. v. Dellingshauseni kolm kirja tänasest päevast, üks oma iseloomult kui Liivi, Eesti, Riia ja Saaremaa ühendatud maanõukogu eesistujalt, järgmise sisuga:

1. Oma viimase kirjutuse juure, mis puudutas kindralkomando poolt loaandmist endiste Eesti Maapäeva liikmete kokkukutsumiseks, ja veelkordse teatele, et kindralkomando ja Provintsiiaalvalitsuse poolt nõndanimetatud Eesti Ajutine Valitsus, viimase vastaval ettepanekul, olemasolevaks tunnustatakse, tingimusel, et seda hiljem kinnitab ka Saksa riigi valitsus, lisan järgmist:

- a) Maapäeva kokkukutsumise loa tekst 13. 11. 18. on:

„Lubatakse, et endise Maapäeva liikmed siia kokku tulevad ettepanekute läbiharutamiseks, kuidas maa tulevane valitsus saaks kujundatud.

Kokkukutsumine ei tähenda veel uue valitsusvõimu tunnustamist“.

See luba koostati minu poolt peale korduvaid ja põhjalikke arutlusi tõsise poliitilise seisukorra üle Tallinnas ja Eestimaal rüütelkonna peamehe juuresolekul ja tema täielisel nõustumisel, ja mida veendunult pooldasid juuresviibinud, kindralstaabi ülema kohusetäitja major von Pflermeister ning maapealik von Zahn.

- b) Peale suuremate tänavarahutuste, mis nõudsid sõjavägede vahelesegamist, sai esimestel pärastlõuna tundidel teatavaks, et nõndanimetatud Eesti Ajutine Valitsus on seinakuulutuste kaudu, mis kandsid J. Poska allkirja, teatavaks teinud, et ta oma katkestatud tegevust jätkab.

Kõrgepingelise seisukorra tõttu Tallinnas, mis eeldas suuremaid rahutusi, samuti alljärgneva põhjustel otsustasin mina, kokkuleppel kindralstaabi ülema kohusetäitjaga ning maapealiku, kell 6 p. l. Poska juhatusel ilmuvatele Eesti Ajutise Valitsuse liikmetele teha teatavaks järgmist:

„Peale selle, kui täna hommikul anti luba „Maapäeval“ kokku tulla, tunnustatakse Eesti Ajutist Valitsust tingimusel, et seda teeb hiljem ka Saksa riigi valitsus.

Ta on Maavarustuse Keskvalitsuse üle võtnud.

Loodetakse kindlasti, et nüüdsest peale vältitakse edasised rahurikkumised.

Kindralkomando 68.
Eestimaa Provintsiiaalvalitsus.“

Eesti Ajutise Valitsuse delegatsioon ilmus veidi enne rüütelkonna peamehe von Dellingshauseni saabumist, kellele mina eeljuhtunust telefoniteel teatasin. Mina teatasin temale pärast läbirääkimisi eestlastega tehtud otsuse tulemusist. Kui olin temale ka minu põhjendused teinud teatavaks, hoiatas ta veelkord tõsiselt, et seda valitsust lõpulikult ei tunnustataks, ilma et ta seejuures oleks mõnda teist ajakohast lahendusviisi esile toonud.

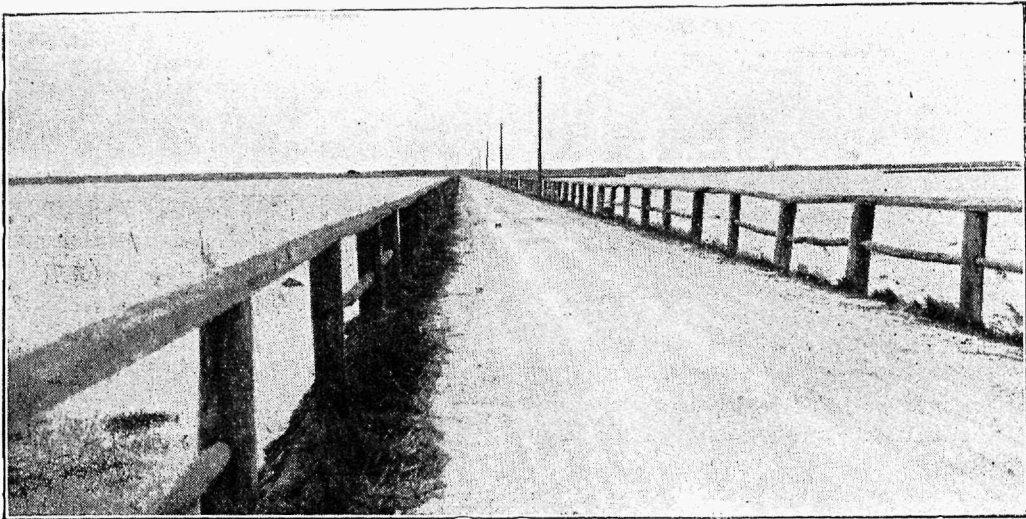
Täna enne lõunat oli rüütelkonna peamees, kellega mina nagu senini, ka selles asjas ühel meel läbirääkimisi pidasin, minu juures, esitas oma kirja kava samas asjas ning toonitas, et tunneb end kohustatud olema toimima selleks, kui praeguse Liivi-, Eesti-, Riia- ja Saaremaa Ühendatud Maanõukogu eesistuja.

C. Põhjendused p. l. a. ja b. juure:

Kuni oktoobri alguseni polnud nõndanimetatud eesti intelligenti demokraatlike ja sotsialistlike parteide juhtide avalikku kihutustööd oma kavatsuste kasuks, millised katsed algul äpardusid, kuidagi märgata. Juhid, peale kahe, kes väljalülitati, asusid äraootaval seisukohal ning talitasid ettevaatlikult. Järsk sõjaväeline ning poliitiline pööre Saksamaal andis esimese tõuke nende tegevuse taasalustamiseks. Hiljem, peale läbirääkimisi ning kokkulepet härradega kohalikest Provintsiiaalvalitsusest, märkisid nad oma aktsiooni peapõhjusena maa kaitsmise tarvidust. Kuid juba seejuures osutati vajadusele kokkukutsuda Maapäev.

Avalikkuse ette sattusid need suured püüded alles Rügipäeva liikme von Schulzte-Guevernitz'i külaskängu puhul siia oktoobris. Viimane oli varustatud välisasjade riigisekretäri Solfi volitusega, mille alusel ta orienteerumise mõttes võis oma äranägemise järele pidada läbirääkimisi kõigi poliitiliste isikutega ja milleks toleaeegsed Saksa võimud Eestimaal pidid tasandama teed. Ta käis ka minu juures ja sai informatsiooni, niipalju kui ta aeg seda lubas ja kuipalju seda peaaegu aastase kogemuse ning maa ja inimestega tutvumise järele oli võimalik anda. Siis astus ta ühendusse Saksa voolule vastuseisvate eestlastega, härra Poska, Strandmani, Konik'u ja teistega, kes olid veendunud iseseisva Eesti Vabariigi pooldajad ja Ühendatud Baltiriikide vastased. Viimastele pakkus ta võimaluse vabamalt ning põhjalikult omi kavatsusi kirjalikult esitada. Seda võimalust kasutasid need härrad sel viisil, et nad oma vastuse tegid teatavaks lendlehtede kaudu laiematele rahvakihtidele ning ajakirjandusele.

Sellest ajast peale üha suurenes kõigi eesti demokraatlike ja sotsialistlike ringkondade, s. o. kaugelt ülekaaluga eesti rahva enamus kihutustöö Maapäeva ja sellega seoses ol-

Saare- ja Muhumaa vaheline Sinovjevi sild (tamm), mille lähedal teetsid 1. Eesti polgu osad Muhumaa operatsiooni ajal, oktoobris 1917. a.

itud Eesti Maavalitsuse ning Ajutise Valitsuse kokkukutsumise kasuks. Ühe suurema sotsialistlikkude tööliste meeleavaldusrongkäigu puhul Tallinnas, 9. novembril, oli nende minu juure ilmunud esindajate- nõudmiste ettekandes 1917. a. Maapäeva kokkukutsumine ja Eesti Valitsuse uuesti jaluleseadmine esikohal. Eestlastest seisavad viimasele vastu vaid enamlased, kes läinud aasta novembris vägivaldselt saatsid Maapäeva laiali. Kuni tolleajani olevat 30 enamlast siiski Maapäeva koosseisu kuulunud. Peale meie süütulekut olevat nad aga I. Poska andmeil välismaal.

Eesti Maapäeva Valitsus, mis valitses 1917. a. märtsist kuni novembrini, polevat, arvestamata sakslasi, kes selles polnud esindatud, nimelt maarahvast kuidagi rahuldanud, nii et üks hea asjatundja — provintsi pastor Edela-Eestist — selle kohta kirjutab:

„Kainem ja parim kiht hoidis end valimistest eemale. Kui siis Eesti Maapäev kokku tuli ja oma liikmeile eesõigusi lubas, talupoegadele aga uued maksud peale pani, tegemata positiivset tööd, kasvas rahulolematu rahva hulgas päevast päeva. . . Ja kui enamlased poleks teda ära pühkinud, oleks eesti rahvas ta ise ka venelaste abita kukutanud.“

Kaheksa kuud oli ta siiski eluvõimeline ja nüüd, vaatamata eelmainitud kogemustele, on ta eestlaste kaaluva enamuse poolt soovitud, lootuses, et ta esijoones rahvusliku Eesti Vabariigi jalule seab.

See murrang on aga toimunud alles pärast seda, kui olukord Saksamaal põhjalikult muutus ja kui majanduslikud kitsendused, saadeti- sed kogu maa varustamiseks ja sõjaväele kartu- lite, kaerte ning heinte võtmine lisaks endistele

vaenlastele ka talupojad meie vastasteks muutis. Iseendastmõistetavalt on agitaatorid viimasel ajal kasutanud ära ka teisi sõjastjingitud eba- mugavaid kitsendusi.

Seega on seletatav murrang suurema osa talupoegade meeleolus, kes veel augusti keskpaiku olid saksasõbralikud ning heatahtlikult suhtusid liitumisse ühise Baltirüügiga. Nüüd on ka lõpu- likult selgunud eestlaste vastuseis Eestimaal alaliselt elavaile saksa-baltlasile, kes sihikindlalt töötasid Saksamaaga liitumise ja ühendatud Baltirüükide asutamise kasuks juhtivate Saksa asutuste juhiste kohaselt. Meie toetus on seda vahekorda veelgi teinud teravamaks.

Arvestades tõsiselt kõigi nende asjaoludega tuli talitada, nii, nagu see sündinud.

Maapäeva-Valitsuse ärakeelamise korral oleks läinud Tallinnas ja maal lahti avalik mäss, mida okupatsiooni vägedega pidanuks tunduvate ohvritega mahasuruma. Okupatsioonivägedest on pooled Naroova rindel, vene enamlaste vastas, üks osa aga provintsis, umbes 34.000 km² maalale laialipillatud. See oleks ehk ajutiselt ka õnnestunud, oleks selleks olnud võimalused käe- pärast. Kahtlemata oleks aga siis enamlaste partei ühinemise teel sotsialistidega tugevnenud. See oleks aga omakorda muutnud kardetavaks kõigi teiste Eestimaa elanikkude seisukorra, eeskätt sakslaste, eriti pärast meie vägede lah- kumist maalt.

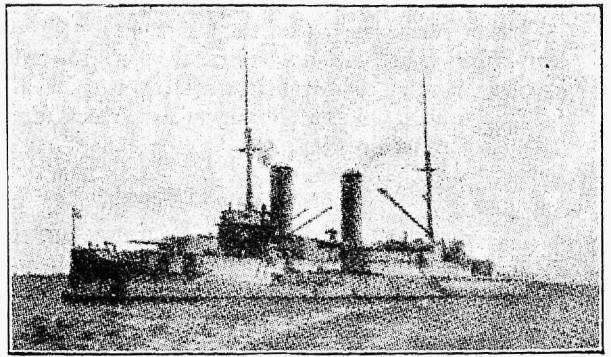
Peamiseks põhjuseks oli aga asjaolu, et võimuabinõud Maapäeva kokkukutsumise ja lõpuks Eesti Ajutise Valitsuse tegevusse astumise takistamiseks polnud rakendatavad. Kohaliku Sõdurite Nõukogu komisjon oli major von Pfler- termeister'ile teatanud, et väeosad on nõus väl- jaastuma küll igasuguse enamlise aktsiooni vas-

tu, mitte aga demokraatlik-sotsialistlikkude vabadus- ning ühinemisavalduste vastu.

Ma loen oma kohustuseks seda kõike siin teatavaks teha ja lõpetada seega, et tehtud otsus on soodsaim mitte ainult meie sõjavägedele, vaid ka meie kohalikele sakslasile. Kuna meie varstine evakueerimine on, arvestades üldist seisukorda, vältimatu ja, silmaspidades väeosade alalhoidu, edasilükatav vaid mõneks nädalaks, siis vähemalt on loodud võim, kellel ülesandeks säilitada korda ja rahu ning vältida edasiseid õnnetusi.

Eestlaste oma valitsemise püsivuse kohta võivad ju olla mitmesugused arvamused — ma ise ka ei usu sellesse — praegu aga on ta ainuke lahendusviis rahuldava ülemineku-seisukorra loomiseks seni, kuni leidub üks sobiv kaitsevõim, kes selle maa kõigi elanike elu juhib kindlasse rorpaisse. Ka on vähemalt nii sakslastele antud võimalus väljarännata Saksamaale või mujale. Ma olen neile nõu andnud astuda ühendusse praeguste Eesti juhtidega, ja kui võimalik, kaastööga neid toetada.

2. Ühtlasi palun tungivalt, et Saksa valitus, vaatamata praegusele raskele olukorrale,

Vene ristleja „Slava“.
Jooksis merelahingus Saksa laevastikuga Muhu väinas madalikule Eesti saarestiku vallutamisel sakslaste poolt, oktoobris 1919. a.

teeks omaltpoolt kõik mis võimalik, kui saksa-soost kodanike heaolu säilitamisel Eestimaal midagi kahesilma vahele peaks jääma.

Nagu juba suusõnaliselt mainitud, tuleb siin pärast meie evakueerimist korrakaitse suhtes esijoones küll arvestada peatse liitlaste jõudude saabumisega.

Kilde ja killukesi Vabadussõjast.

Kapten Pauluse „kümnes surm“.

Meie mereväe dessant on Heinastes maaale tulnud. Kümnetes lahingutes karastatud dessandimeeste ülesandeks on tagasi võtta alev, mille pärast on käimas ägedad lahingud. Alev asub meie ja punaste vägede vahel, kujutades endast pinda, mille kohta pole kumbagil poolel peremeheõigusi.

Meie mehed üritavad ägedat pealetungi ja punaste marutuli alevile rauged pikka-mööda. Nii pääsevad üksikud dessandimehed alevisse.

Peremeeste õigustesse asunud dessantkomando mehed asuvad alevis esimeses järjekorras söödava-joodava otsimisele, sest meeste kõhud on kauastest lahinguvintsutustest tühjad. Keegi meestest leiab üles kartulikeldri ja üks-kaks-kolm on jalarast võetud pükstest kombineeritud mahukas kartulikott.

Dessantpataljoni ülem kapten K. Paulus on „õnneliku käega“: ta leiab üles punaste poolt mahajäetud napsitagavarad. Seda on mõned pudelid veini, piiritust ja pudel ehtsat Riia palsamit. Pudelid lastakse siinsamas meeste keskel ringi käia, igal mehel on valida lonks seda märjukest, mis talle kõige rohkem meeldib. Kapten K. Paulus

rüügab tubli lonksu palsamit, sest palsaminaps on tema lemmikmark.

Nähtavasti on aga punaste janused suud nende südames kadest äratanud ja mõne minuti pärast tekib alevi kohal punaste šrapnellide sadu. Üks granaat satub kanakuuti ja siis õpivad vaesed kanad oma elu viimast kõrget lendu. Taevas kanakuudi kohal on sullepurust otse paks. Kapten K. Paulus, kes seisab kanakuudi läheduses, paisatakse õhusurve vastu seinale. Ta tui-gub jalgadel, ahmib korraks kätega õhku ja vajub siis kokku. Kukkumisel purskub ta suust midagi tumedat, mis paistab kui veri.

Mehed jooksevad kohe oma ülemuse juurde kokku, et teda abistada, aga sealsamas tõuseb kapten K. Paulus juba ise jalgale ja kukub vanduma: „No, vaat kus kümramus, hea palsami löi sisikonnast välja!“

Mehel polnud häda midagi. Tugev šrapnellimürsk oli ainult pisut ta sisikonda „raputanud“ ja tugev õhusurve paiskas ta silmapilguks jalust maha. Nagu kapten Paulus hiljem näppudel loendas, oli see ta „kümnes surm“, täpselt kümnel korral oli teda lahinguis surnuks arvatud, kuid iga-kord tõusis ta jälle ise ellu. Ta oli mees, kelle jaoks polnud kuuli valatud...

See osutus ka tõeks, sest kapten K. Paulus elas võidurikka Vabadussõja lõpuni kaasa, et siis, sõja lõppedes, Argentiinasse välja rännata ja seal õnnetusjuhu läbi kahjutules surma saada...

„Soolased“ soolaoperatsioonid.

Meie dessantväed võtsid Krasnaja-Gorka operatsiooni eelpäevadel Luuga jõe juures Verhnaja-Luuga küla ära. Sõjasaagiks langas meie vägedele arvuka sõjavarustuse hulgas ka venelaste „riiklik“ kalasoolamise punkt mitmesajapuudalise soolatagavaraga.

Kuna kohalikud elanikud — venelased — elatasid endid peamiselt kalasoolamisest, siis ilmus kohalik külavanem kohe meie meeste juurde, tehes ettepaneku, et sõjasaagina meile langenud soolatagavara müüda neile ära. Kaup sobiski ja soolatagavarasid hakati kaaluma — hinnaks oli 100 rubla puud.

Jõudnud selle kasuliku operatsiooniga lõpule tungisid punased aga peale ja meie mehed olid sunnitud küla maha jätma, kusjuures müüdud sool jäi ühes külavanemaga maha.

Mõne tunni pärast, kui meie mehed olid jõudnud end pisut koondada, võeti küla punaste käest uuesti ära — ühes samade soolatagavaradega. Nüüd olid punased külavanema aga endiga kaasa viinud ja nüüd tuli teiskordselt meie saagiks langenud soola pärast meie meestega keegi teine „äri-mees“ kauplema ja kaup sobis sellegagi. Järjekordsed üritused punaste poolt ei suutnud meie mehi enam külast välja lüüa, mida mõned tõsiselt kahetsesid, sest purunes väljavaade kõnesolevaid soolatagavarasid venelastele kolmandat korda maha müüa... Mehed lohutasid end siiski sellega, et kahekordselt tasutud soolaoperatsioon on läinud venelastele niigi juba soolaseks”...

„Merekindlad“ maamehed.

9. jalaväe polk oli tulnud Pärnust Tallinna, et siit Narva rindele edasi sõita. Polgu varustus ja osa mehi laaditi Tallinna sadamas praamidele, mis siis „Lembitu“ slepsis puksiirilt Narva-Jõesuht.

Kuigi meri oli väljasõidul rahulik, tekkis teel tugev lainetus, mis oli jalaväepolgu „maarottidele“ raskesti talutav. Enamusel meestest hakkas südame all „iiveldama“ ja kutsus meestes paratamatult esile ebaestteitlisi nähteid...

Need, kes kauem vastu pidasid, või kes arvasid end lõpuni vastu pidavat, lõõpisid ja näersid vaeste kannatajate arvel, nagu see on sel juhul tavaline nähe. Eriti agar

lõõpija oli üks tüsedakasvuline „maarott“, kes praalis ja räuskas, et tema iialgi ei jää merehaigeks. Siis aga tuli üks „Lembitu“ merimehi roolimasti alla, et pisut einet võtta ja eineks oli tal leivakõrvaseks rasvane peekon, mida ta sõi „maarottide“ silme all aplate suutäitega otse ämbrist. Äsjane suure suuga praalija „maarott“ kaotas aga sellise vaatepildi juures nagu nõianvael oma „kindluse“ ja ta pidi ühinema kõikide nendega, kes olid ta näerualustena seni „kalu söötud“. Veel enam: ta seisukord muutus koguni niivõrd halvaks, et teda tuli Narva-Jõesuus sõna tõsisel mõttes raamiga maale kanda...

Veksel ja naine tulevad igale poole järele!

Esimene Tallinna Kaitsepataljon oli korteris ühes mõisas Võrumaal ja sinna sõitis „Ühistöö“ esindaja kingituspakkidega ja kirjadega pataljonile järele. Pataljoni koosseisu kuulus ka praegune kaubandus-tööstuskoja nõunik R. Berendsen, kelle alatine lõbus tuju ja terav huumorimeel suutis kõiki kaasvõitlejaid lõbustada.

Kirjade ja pakkide saabumine tõi mees-tesse rõõmsa tuju ja palju elevust, nii et varsti oli külakosti tooja proua — saatuse imelikul ja ammulikul tahtel oli see pr. Berendsen, R. Berendseni abikaasa — ümber terve sõjameeste müür.

Kusagilt tuleb lonkides ka R. Berendsen ja läheneb meestejõugule. Siis äkki silmab ta oma naist, vidutab rõõmsalt-kelmikalt silmi ja hüüab siis temale omase huumoriga: „Noh, kas ma ei ütelnud — veksel ja naine, need kaks ei jäta sind iial maha, nad tulevad sulle igale poole järele!”

Kui kirjutati välja puhkuselubasid.

Landeswehr oli juba Eesti pinnalt põgenema löödud ja meie väed asusid kaugel Lätimaa sees, aidates ka naabri talus korda luua ja puhastustööd teha. Oli näha juba „tegevuse puudust“ ja mehi hakati lubama koju puhkusele. Mehed on aga parunite tagaajamise hasardis ja keegi ei taha puhkusele minna. Vabatahtlikult registreerib end ainult mõni üksik.

Siis tuleb väeosa kirjutajal hea mõte ja ta hõikab üle õue: „Ja nüüd registreeritakse 20 meest vabatahtlikult Riia alla parunite vastu saatmiseks!”

Kohe tekkis kirjutaja laua juures suur saba. Niimoodi saadi tarvilisele arvule meestele kätte anda puhkuselood.

—ies.

Tartu Linnapank

Tartus, Raekojas, telefonid 11-32 ja 2-32.

Võtab raha hoiule jooksvale arvele, kindla tähtaja peale ja kuude viisi ning maksab ajakohast protsenti.

Annab laene. Ostab ja müüb väärtpabereid, müüb klassiloterii pileteid ning toimetab kõiki pangaoperatsioone.

Korrespondendid kõigis kodumaa linnades ja rahvarikkamates kohtades maal.

Saadaval hoiukarbid.

Riide- ja Rõivastuse-suuräri

Karl Abel

Tartus, Kaubahoov 34/35, tel. 8-19.

Soovitab rikkalikus valikus ülikonna, palitu, kostüümi- ja kleidiriideid ja igat seltsi riidekaupu ilusais ja uutes mustrites. **Laos valmis,** palituid, ülikonnad, püksid, vihmakuued jne. Täielik tellimiste vastuvõtmine, oma töötuba, eri mees- ja naisjuureõikajad ja parimad meistrid
Hinnad mõõdukad.

Karl Abel'i riidekauplus

Tartus, Kaubahoov
34/35.

Soovitame rikkalikus valikus

villast lõnga,
käsitööniite,
nööpe,
trakse,
tasku- ja
lauanuge jne.

Sch. Bakscht & Poeq

Tartus,
Poe tän. 3.

Müük suurel ja väikesel arvul.

ERA

Sangar
TÄNAVUSEL
RAADIOTURUL

RET
RAADIO
REFLEKSSUPER VAHELDUVVOOLULE

"SANGAR"
HIND KR. 215.

SELLE RAADIOPARAADI KUULMINE ON NAUDING.

MAHTEL

RAADIO - KOOPERATIIV

TALLINN, S. KARJA 9 • TARTU, VÕIDU 11 • PÄRNU, KALEVI 40 • VIILJANDI, LOSSI 31 • RAKVERE, TALLINNA 25
MÜÜGIPUNKTID KÕIGIS KESKUSTES.

Komitee kirjastusel ilmunud
SÕJAAJALOOLINE ALBUM

VABADUSMONUMENT

NR.

SOOME ABIVAÆD EESTI VABADUSSÕJAS

2

on vähesel arvul veel saadaval

HIND KR. 1.25.